Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav českých dějin
Bakalářská práce

Ilona Boháčková

Tak jsme žili, bojovali a umírali. Legionářův svět v zrcadle tisku Čechů a Slováků v Rusku v letech 1914 – 1920.

That's the way we fought and died. World of a legionary in the press reflection of Czechs and Slovaks in Russia in years 1914 – 1920.

Vedoucí bakalářské práce:
Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

V Praze 2011

Ráda bych na tomto místě poděkovala své vedoucí práce doc. PhDr. Janě Čechurové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Tak jsme žili, bojovali a umírali. Legionářův svět v zrcadle tisku Čechů a Slováků v Rusku v letech 1914 – 1920“ vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. 7. 2011 ……...

podpis

ANOTACE

Vlastním tématem této bakalářské práce je náhled do života vojáků bojujících pod prapory československých legií na ruské frontě během první světové války. Práce se nezabývá situací na bojištích, ale snaží se ukázat, jak vojáci žili v době, kdy trávili čas v zázemí, kdy odložili zbraně a mohli se věnovat běžným denním činnostem. Stěžejním pramenem pro získání informací o každodennosti legionáře byly zahraniční odbojové časopisy, vznikající přímo mezi vojáky. Úvodní část práce představuje jednotlivé typy tiskovin vydávaných v Rusku a popisuje proč a za jakých okolnostní vznikaly. Další kapitoly přibližují, jak trávili vojáci své osobní volno, čím se zabývali, jak se bavili, jaké problémy řešili. Pozornost je věnována nejen pobytu jednotek v zázemí východní fronty, ale i jejich přesunu po sibiřské magistrále na východ a evakuaci celého vojska na lodích do Evropy.

Klíčová slova: legie, první světová válka, Rusko, sibiřská anabáze, zahraniční odbojový tisk

ANNOTATION

The topic of this bachelor paper is an insight on the life of the soldiers fighting under the banner of the Czechoslovakian legions on the Russian front during the First World War. The paper does not deal with the situation on the battlefields but tries to show the life of the soldiers at the base, their pastime, when they put their guns aside and dealt with the usual daily routines. The crucial sources of information about the daily life of a legionnaire were the foreign resistance magazines made by the soldiers themselves. The opening part of this paper introduces the individual types of the printed matter issued in Russia and describes why and under what circumstances they were written. The following chapters describe how the soldiers spent their free time, what they did, how they had fun, or what problems they dealt with. The attention is given not only to the life of the troops at the base on the eastern front but also to the transport over the Siberian Railroad to the east and the evacuation of the troops on ships to Europe.

Key words: legion, First World War, Russia, Siberian anabasis, foreign resistance press

OBSAH

1 ÚVOD 9
2 HUSITÉ 20. STOLETÍ 12
3 TISKOVINY VYDÁVANÉ ČECHOSLOVÁKY V RUSKU 16
3.1 KRAJANSKÉ LISTY 16
3.2 PERIODIKA VYDÁVANÁ OČSNR a IOO 17
3.3 TISKOVINY V ČS. VOJENSKÝCH JEDNOTKÁCH 18
3.4 TRANSPORTNÍ ČASOPISY 20
3.5 ČASOPISY VYDÁVANÉ V ZAJETÍ 20
4 POCHODOVÁ TISKÁRNA V SIBIŘSKÉ ANABAZI 21
5 KDYŽ ZBRANĚ MLČÍ … 28
5.1 VYPRÁVĚNÍ 28
5.2 ÚPRAVA PŘÍBYTKŮ 29
5.3 OČISTA TĚLA 30
5.4 SHÁNĚNÍ POTRAVIN 30
5.5 PSANÍ A ČTENÍ 31
5.6 STOLNÍ HRY 33
5.7 UMĚLECKÉ KROUŽKY 35
5.8 SPORTOVNÍ ČINNOST 37
5.9 KOPANÁ 39
6 S ČERVENÝM KŘÍŽEM NA RUKÁVU 40
6.1 INFEKČNÍ ONEMOCNĚNÍ 45
6.1.1 OSOBNÍ HYGIENA 46
6.1.2 ČISTOTA V OBYTNÝCH MÍSTNOSTECH 47
6.2 POHLAVNÍ NEMOCI 48
6.3 ALKOHOLIZMUS 49
7 LISTY, LÍSTKY, BALÍČKY …. 51
8 SIBIŘSKÁ PRÁČATA 55
9 NA CESTU MOŘEM 63
9.1 POKYNY NA CESTU 64
9.2 ŽIVOT NA LODI 66
9.3 ZVÍŘÁTKA 66
10 ZÁVĚR 68

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY 71
Seznam pramenů 71
Seznam literatury 71
Odborné články 72
Beletrie 73
SEZNAM OBRÁZKŮ 74
SEZNAM PŘÍLOH 75

SEZNAM ZKRATEK

IOO	Informačně osvětový odbor
OČSNR	Odbočka československé národní rady na Rusi
VHA	Vojenský historický archiv
VÚA	Vojenský ústřední archiv

My chceme žít a přece jdem tam
kde Smrti děsivá se směje tvář,
kde Anděl Hrůzy vybudoval chrám,
v němž trůní v změti bolů, stenů, kletb,
kde ve tmách nocí svítí ohňů zář
a vítr píská na rozbitou leb,
jež volně hnije …

My jdeme tam, kde člověk zvířetem
se nechtě stává, ve hřmění kde děl
a třesku ručnic bývá dítětem
předčasný stařec – kde se kupí jen
pahorky rozervaných lidských těl,
jichž energii schvátil v smrti sen
a ztlumil navždy!

Co žene nás v tu bouři hrůz a běd,
z níž mnoho z nás se nenavrátí víc,
v níž mnohým navždy uzavře se svět,
svět tužeb mládí, lásky k životu,
kde hrůza pekel odkrývá svou líc
a v smrtelných snů temnou mrákotu
se halí navždy?

1 ÚVOD

Dějiny, to nejsou jen velké, převratné události mající staletý dosah, ale i drobné střípky a útržky dějů, které historik skládá jako mozaiku a pokouší se získat věrohodný obraz toho, jak mohli žít, myslet a jednat lidé v dávné či nedávné minulosti. Dějiny nepíší jen velcí králové, vojevůdci či hrdinové, jsou to také činy a skutky obyčejných, prostých lidí, které nijak zásadně neovlivnily chod času, nicméně právě díky nim můžeme lépe pochopit širší souvislosti věcí minulých i přítomných.

Předkládaná práce si neklade za cíl vylíčit průběh velkých bitev válečného běsnění, jež zasáhlo celý svět na počátku 20. století, ani popsat politickou situaci té doby či vyprávět o významných osobnostech světové války. Zaznamenává detaily, které se váží k určitému místu v určitém časovém období tak, jak to dovolí prameny. Vlastním tématem práce je náhled do každodenního života vojáků na ruské frontě v letech 1914 – 1920. Text následujících stránek se pokouší přiblížit, jak vlastně žili naši předci, jež se se zbraní v ruce postavili na stranu nepřátel země, které byli občany, a s odhodláním nasazovali své životy pro zemi novou, teprve se rodící ve zmatku a chaosu války.

Dějiny lidstva jsou dějinami válek. Statistiky uvádí počty bojujících, mrtvých a nezvěstných, ale je třeba si uvědomit, že každé to jednotlivé číslo představuje člověka, člověka, který měl svůj život, svůj osud, své radosti i bolesti, svou víru i naději. Tato práce si klade za cíl poodhrnout závoj času a pokusit se poznat jak žili, bojovali a umírali naši dědové a pradědové kdesi uprostřed širých plání Ruska, na co mysleli, z čeho se těšili, v co doufali a věřili.

Stěžejním pramenem a hlavním zdrojem informací se mi stal neutříděný fond Sbírka tisku, uložený ve Vojenském ústředním archivu a Vojenském historickém archivu (dále jen VÚA/VHA) v Praze. Tento fond zahrnuje tiskoviny, které vznikaly přímo mezi vojáky, zajatci či krajany na ruské frontě v letech 1914 – 1920. Téměř každá rota měla svůj časopis. Většinou to byly ručně psané a amatérsky ilustrované listy, do nichž přispívali sami vojáci. Řada z nich se vůbec nedochovala, ztratila se kdesi v Rusku, nicméně ty, které doputovaly až domů, vydávají neocenitelné svědectví a jsou mimořádně důležitým pramenem pro poznání vojenského života československých legionářů. Vzhledem k tomu, že tiskoviny jsou většinou psané ručně a mnohdy i obyčejnou tužkou, jsou často velmi špatně čitelné. Mnohé listy jsou zažloutlé a vybledlé, jiné se dochovaly v dobrém stavu.

Téma československých legií v Rusku je poměrně obšírně zpracované v odborné literatuře. Jako teoretický podklad pro svou práci jsem použila publikaci od Karla Pichlíka, Bohumíra Klípy a Jitky Zabloudilové Československí legionáři (1914 – 1920)[1], dále pak od Vojtěcha Práška Česká Družina[2] a od Ivana Šedivého Češi, České země a Velká válka.[3] Tyto knihy podávají ucelený přehled o průběhu 1. světové války a pobytu československých legionářů v Rusku. Aby práce nebyla vytržena z kontextu doby, pokusila jsem se v první kapitole, nazvané „Husité 20. století", stručně shrnout, jak a proč vznikaly v Rusku během první světové války československé jednotky, jaký byl jejich vývoj a jakým způsobem se po uzavření brestlitevského míru dostávaly zpět do vlasti.

Druhá a třetí kapitola mé bakalářské práce představuje jednotlivé skupiny zahraničních odbojových časopisů a zároveň líčí vznik a působení pochodové tiskárny, která významně podporovala zahraniční revoluční hnutí a prošla celou pouť Ruskem spolu s bojovými jednotkami. Informace k těmto kapitolám jsem převážně čerpala z článku od Jitky Zabloudilové Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914 – 1920[4] a dále pak z publikace Emila Dostála Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi.[5]

V dalších kapitolách jsem se pokusila zachytit a popsat všední život československého vojáka na Rusi. V části nazvané „Když zbraně mlčí" se zaměřuji na okamžiky, které legionáři trávili v zázemí. Snažím se ukázat, čím se zaměstnávali v době svého osobního volna a jak se bavili. Jako pramenná základna mi posloužil fond Sbírka tisku[6] a několik desítek zahraničních odbojových časopisů. „S červeným křížem na rukávu" je název kapitoly, v níž se pokouším zachytit vznik a vývoj československé zdravotnické služby na východní frontě. Do problémů vojenského zdravotnictví mi pomohla nahlédnout kniha od MUDr. Vladimíra Haeringa Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi[7] a Věstník Epidemiol., bakteriolog. a výzkumný ústav Českovojsk[8]. Jak působila pošta československých a spojeneckých vojsk jsem nastínila v kapitole „Listy, lístky, balíčky …", jako zdroj informací jsem použila publikaci Antonína Novotného Polní pošta československých a spojeneckých vojsk na Rusi a její poštovní

[1] Pichlík, Karel - Klípa, Bohumír – Zabloudilová, Jitka: Českoslovenští legionáři (1914 – 1920), Praha 1996.
[2] Prášek, Vojtěch: Česká Družina, Praha 1934.
[3] Šedivý, Ivan: Češi, České země a Velká válka, Praha 2001.
[4] Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914 – 1920.
[5] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.
[6] VÚA/VHA, fond Sbírka tisku.
[7] Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924.
[8] Věstník Epidemiol., bakteriolog. a výzkumný ústav Českovojsk Čeljabinsk 17. ledna 1919, č. 143.

známky.[9] Další kapitola, tentokrát s názvem „Sibiřská práčata“ vypovídá o chlapcích, kteří ač ještě dětského věku, přesto byli součástí válečné mašinérie. Jednalo se o hochy působící v rámci československých dobrovolnických jednotek, pro něž byla později na Sibiři založena obecná škola. Náhled do všedního dne těchto malých bojovníků mi pomohla zprostředkovat kniha, jejímž autorem je Václav Valenta-Alfa, a nese název Česká škola na Sibiři.[10] Poslední kapitola „Na cestu mořem“ je výpovědí o evakuaci československé armády a jejím transportu na lodích přes moře do Evropy. I zde vydaly svou výpověď vojenské časopisy a pomohly mi odkrýt některé detaily života legionářů během jejich plavby domů.

Na závěr bych ještě chtěla zmínit diplomovou práci Jany Tejkalové „Paměti z první světové války. Haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády“,[11] která se ve své práci podrobně zabývá každodenností vojáka první světové války.

[9] Novotný, Antonín: Polní pošta československých a spojeneckých vojsk na Rusi a její poštovní známky, Brno 1923.

[10] Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924.

[11] Tejkalová, Jana: Paměti z první světové války. Haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády, Praha 2000, diplomová práce.

2 HUSITÉ 20. STOLETÍ

„Před tváří trpící vlasti vyzýváme všechny dobré Čechy k národní sebekázni a úplnému sjednocení za jediným, nám všem svatým heslem: ‚Svoboda vlasti'! K uskutečnění tohoto nechť směřují všechny naše myšlenky a naše úsilí. Každý náš nerv musí být proniknut vědomím, že jsme vědomě rozhodli se pozvednouti prapor odboje proti svým tyranům, jsouce odhodláni i životy položiti na oltář vlasti. Jděmež mužně proti bodákům nepřítele, jenž tři sta let mučil nás v porobě, a který dodnes hněte naše rodiče, naše ženy a děti."

Český revolucionář, č. 1, červenec 1917, str. 3

Československí legionáři byli vojáky armády bojující na straně britsko-francouzsko-ruské Dohody a jejích spojenců proti Centrálním mocnostem, Německu a Rakousko-Uhersku. Podstatnou část vojska tvořili muži, kteří narukovali do armády rakousko – uherské, prošli jejím výcvikem a později padli do zajetí. Je až neuvěřitelné, že se téměř sto tisíc mužů dobrovolně rozhodlo vrátit na bojiště světové války, a sice na straně nepřítele státu, kterého byli občany. Český národ si našel cestu k aktivní účasti ve válce a snažil si tak zajistit co nejvýhodnější postavení v poválečné Evropě. Už v prvních letech války se začaly vytvářet předpoklady pro vznik samostatné české mezinárodně uznané armády. Důležitá byla skutečnost, že na území států bojujících proti Centrálním mocnostem, se ocitalo velké množství českých a slovenských zajatců. V mnoha případech přecházeli tito muži do zajetí dobrovolně. Dalším neméně podstatným faktorem byl vznik malých dobrovolnických jednotek z řad českých krajanů žijících v zahraničí.

Když v roce 1914 vypukla válka, proběhla mobilizace v Českých zemích nad očekávání klidně. Nadcházející válečný konflikt pochopitelně nevzbuzoval žádné velké nadšení, nicméně „nebýt odveden" znamenalo pro mladé muže tak trochu ostudu a mimoto naprosto netušili, co je čeká a jaká vlastně válka bude. Vždyť naposledy válčili jejich dědové v prusko-rakouské válce roku 1866. Všeobecně se rozšířil názor, že válečné střetnutí bude krátké. Přesto je patrný jistý rozdíl mezi mobilizací v ostatních válčících státech a odvody v Českých zemích. Všude v Evropě se projevovalo válečné nadšení, dá se o něm hovořit i v českých pohraničních oblastech, nicméně české mužstvo projevovalo spíš lhostejnost, mrzutost či stísněnou náladu, objevoval se až zarážející nezájem o válku a budoucí osud státu.

Jenže válka rozhodně nebyla krátká, proměnila se ve vleklý zákopový boj. Na východní frontě se nesnesitelné podmínky znásobené krutou zimou staly hlavní příčinou klesající odolnosti českého mužstva. Jeho ztráty na životech byly obrovské a je tedy pochopitelné, že jak pod vlivem šířících se myšlenek slovanské vzájemnosti, tak ve snaze vyhnout se drsným

podmínkám zimní horské války, volili mnozí raději přechod do zajetí. Nechuť českých vojáků k boji stále rostla, bojová morálka naopak klesala.

Na území států, které vedly válku proti ústředním mocnostem, žilo desetitisíce Čechů. Víra v rychlou, krátkou a vítěznou válku Dohodových mocností přivedla tyto krajany k myšlence přihlásit se dobrovolně do řad některé z armád Dohody a pokusit se vytvořit samostatné české jednotky. Na počátku války tak vznikla na území Ruska Česká Družina, která se později stala základem československých legií. Nebyla však pokládána za bojový útvar, ale za jakýsi sbor působící v zájmu ruské armády. Česká Družina byla rozdělena na malé jednotky, ty byly přiděleny ke štábům jednotlivých divizí a českoslovenští vojáci při nich pak působili jako průzkumníci. Mnozí z nich mluvili velmi dobře německy a mohli tak v přestrojení pronikat přes bojové linie, získávat cenné zprávy či přivádět zajatce. Samozřejmě byli využíváni i jako tlumočníci. Tato velmi přínosná činnost českých vojáků byla velitelstvím vysoce hodnocena, což vedlo k rozhodnutí doplňovat řady těchto jednotek z českých zajatců, jejichž počet poměrně rychle rostl.

Výsledky náborů v prvním válečném roce nebyly nijak příznivé. Většina zajatých Čechů se s českými dobrovolníky vůbec nesetkala. Tito muži pokládali zajetí za možný způsob úniku z válečného běsnění, pokud ale předpokládali, že budou nadšeně přivítání svými slovanskými bratry, čekalo je zklamání. Hodně si vytrpěli při cestě do zajetí, šli nekonečně dlouhou cestu pěšky, byli biti, k tomu nedostatek jídla a únava. Není se čemu divit, že nálada byla vesměs protiruská. Masa českých zajatců táhla v nekonečných pochodových kolonách do nitra Ruska a tam byla rozmisťována do zajateckých táborů. Právě tito muži se později stali hlavním zdrojem pro formování českých legií.

V únoru 1916 se Družina stala Československým střeleckým plukem, v té době měla dva prapory s 1597 muži. Nevyčerpatelným lidským potenciálem se mohli stát čeští a slovenští zajatci. Většině z nich se však znovu na frontu nechtělo, mimoto podmínkou pro vstup do České Družiny byla žádost o ruské občanství. Na druhou stranu, situace v ruských zajateckých táborech byla otřesná - krutá zima, v létě nesnesitelná horka, nevyhovující hygienické podmínky, s nimi spojené epidemie, nedostatečná strava a lékařské ošetření, těžká fyzická práce. Tisíce zajatců umíraly.

Muži se postupně začali většinou podle národnosti sdružovat, zároveň velmi oceňovali pomoc krajanských spolků zlepšit jejich životní podmínky. To už byl jen krůček k tomu, aby začali zajatci naslouchat slovům o plánech české politické emigrace, o budoucím českém státě a především o plánech vybudovat české dobrovolnické vojsko. V táborech vznikaly zajatecké organizace. Zabývaly se vzájemnou svépomocí, zakládaly pěvecké, hudební či divadelní

kroužky, pořádaly sokolská cvičení, podílely se na šíření českého tisku a především – shromažďovaly přihlášky do dobrovolnických jednotek. Mezi přihlášenými byl i poměrně vysoký počet mladých důstojníků. Ti mohli být však přijati pouze jako řadoví vojíni.

V dubnu 1916 se československý pluk díky přílivu dobrovolníků přeměnil na Československou střeleckou brigádu o dvou plucích. Na jaře 1917 vypukla v Rusku revoluce, která uvolnila poměry v zajateckých táborech a umožnila zajatcům zapojit se do československého hnutí. Počet přihlášek do čs. vojska rostl a současně s ním i netrpělivost, protože ruské orgány nábor zdržovaly.

Československá střelecká brigáda byla elitní jednotkou a vykazovala velmi dobrou bojovou morálku. Po úspěšném nasazení u Zborova na začátku července 1917 prokázala svou sílu, disciplínu a bojového ducha. U Zborova proti sobě prvně také stanuli vojáci české dobrovolnické brigády a Češi bojující v rakousko-uherské armádě. Přesto, že byl Zborov z vojenského hlediska jen jednou bitvou z mnoha, pro další osud čs. vojska byl přelomovou událostí s dalekosáhlým významem. Tisk všech zemí přinesl zprávy o hrdinském boji Čechoslováků, ti se tak dostali do povědomí světové veřejnosti, což mělo nedosažitelný význam pro další krok v budování samostatné čs. armády a jejímu uznání na mezinárodním poli.

Komplikace nastaly po podzimní bolševické revoluci a hlavně v okamžiku, kdy Rusko uzavřelo separátní mír s Německem. Československé jednotky se dostaly do nezáviděníhodné situace, zůstaly na východní frontě osamoceny proti německé přesile. Po těžkých bojích u Bachmače musely ustoupit. Spojení se západní frontou nebylo možné, jediná cesta vedla na východ, do Vladivostoku, a odtamtud loděmi do Francie, kde se chtělo vojsko opět zapojit do bojů. Plán byl dobrý, ale místo několikatýdenní cesty přišla téměř dvouletá sibiřská anabáze.

Záminkou k vypuknutí nepřátelství mezi československými legiemi a sovětskou vládou byl incident v Čeljabinsku. Jakýsi muž vyhodil z jedoucího vlaku mezi legionáře kus železa, který jednoho z nich vážně zranil. Vojáci vlak zastavili a viníka potrestali. Čeljabinský sovět nechal zatknout československou nádražní hlídku, protože nezasáhla. Legionáři hlídku osvobodili, a tak vydala bolševická vláda rozkaz československé legie odzbrojit. To bylo v podstatě vyhlášení nepřátelství a války**.** Útoky bolševických jednotek proti legionářským vlakům přerostly v těžké boje. V době jejich vypuknutí byly legie roztroušeny na velkém území, teprve po jejich spojení se vojákům podařilo ovládnout Transsibiřskou magistrálu a umožnit postup vojsk na západ. V té době měly legie devadesát tisíc mužů. Transport Čechoslováků loděmi z Vladivostoku do Evropy se protáhl. Většina byla dopravena přes Indický oceán a Suezským průplavem do Terstu. Ti méně šťastní dopluli na amerických

lodích k západnímu pobřeží USA, pak museli absolvovat další dlouhou cestu vlakem na východ Ameriky a odtud opět po moři do Francie, Itálie či Německa, a následně pak domů.[12]

[12] Pichlík, Karel - Klípa, Bohumír – Zabloudilová, Jitka: Československí legionáři (1914 – 1920), Praha 1996.
Prášek, Vojtěch: Česká Družina, Praha 1934.
Šedivý, Ivan: Češi, České země a Velká válka, Praha 2001.

3 TISKOVINY VYDÁVANÉ ČECHOSLOVÁKY V RUSKU

„…Jednou v klidu domova bude třeba sebrati všechny časopisy, psané našimi vojáky na frontě a zařaditi je důstojně do českého tisku, neboť poznati historii takových časopisů je tolik, jako poznati sílu ducha českého vojáka v periodě české revoluce…“

Jaroslav Hašek

Vydavatelská činnosti československých vojáků na Rusi byla víc než plodná. Veškeré tiskoviny, ať už krajanské, zajatecké či legionářské, značně ovlivňovaly smýšlení a život mužů odtržených od domova a snášejících útrapy válečného běsnění. Množství těchto časopisů je skutečně překvapující, jedná se zhruba o dvě stovky různých periodických či neperiodických tiskovin. Jejich přesné číslo se určit nedá, jelikož se jich velká část během různých přesunů a transportů vojska ztratila, mnohé z nich zůstaly po nějakou dobu jen v paměti navrátilců, o jiných jsou jen útržkovité zmínky v denících, pamětech či novinových článcích. Je pravděpodobné, že některé z nich jsou dodnes uchovávány v rodinách legionářů a opatrovány jako součást osobních pozůstalostí.[13]

Dost těžko si dnes dokážeme představit, za jak těžkých podmínek časopisy vznikaly, jaké úsilí bylo třeba vynaložit, aby se do rukou vojáků dostaly listy, jež měly rozptýlit, pobavit, ale především přinést informace o dění venku i uvnitř jednotek. Je třeba si uvědomit, že muži byli několik let odloučeni od svých rodin, byli součástí války bez konce a po uzavření brestlitevského míru se vyhlídky na návrat do vlasti ocitly kdesi v nedohlednu. Informace o právě probíhajících událostech pro ně byly klíčové a způsob a forma jejich podání výrazně formovaly názory jednotlivců.

3.1 KRAJANSKÉ LISTY

První česká periodika vycházející na území Ruska ještě před válkou byly krajanské listy. Po roce 1905 se mohli krajané oficiálně sdružovat do spolků a tisknout své časopisy *Českoruské listy*, *Ruský Čech* a *Čechoslovan.*

Týdeník českých krajanů v Kyjevě *Čechoslovan* vydávala V. Švihovský ve svém Slovanském nakladatelství a knihkupectví v letech 1911-14, v roce 1916 byl obnoven a podřízen Svazu česko-slovenských spolků na Rusi. Poslední číslo vyšlo v únoru 1918.[14]

[13] Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914 – 1920.
[14] Tamtéž.

Velmi oblíbeným se stal týdeník petrohradských krajanů *Čechoslovák,* s podtitulem Věstník Svazu československých spolků na Rusi, poskytující informace svým čtenářům od června 1915. O dva roky později převzala časopis Odbočka československé národní rady v Rusku (dále jen OČSNR) a vydávala ho do března 1918. Od IV. ročníku vycházel *Čechoslovák* v Moskvě a plnil významnou agitační úlohu v zajateckých táborech, hlavně při náboru do československého vojska.[15]

V Kyjevě vycházelo v roce 1915 rusky psané periodikum *Češsko-russkoje jediněnije*. Tento časopis není příliš známý, už z toho důvodu, že vyšla pouze dvě čísla ve Slovanském nakladatelství V. Švihovského. Jeho význam je ale nesporný, je spojený se snahou krajanů prosadit nábor do čs. vojska. Náplní listu byly informace o českém národě a celkově o Slovanech žijících v Rakousku-Uhersku.[16]

Nezávislý politický týdeník *Revoluce* vycházel od května 1917 v Kyjevě pod redakcí V. Th. Skokana. Jeho heslo „Chceme republiku" samo o sobě mluví o náplni tohoto ne příliš známého periodika.

Významnější a známější jsou *Slovenské hlasy*. Původně vycházely jako příloha *Čechoslovana*, od května 1917 se osamostatnily pod redakcí V. Hurbana a oslovovaly především slovenské krajany, zajatce a vojáky.[17]

3.2 PERIODIKA VYDÁVANÁ OČSNR a IOO[18]

V roce 1917 stoupalo napětí a chaos v ruské společnosti, situace se stávala čím dál víc nepřehlednější a informovanost byla v této zmatené době naprostou prioritou. V srpnu proběhlo v Moskvě několik plenárních zasedání OČSNR za přítomnosti T. G. Masaryka a výsledkem bylo rozhodnutí založit odborný vojenský list, jenž by zprostředkovával informace čs. vojákům, a fotografickou laboratoř dokumentující jejich život ve válečném Rusku. První číslo *Československého vojáka* vyšlo v září téhož roku v Kyjevě nákladem Slovanského nakladatelství V. Švihovského. Druhý ročník vycházel v Jekatěrinburku a poté v Irkutsku až do léta 1920.[19]

Vzhledem k tomu, že nepřehledná doba přinášela nové situace a obraty každý den, vyžadovala nutnost rychlejších informací o běžných událostech. Nový deník, orgán OČSNR a

[15] Redakci v Petrohradě vedl B. Pavlů a v Moskvě F. Zapletal.
[16] Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914 – 1920.
[17] Tamtéž.
[18] Informačně osvětový odbor.
[19] Šéfredaktory byli R. Medek, V. Holeček, B. Ausobský, později A. Pavel.

Svazu československých spolků na Rusi *Československý denník*, sehrál v letech 1918 – 1920 důležitou úlohu. První „nulté“ číslo vyšlo v Kyjevě jako dvoustránkový leták v prosinci 1917, od února 1918 redakce putovala v souvislosti s politickými událostmi a přesuny vojska z jednoho města do druhého. Přestěhovala se do vagonů, i přes ztížené podmínky pokračovala ve vydávání, a následovala československé vojsko v jeho cestě po sibiřské magistrále až do Vladivostoku.[20] Činnost redakce byla ukončena v červenci 1920. Časopis i jeho příloha *Československé besedy* se dochovaly v úplnosti.[21]

3.3 TISKOVINY V ČS. VOJENSKÝCH JEDNOTKÁCH

Zároveň s listy krajanskými vznikaly časopisy i v jednotlivých jednotkách. *„Vydávajíce nový časopis, či lépe snad řečeno pokus o časopis, chceme, aby tento byl jakýmsi centrem, který by ve chvílích svobodných pojil nás všechny, byl přítelem by ve chvilkách, kdy duše je roztrpčena vším, co kolem sebe vidí, kdy přímo bolí, zapomněl při čtení, zasmál se, pohovořil tak od srdce bratr s bratrem – chceme, by byl jakýmsi zrcadlem, v němž by se obrážely celé naše duše se svými dobami, jak hořkými, tak veselými.“*[22] Většina vojáků dostávala do rukou oficiální československá periodika přinášející zprávy ze světa, z domova, popisující situaci na bojištích či právě probíhající politická jednání. Nic z toho se však netýkalo přímo jejich osoby. Žádný z článků otištěných v těchto novinách neřešil jejich osobní problémy, neodpovídal na jejich otázky, nezmiňoval jejich strach, bolest, touhu po domově. A tak se muži ve chvílích odpočinku stávali písmáky a vše, co probíhalo v jejich myslích a srdcích, svěřili kousku zažloutlého papíru. Zakládali své rukopisné rotní časopisy, jež přinášejí neocenitelná svědectví o životě na ruské frontě a pootevírají nám dveře, jimiž můžeme nahlédnout o sto let zpět, mezi zákopy světové války, do vojenských stanů a *těplušek*,[23] a možná i trochu pochopit, co prožíval voják bojující za svou zem daleko od svých, daleko od domova.

Pravděpodobně prvním vojenským časopisem byla *Česká Družina*, rozmnožovaná hektograficky.[24] Jednalo se o arch velkého kancelářského papíru, hlavička měla v levém rohu

[20] Šéfredaktor byl B. Pavlů, pak J. Kudela. Redaktor zajatecké hlídky J. David, slovenské hlídky J. G. Tajovský, vojenské rubriky V. Holeček, zpráv z vlasti St. Kovář, polské a ukrajinské hlídky Dr. J. Kudela, literárně kulturní hlídky R. Medek a sociální hlídky Fr. Polák.

[21] Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914-1920.

[22] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Choďa, č. 1, červen 1919, str. 1.

[23] Československí legionáři takto nazývali vlakové vagony, které se na nějaký čas staly jejich domovem.

[24] Text je psán na stroji s průklepem, označení čísla a měsíce je připsáno perem.

lva, od něho se napravo dolů táhla ozdobná linka z lipových lístků. Vycházel krátce, jen dva měsíce na přelomu 1914 - 1915 pod redakcí B. Pavlů. Každá rota, půlrota i četa České Družiny měla prý svůj list, ale podrobnější zprávy o těchto tiskovinách se bohužel nedochovaly.[25]

V roce 1916 se zformoval 1. čs. střelecký pluk a právě s ním je svázán *Karabáč* se svou přílohou *Bodlák*. Už názvy napovídají obsah těchto listů. Kromě zpravodajství plnily vojenské časopisy ještě jednu podstatnou úlohu – sloužily k odlehčení těžké situace vtipem a šlehavou satirou. *Karabáč* byl rukopisný satirický list velikosti malé čtvrtky, ručně ilustrovaný, srší jiskřivým humorem.[26]

Není náplní této práce vyjmenovat a popsat všechny časopisy, listy a lístky, které spatřily světlo světa někde mezi zákopy, potěšily, pobavily a pak se nenávratně ztratily v propasti času. Některé z nich však překonaly válku, revoluci i cestu kolem celého světa, aby po příjezdu do vlasti mohly vypovídat. Jejich kvalitu, obsahovou či technickou stránku nemůžeme hodnotit, o tu stejně tehdy vůbec nešlo. Většinou to byly malé, v řadě případů ručně psané a amatérsky ilustrované listy. Přispívali do nich řadoví vojáci. Někdy si tropily žerty, jindy vyjadřovali hořké zklamání nad nespravedlnostmi či křivdami, jindy jen vzpomínali na domov a připomínali si českou historii, aby nezapomněli, zač vlastně bojují.

Mnohé z těchto vojenských časopisů vycházely pravidelně, jiné pouze jednou či dvakrát, některé se objevily jen jako letáky v čítárně přírody – přišpendlené prostě na strom, většinou ráno, napsány neznámo kým. Bylo chloubou každé jednotky vlastnit svůj list přinášející detailní informace o každodenních událostech a zážitcích jejích vojáků.

Rok 1917 přinesl velké změny. Po svržení carismu nastalo určité uvolnění v ruské společnosti. Postupně vznikaly volené komitéty starající se nejen o hospodaření v jednotkách, ale také o činnost osvětovou, divadelní, hudební, přednáškovou, sportovní a také publikační. V souvislosti s nárůstem a vojenskými úspěchy čs. jednotek v Rusku došlo i k masivnímu rozšíření kulturní a osvětové činnosti v legiích a k její lepší organizovanosti.
Právě v této době vznikla celá řada nových časopisů, jeden po druhém, jako houby po dešti.[27]

Ani během evakuace čs. vojska na východ během roku 1918 nepřestaly časopisy vycházet, pouze v letních bojích bylo vydávání většiny listů na několik měsíců přerušeno, na podzim se však publicistická činnost vojáků zase probudila k životu. A opět by bylo možno

[25] Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914-1920.
[26] Redaktorem byl Fr. Hochman.
[27] Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914-1920.

jmenovat desítky a desítky periodik a neperiodik přinášejících dychtivým čtenářům informace i pobavení.[28]

3.4 TRANSPORTNÍ ČASOPISY

Ani během přesunu československého vojska na východ po sibiřské magistrále tiskaři nezaháleli. Pochodová tiskárna IOO vydávala během náročné několikaměsíční cesty do Vladivostoku časopisy *Československý denník, Slovenské hlasy a Na stráž!*[29]

Asijské město Vladivostok opouštěli legionáři v lodních transportech. Na moři strávili několik dlouhých měsíců v nečinnosti a bylo třeba se během této doby nějak zabavit. Všechny lodě neměly podmínky k tištění časopisů, ale tam kde to možné bylo, přicházela na svět nová periodika. Tyto listy se dochovaly téměř v úplnosti a byly bezpečně dopraveny do vlasti, na rozdíl od jejich předchůdců, které se většinou poztrácely kdesi v Rusku. Opět je těchto titulů velké množství, za všechny snad jen připomenu *Cestou, Už se jede, Mořem a souší, Na vodě* apod. Už názvy samy napovídají, že tématem těchto časopisů byly většinou každodenní události z lodi, informace o průběhu evakuace, články týkající se zemí, kolem kterých se plulo a pak samozřejmě všudypřítomná satira a vtip, bez nichž by se voják zřejmě vůbec neobešel.[30]

3.5 ČASOPISY VYDÁVANÉ V ZAJETÍ

Ještě jednu skupinu časopisů nelze opominout, byly to ty, které vznikaly v ruských zajateckých táborech. Ne do každého tábora se dostal *Čechoslovák* nebo *Československý denník.* Jednak vzdálenosti v Rusku byly jak známo obrovské, velmi často také nefungovala pošta a pak, ruské vedení táborů moc nestálo o informovanost svých zajatců.

Dost těžko si dnes dokážeme představit, za jak svízelných podmínek tyto listy vznikaly. Místo aby si zajatí vojáci z ušetřených peněz přilepšili na jídle nebo si koupili oblečení, skládali si peníze na papír.

Zajatecké tiskoviny bývají často nedoceněny. Zachovalo se jich jen velmi málo, přesto byl jejich význam nepřehlédnutelný. Probouzeli v mužích národní cítění a dnešní generaci slouží jako významný pramen k poznání smýšlení vojáků, prožívajících válku v zajateckých táborech.[31]

---

[28] Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914-1920.

[29] Blíže o činnosti pochodové tiskárny IOO na Rusi v kapitole Československá tiskárna v sibiřské anabazi.

[30] Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914-1920.

[31] Tamtéž.

4 POCHODOVÁ TISKÁRNA V SIBIŘSKÉ ANABAZI

„Cesta přes led je hrbolatá a písmenka vyskakují, i ze sněhu je vybíráme. Je to vzácný materiál, české písmo na Sibiři! Potom si toho každá literka zasloužila, aby byla zvednuta, tolik práce udělala pro naši svobodu a dobro čs. vojska. Do všech koutů Ruska a Sibiře zanesla jméno československého národa.“

Emil Dostál

S historií československého vojska na Rusi je pevně svázán ruský revoluční tisk, jenž prošel celou pouť Ruskem a Sibiří až po Vladivostok společně s bojovými jednotkami, splnil svou povinnost vůči národu a po celou dobu významně podporoval celé zahraniční revoluční hnutí.

Během světové války vycházely v Rusku mimo jiných tiskovin dva české časopisy, jež můžeme bez nadsázky zařadit mezi nejčtenější. Již před válkou byl založen *Čechoslovan*, který vycházel v Kyjevě nákladem pana Švihovského, a *Čechoslovák*, jehož domovem byl Petrohrad. Postupně byly oba české týdeníky po určitou dobu oficiálními orgány Svazu čs. spolků na Rusi, později Odbočky československé národní rady na Rusi (dále OČSNR). Mezi „top-časopisy“ je možno také zařadit i slovenský list *Slovenské hlasy*, které vznikly v Kyjevě, ale později byly vydávány v Petrohradě. Tyto listy však v žádném případě nemohly pokrýt duševní hlad vzrůstajícího počtu Čechů a Slováků sjednocených v zajateckých organizacích a budujících své vlastní vojsko. Československý živel na Rusi začal brzo pociťovat nedostatek informačního tisku. Potřeba denního listu byla čím dál víc aktuálnější, neboť jak praví biblický výrok „Nejen chlebem živ jest člověk“.[32]

Obrázek 1: Litografie v Irkutsku. Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924, str. 26

Z Ameriky byly objednávány zásilky českých a slovenských knih, nicméně občas přišly jen balíčky novin, jež spíš než pravdu, milovaly senzaci.[33]

[32] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.

[33] Pavel, Antonín Ing.: Naše tiskárna. Československý denník, č. 356.

K tomu, aby mohl být založen nový deník, však bylo zapotřebí zařídit novou tiskárnu, což v podmínkách, jaké se v Rusku za války nabízely, nebylo vůbec jednoduché. Předně bylo zapotřebí obstarat písmo pro českou sazbu. Ruské písmolijny byly zaměstnány válečnými dodávkami, a tak vypomohl *Čechoslovák* a *Slovenské hlasy*, které daly část svého písma nově vznikajícímu listu k dispozici. Díky této pomoci mohl začít v Kyjevě za redakce B. Pavlů vycházet *Československý denník*, jenž byl orgánem OČSNR a Správy svazu čsl. spolků na Rusi a za pobytu generála Štefánika na Rusi v roce 1919 se stal orgánem vlády Československé republiky na Rusi. První číslo vyšlo v Kyjevě 14. ledna 1918, poslední ve Vladivostoku 18. července 1920 s názvem „Na rozloučenou“. Tento den vyšel naposledy i týdeník *Slovenské hlasy*.[34]

Tiskárna *Československého denníku* spadala pod pravomoc Propagačního odboru OČSNR, později pod Informačně osvětový odbor čsl. vojska na Rusi.[35] Tisk byl prováděn podle pohybu vojska buď ve vlaku, nebo v malých ruských tiskárnách, které většinou patřily soukromníkům. Podle označení místa tisku a data vydání lze bezpečně sledovat pohyb tiskárny. *Československý denník* byl jediným listem v Rusku nepodléhajícím cenzuře[36] a zřejmě jediným deníkem na světě, který vycházel každý rok, někdy i měsíc či den na jiném místě.[37]

V Kyjevě byly podmínky pro práci sazečů komplikované a neustále ztěžované probíhajícími boji o město. V únoru 1918 činnost tiskárny číslem 26 v Kyjevě skončila. Nevědělo se, jestli bude list dále vycházet, ale nutnost informovat vojáky o veškerých událostech, jak vnitřních, tak politických, si vyžádala přestěhování tiskárny do Pirjatina a pokračování v práci.

Po uzavření brestlitevského míru se československé jednotky chystaly k cestě na východ a zvažovala se možnost tisknout dál, a sice ve vlaku. Tiskárna byla přenesena do nezařízeného vagonu (*těplušky*). Sazeči mohli pracovat pouze, když vlak zastavil, a tak bylo třeba využít každé chvilky, pracovalo se kdykoli byl vlak alespoň trochu v klidu, i v noci při svíčkách. Často se stalo, že sazeči vysadili pár řádek, vlak se rozjel a práce musela být přerušena. Nárazy vlaku byly občas tak silné, že písmenka vyskakovala z přihrádek. Sazba se

[34] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.

[35] Na konci roku 1918 se Osvětový odbor OČSNR sloučil s odborem Propagačním a vytvořil Informačně osvětový odbor Ministerstva vojenství oddělení v Rusku. Náčelníkem se stal J. Kudela, v čele osvětové části stál L. Kundera, správní části J. Kopta, zpravodajského oddělení V. Holeček, vydavatelské části J. Rous a umělecko-výtvarného oddělení sochařské dílny J. Šebor a K. Babka a dílny malířské O. Otmar.
Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914 – 1920.

[36] Kromě několika čísel v Kyjevě.

[37] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.

musela namočit a obložit vložkami, na konci sazebnice i zatlouci hřebíčkem, přesto se během krkolomné jízdy často rozsypala.

Po příjezdu do Penzy se situace poněkud zlepšila. Tiskárně byl dán k dispozici vůz třetí třídy, do něhož byla umístěna redakce, administrace a sazárna. Původní vagon dostal funkci strojovny a byl do něho umístěn tiskařský stroj zakoupený v Penze. Tento stroj poháněli dva muži silou svých svalů. Vůz sazárny byl rozdělen na čtyři části a měl samostatné ústřední topení. V první části bydleli a spali tři sazeči, ve druhé byla redakce a třetí a čtvrtá část sloužila jako administrace a sazárna.[38]

V Penze vydávala tiskárna jednak noviny, ale i ruské letáky informující o cestě a cíli československých vojsk. *Denník* rozesílali zvláštní vojenští kurýři. Vzhledem k tomu, že tiskárna zvládla vydat pouze omezené množství listu, bylo nutné noviny šetřit a předávat je z jedněch rukou do druhých, aby je mohl přečíst co největší počet mužů.

Obrázek 2: Knihárna v Irkutsku. Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924, str. 30

Následoval přejezd z Penzy do Omsku. Během cesty musel být často opravován tiskařský stroj neustále rozbitý stálými otřesy. V Omsku se dál sazba připravovala ve vagonu, ale tisk probíhal v soukromé ruské tiskárně, čímž bylo dosaženo většího nákladu listu. V této napjaté době byly činformace vysoce ceněným zbožím. Probíhala totiž jednání se sovětskou vládou, kterým směrem se československé vlaky budou dál pohybovat. Zvažoval se Archangelsk či Vladivostok.[39]

Plodnou činnost tiskárny zajistil až pobyt v Jekatěrinburku. Podstatné bylo, že se vystěhovala z vlakového vagonu do soukromé Welzovy tiskárny, kde sice nebyly podmínky pro klidnou práci také nijak příznivé[40], přesto se vydavatelská činnost rozjela na plné obrátky. Rozsah *Československého denníku* už nestačil. Bylo třeba šířit osvětu mezi vojskem, informovat ruskou i zahraniční

[38] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.

[39] Tamtéž.

[40] Bolševická vojska se nacházela nedaleko Jekatěrinburku. A tiskárna nebyla ušetřena ani požáru, vagon s historickým tiskařským strojem vyhořel i s příslušenstvím.

veřejnost o snahách čs. revoluce a především šířit československé státní myšlenky. Pravidelně začaly vycházet *Slovenské hlasy* a *Československý voják*. Nově byly vydávány periodické přílohy *Československého denníku,* beletristické *Československé besedy* a oznamovatelské *Hledají se*, vycházel *Úřední věstník, Tiskopisy pro armádní sbor*, české, slovenské a ruské brožury, pro ruské občany *Telegrammy čechoslovackago dněvnika, Jugoslavjanin a Gazeta* pro Jihoslovany a Rumuny, různé letáky a propagační materiály.[41]

Pro takovýto nárůst vydavatelské činnosti bylo nezbytné povolat od vojenských útvarů sazeče. Pracovní nasazení bylo obrovské. Jelo se na dvě směny po osmi hodinách, ve strojovně, kde pomáhal ruský personál, dokonce na tři směny po šesti hodinách. Nedržely se svátky, ani české, ani ruské.[42]

Při takto nepřetržitém tisku však brzy nastaly technické problémy. Docházel papír, barva i válcovina, písmo se opotřebovávalo a stávalo se nečitelným. Podařilo se sice sehnat rytce písma, jenž zhotovil nová razidla, na celém území obsazeném českým vojskem ale nebyla jediná písmolijna. Uvažovalo se dokonce o tištění písmem ruským. Velké problémy byly také s barvou. Kvalitní byla samozřejmě nedostatkovým zbožím a horší, která však pro tisk novin postačovala, se dovážela z hospodářství stojícího o samotě poblíž města Kurganu. Tam ji připravovali ve stodole, v obyčejných kotlích a mleli ji v mlýnku poháněném voly. Ve válečných podmínkách bylo nad lidské síly sehnat i válcovinu. Při velkých ruských mrazech válce tuhly, zmenšovaly svůj objem, nedoléhaly, barva se nedala rozetřít, a když, tak také velmi rychle tuhla. V této době bylo čtení *Československého denníku* hotovým dobrodružstvím, čtenář v podstatě luštil rébus. Záchrana přišla nakonec z Japonska, kam byl vyslán Miloslav Jiránek, a v pravý čas přivezl všechen potřebný technický materiál. A tak mohl na novém křídovém papíře začít vycházet první československý zahraniční obrázkový časopis *Čs. válečný zpravodaj,* jenž se stal předmětem závisti všech spojenců.[43]

Od března 1919 byla tiskárna opět na pochodu. Už na konci února byla přestěhována opět do vagonu, tentokrát ovšem amerického – Pulmanova, a chystala se na cestu do Irkutska. *Denník* se během těchto příprav sázel ve vlaku, ale tiskl se ještě ve městě. Sazba se dovážela na saních. Venku byl 35 – 38 stupňů mrazu. Formu, kterou během cesty pokryla vrstva ledu, museli muži rozehřívat na kamnech. Ani uvnitř vagonu nebyly podmínky pro práci nijak vhodné. Ústřední topení několik dní nefungovalo, a tak *těpluška* svému jménu čest rozhodně nedělala. Venku ostrý vítr a mráz, na oknech vrstvy zmrzlého sněhu a ledu. Sazečům

[41] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.
[42] Tamtéž.
[43] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.

oblečeným do kožichů, beranic a plstěných bot přimrzaly při doteku s kovovými písmeny prsty.[44]

Nová tiskárna byla po technické stránce mnohem lépe vybavena, což umožňovalo tisknout i za jízdy. Pulmanův vagon byl rozdělen na tři části. V první stál německý rychlolis,[45] upevněný skobami k podlaze vozu. Druhá část sloužila jako příbytek strojmistrů, do třetí byl umístěn motor[46] a současně zde přebývali i ti, kdo se o něj starali.

Vlak čítal zhruba třicet vagonů. Jeden vůz sloužil jako redakce, v dalších byla administrace, sazárna, expedice, knihárna, ve dvou *těpluškách* byl umístěn papír, v dalším technické potřeby, v některých vozech se bydlelo. Cesta probíhala za častých sněhových bouří, ledového stepního větru, vlak mnohokrát skončil v hluboké závěji. Na každé zastávce, se k němu sbíhali lidé, s křikem ho vítali, a žádali noviny a brožury. Po tiskopisech byla neobyčejná poptávka a něco ke čtení si chtěl koupit úplně každý.[47]

Na konci března přijela tiskárna do stanice Innokentěvskaja. Nákladní automobily převozily veškeré vybavení z vlaku přes zamrzlou Ankaru do Irkutska, které se stalo domovem tiskárny až do ledna roku 1920. Tisk zde vzrostl natolik, že se pracovalo ve třech tiskárnách.[48] Informačně-osvětový odbor zajišťoval činnost tiskárny a litografie, sazárny razítek, rytecké dílny, velké knihárny, skladu papíru a barev, prodejny časopisů a brožur s expedicí. Tím vzniklo samostatně vedené oddělení grafických podniků.[49]

V Irkutsku přišly na svět dva nové časopisy: *Heimat,* pro německé, a *Magyar honfitárs,* pro maďarské příslušníky Československé republiky. Nový byl též časopis *Na stráž*, řešící vnitřní potřeby vojska. *Československý denník* rozšířil na více stránek, občas vyšla i čtyřstránková příloha a především vzrostl jeho náklad. Zvýšené vydávání novin způsobilo i zřízení a rozvoj čs. pošty pracující mnohdy za nepřekonatelných podmínek. Pravidelnou poštou přicházely zprávy z vlasti, a právě jejich vysoký počet si vynutil rozšíření a časté přílohy některých časopisů. Současně s tím se však objevil i starý problém – nedostatek a kvalita písma. Proběhly dokonce pokusy získat písmo z Číny či Japonska, bohužel

[44] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.

[45] Rychlolis poháněl benzinový motor z nákladního automobilu. K němu bylo připojeno dynamo dodávající sílu pro rychlolis a zároveň osvětlující celý vlak. Elektrické světlo se stalo předmětem závisti ostatních, neboť všude jinde se svítilo svíčkami.

[46] Motor měl nepravidelný chod, často se zastavoval, převodové řemeny se trhaly a musely být i několikrát za den našívány.

[47] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.

[48] V gubernské tiskárně byly najaty dva stroje a přenesen rychlolis z vagonu, pracovalo se zde na tři směny. V tiskárně u Makušina a Posochina byl k dispozici jeden stroj a v tiskárně Irkutskago vojennago okruga také jeden stroj.

[49] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.

bezúspěšně. V létě 1919 dorazilo, nad všechna očekávání, do Vladivostoku písmo z Ameriky, které bylo objednáváno ještě v době pobytu tiskárny v Jekatěrinburku. Jásot a nadšení brzy vystřídalo rozčarování – písmo bylo nižší a lito podle anglické řeči, takže postrádalo řadu českých akcentů. Bylo třeba každou stránku podkládat a pak teprve výsledek odpovídal představě. Tisk byl čistý a výrazný, žádná rozmazaná a špatně čitelná písmena jako dřív. *Československý denník* se oblékl do nového šatu.[50]

Tiskárna opouštěla Irkutsk v době, kdy tu probíhaly boje mezi povstalci a kolčakovci, pouliční šarvátky byly na denním pořádku, ve městě vypadávala elektřina, nebylo uhlí. Odjezd se zkomplikoval skutečností, že Ankaru nepokrýval souvislý led, pontonový most odnesly ledové kry a nebylo jak dostat se k nádraží. Teprve po zamrznutí řeky se mohla tiskárna vydat na svou poslední ruskou cestu po souši. Na saních, ve sněhu a větru, přepravovali vojáci veškeré technické vybavení a nakládali je do vlaku. Jelo se domů.[51]

Vlaková souprava byla rozšířena o jednu vagonní strojovnu, v té stál malý rychlolis s ručním pohonem[52] a dva regály ruského písma. Jednalo se o tiskárnu 1. divize, která měla být dopravena do vlasti.

Na těžké přírodní podmínky se muži snažili pokud možno co nejlépe připravit. Na ochranu před mrazivým sibiřským větrem utěsnili štěrbiny ve vozech hadry, stěny uvnitř polepili papírem. V některých případech pobili vagon z venku dřevěnými prkny a mezi ně a stěny vozu nasypali popel, nebo mezeru vyplnili senem. Uvnitř vozů se nepřetržitě topilo, přesto železné části stále pokrývala vysoká vrstva jinovatky. Na stanici Bajkal zamrzla i lokomotiva. Po šesti hodinách čekání a výměně strojů nastal další problém – pro změnu zamrzly koleje. Všichni museli vystoupit a tlačit, co jim síly stačily. Jinak se během jízdy tisklo jako o závod. Pracovalo se na dvě směny, tiskoviny rozváželi kurýři všemi směry, především na západ. Po příjezdu do každé stanice působil český vlak značné pozdvižení, lidé se sbíhali, podivovali se nad hučícím strojem uvnitř, žadonili o tužky či papír, stávali se hovornějšími a přístupnějšími nadějím.[53]

Zaměstnanci Informačně osvětového odboru odpluli z Vladivostoku do vlasti na dvou lodích. Anglické plavidlo *Keemun* naložilo část IOO a odrazilo od asijských břehů 20. května 1920. Druhá část se nalodila na americký *Logan* a vyplula 23. července 1920. Ani během cesty nepřestala tiskárna vydávat noviny, téměř každý den vycházel *Zadní voj* o jednom listu

[50] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.
[51] Tamtéž.
[52] Pohon byl natolik lehký, že obsluha mohla při práci dokonce sedět.
[53] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.

a v poloviční formátu *Československého denníku*. Tiskárna putovala přes Singapur, Colombo a Port Said do Terstu a dne 10. září dorazila do Prahy. Celkem urazila 13021 km po souši a 17536 km na moři.[54]

Obrázek 3: Cesta pochodové tiskárny Informačně osvětového odboru. Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924, str. 23

[54] Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924.

5 KDYŽ ZBRANĚ MLČÍ …

„Cíl našich snah nás sblížil na roveň bratrství, a čím více k sobě lnouti budeme, čím více v nás bude vzájemnosti, upřímnosti a pravdy, tím silnější bude naše armáda, tím schopnější budeme k vykonávání toho, co jsme si vytkli k splnění svého cíle, své svaté povinnosti. Takto uceleni lehce čeliti budeme útokům nepřátel, ať budou jakékoliv, a není té síly, která by nás mohla na této cestě zastaviti.“

časopis Hanák, č. 3, únor 1918

Muži odcházejí do války, aby bojovali, aby se zbraní v ruce hájili zájmy své či cizí země. Vždy a za každých okolností je jim vštěpováno, že válčí na té správné straně a že právě oni zabíjejí ve jménu práva a spravedlnosti. Paradoxem je, že vojákům v protilehlých zákopech je říkáno totéž. Běžte, zabíjejte, umírejte! Ve jménu něčeho většího než jste vy sami. Možná, že skutečně existuje cosi vyššího, než je lidský život, a možná, že právě tento život je tou nejvyšší hodnotou …

Jak tedy žili ti, kteří, ať dobrovolně či z povinnosti, opustili své domovy, své rodiny, příbuzné a známé, a daleko v cizí zemi bojovali ve válce, která zachvátila celý svět? Vojáci samozřejmě netrávili všechen čas v zákopech, pluky v první linii byly pravidelně střídány čerstvými zálohami a unavení muži trávili nějaký čas v týlu, aby si odpočinuli. Doba oddechu závisela na momentální situaci na bojišti a v žádném případě neplatilo pravidlo, že ve dne se bojuje a v noci spí. Z tohoto důvodu se snažili muži využít každé vhodné chvíle k odpočinku a ke spánku, nikdy dopředu nevěděli, kdy nastane další možnost si opět oddechnout a vyspat se. Pod pláštěm noci se často dopravovala munice, potraviny či jiné potřebné věci do zákopů, tma skryla i výzvědné hlídky či přesuny vojsk.

5.1 VYPRÁVĚNÍ

Při pobytu v záloze, kdy nevykonával voják žádnou jinou přikázanou činnost, jako např. cvičení ve zbrani či strážní službu, mohl se věnovat v rámci svého osobního volna svým vlastním zájmům a koníčkům. Asi nejjednodušší bylo jen tak ležet, pokuřovat a povídat si s kamarády. Probíraly se právě prožité události na frontě, záležitosti týkající se každodenního života, především jídla, často se hovořilo o postupu vojsk a o očekávaném míru. Mnozí rozebírali s ostatními své plány do budoucna, jak bude vypadat jejich život, až se vrátí domů. Dalším oblíbeným námětem byly vzpomínky na domov. *„Vzpomněl jsem si jen na tu historku a již v hlavě táhnou se druhé vzpomínky na rodný kraj, na hory a lesy v mlhavé dáli a duše*

touhou po nich sténá.“[55] Vyprávěly se příběhy, ať skutečné či smyšlené, humorné grotesky a především vtipy, protože humor byl nedílnou součástí každého vojáka, byl mu druhem, vyrostlým z jeho nálad, ze zábavných, nudných i trpkých chvil jeho života.

5.2 ÚPRAVA PŘÍBYTKŮ

Během pobytu za frontou využívali muži volný čas také k úpravě příbytků. Ať už to byly stany, dřevěné boudy, zemljanky, budovy ve vsích, stodoly, chlévy nebo *těplušky,*[56] každý z těchto příbytků vyžadoval čas od času nějakou údržbu, úklid a především vyvětrání, vysíření a vymetení vší možné havěti, především štěnic, věrných to společnic každého vojáka. Nešlo však jen o čistotu bydlení. Muži se snažili místo svého pobytu zpříjemnit a zkrášlit. Vylepovali si např. na stěny různé plakáty, obrázky a fotografie. Mnohé z nich plnily i funkci částečného zateplení, protože pak škvírami dovnitř méně foukalo, a zároveň nalepením obrázků na stěny a strop příbytku dovnitř nepropadával prach, hlína a jiné nečistoty. O skutečnosti, že vojáci se snažili vytvořit si jakési zdání domova, svědčí i květinové či zeleninové zahrádky.

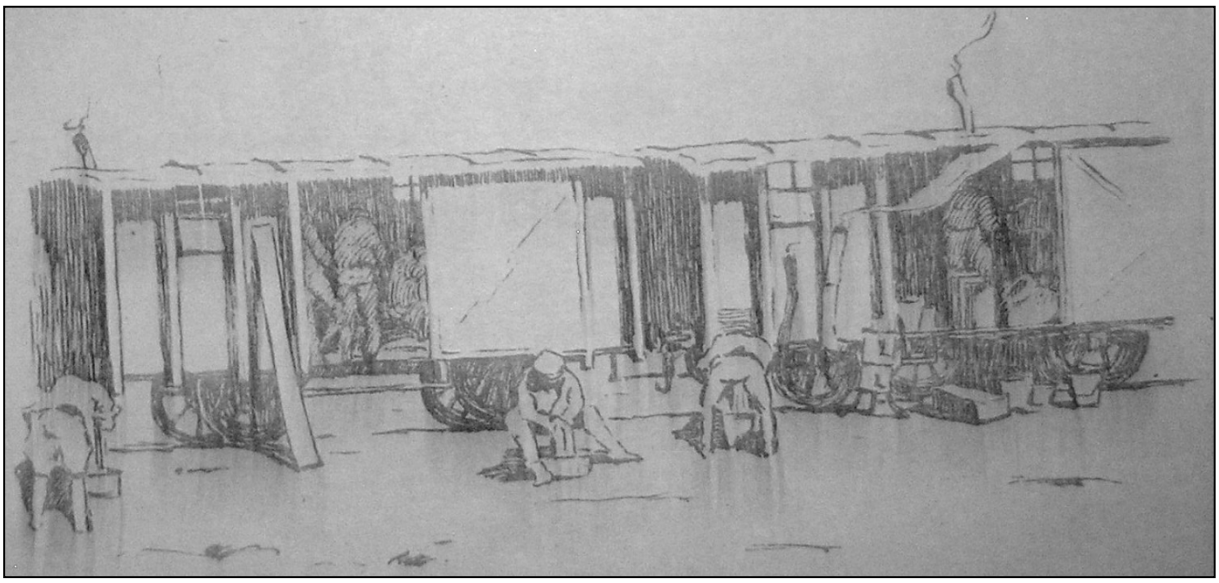

Obrázek 4: Tepluška. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Hanák, č. 1, březen 1919, str. 21

V zimě bylo také třeba sehnat dřevo na topení. Největší zásobárnou topiva představoval les, při pobytu vojska v nějaké vesnici za frontou se pálily i části neobydlených staveb,

[55] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Český revolucionář č. 2, srpen 1917, str. 19.
[56] Vlakový vagon uzpůsobený k bydlení.

nepotřebné vybavení domácností a sláma ze stájí a chlévů. Mít dostatečné zásoby topiva bylo v zimních měsících prioritou číslo jedna.

5.3 OČISTA TĚLA

Jednu z podstatných činností představovala očista těla. V podmínkách frontového života dodržovat osobní hygienu nebylo vůbec jednoduché. V letních měsících se čistota udržovala o trochu lépe, i když nároky na hygienu byly větší, protože ve výstroji se muži velmi potili, nepříjemný byl i všudypřítomný prach, v deštivém období pak bláto. Vojáci vítali, pokud jednotka tábořila u nějakého vodního přírodního zdroje, např. potoka, říčky či rybníka. Mohli se vykoupat, pořádně se umýt, osvěžit svá těla, případně si vyprat i prádlo. Nebezpečím byla závadná voda, proto byla vydána přísná nařízení nepít vodu z takovýchto zdrojů. Pravda je, že málokdo v horkém počasí tomuto lákadlu odolal. V zimním období se každý myl, jak se dalo. Někdy se jen ohřála voda v jakési nádobě nad ohništěm nebo na kamnech a v té se pak muži umyli. Při pobytu ve městech či vesnicích byla situace jednodušší, problém byl vyřešen, pokud měla jednotka k dispozici umývárny.

5.4 SHÁNĚNÍ POTRAVIN

Každý voják dostával příděly potravin, při pobytu v zázemí se stravoval ve vojenské kuchyni. Přesto se nedá říci, že by zásobování bylo pravidelné a nedocházelo k výpadkům. Nejhorší to bylo v bojové linii, kdy se vše muselo podřídit situaci na bojišti. Často se jídlo dopravovalo do zákopů až za tmy, anebo nedorazilo vůbec, protože přednost měla munice a vojenský materiál. V okamžiku, kdy byli bojující odříznuti od zásob, mohli použít suchary či konzervy, které nosili pro tento případ v ruksaku.

Vzhledem k tomu, že jídelníček byl značně jednotvárný, snažili se vojáci opatřit si potraviny vlastními silami, nebýt odkázáni pouze na polní kuchyň a připravit si stravu dle svých chutí a představ. Při pobytu jednotky v obydlené oblasti se dalo jídlo koupit od místních obyvatel, případně „zrekvírovat“. Na vesnicích muži kupovali např. mléko, máslo, vajíčka, mouku, občas i nějakou slepici, ve vzácných případech se podařilo odchytit či koupit prase. Někdy se potraviny i směňovaly, především za tabák, který každý voják pravidelně fasoval. Ve městech se sháněla čokoláda, cukr a žádaný byl i alkohol.

Volný čas si pak muži krátili přípravou pokrmů připravovaných na otevřeném ohni, případně na nějakých kamnech. Největší radost mívali z jakkoli upraveného masa, ale žádané

byly i vydatné polévky, např. slepičí s nudlemi či kapáním z vajíček dokázala bojujícím zpříjemnit celý den.

Shánění potravin se samozřejmě lépe realizovalo v letních měsících. Při pobytu za frontou, v době osobního volna, vyráželi muži na své výpravy za jídlem, prohledávali okolí a jejich pozornosti neuniklo nic, co mohlo naplnit jejich žaludky. Nebyl pro ně problém otrhat úrodu ovoce v sadu, nasbírat houby v lese nebo nakopat brambory na poli. Každá změna jídelníčku byla vítaná a žádaná. Přinesené potraviny si vojáci museli upravit. Mnozí z nich se tak naučili vařit, což byla na počátku 20. století činnost prioritně vykonávaná ženami. Nicméně „bída naučila i Dalibora housti" a pravda je, že řadu mužů tato činnost bavila. Mohli v plné míře projevit své kuchařské nadání a fantazii.

5.5 PSANÍ A ČTENÍ

Snad každý voják se ve chvílích svého odpočinku čas od času věnoval psaní. Jednak psali muži dopisy svým rodinám, blízkým, přátelům a kamarádům, a pak si mnoho vojáků vedlo deníky či různé poznámky a vzpomínky ze života na frontě. Některé deníky jsou jen útržkovité, s jednotlivými hesly a poznámkami k nějakým výjimečným událostem, jiné jsou velmi podrobné s popisem každého dne, včetně postřehů a myšlenek autora. Někdo si psal deníček pravidelně, jiný střádal zážitky a pak jednou za čas svěřil své myšlenky prázdnému listu papíru. Nadaní pisatelé doplňovali své zápisky i kresbami. *„Rozhodnuto – píši denník. Teď sice píší denník jen věčně zamilované ruské gymnasistky, nešikovní diplomati národů, kočujících na magistrále, dočasní sibiřští vládci a pár českých dobrovolců, kteří v nich pláčí po svých českých ženách, aby měli písemný důkaz, že vzpomínali. Denníky vyšly z módy, ale já kašlu na módu.*[57]

Další šancí, jak uplatnit své literární nadání, byla možnost přispívat svými články do rotných časopisů. Většina těchto listů se psala ručně či na psacím stroji, některé byly amatérsky ilustrované, vycházely většinou nepravidelně a měly převážně satirický charakter. Tyto tiskoviny zachycovaly život v jednotkách a každý z mužů měl možnost se prostřednictvím takovéhoto listu vyjádřit k aktuálním problémům či zveřejnit svou báseň, povídku, fejeton apod. *„Ačkoliv bylo oznámeno v pl. příkaze, že zakládá se časopis pl. a žádalo se o příspěvky do něho, sešlo se těchto velice málo. Jak z řad důstojnických, tak z řad mužstva, jeví se ohromná netečnost, až na malé výjimky, vůči všemu co nazývá se přispěti ku*

[57] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Houpák, č. 3, str. 5.

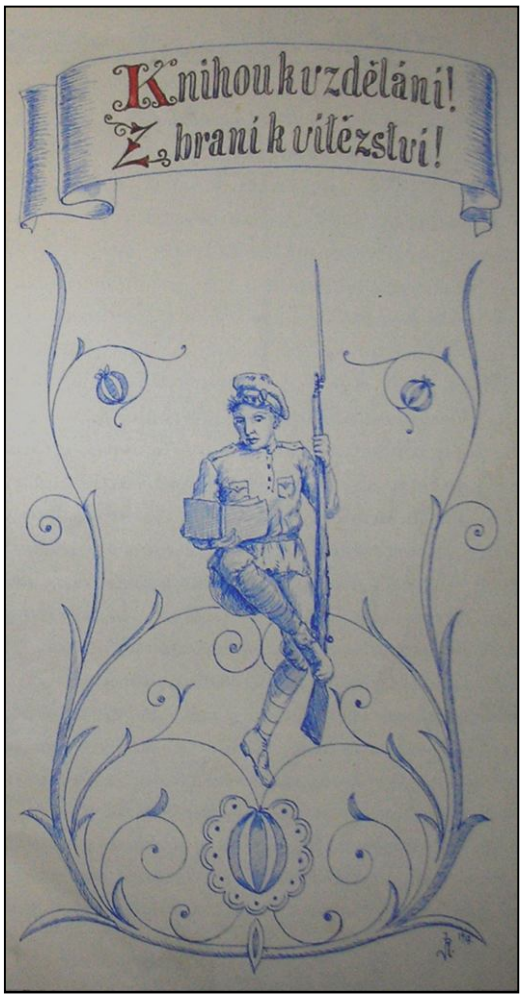

Obrázek 5: Knihou k vzdělání! VÚA/VHA, Sbírka tisku, Choďa, č. 1, červen 1919

vzdělání a poučení druhých…Zanechte různých pitek a výstředností, které jsou nedůstojny československ. dobrovolce, a přiložte ruku k dílu.“[58]

Kromě vlastního psaní vojáci i velmi rádi četli. Dá se říci, že v podstatě cokoli, co jim přišlo pod ruku. Zájem byl o noviny a časopisy, různé brožury, věstníky a letáky. Řada mužů se v době svého „volna“ věnovala také četbě knih. Knihy si nechávali někteří posílat v balíčcích z domova, po přečtení je buď někomu dali, nebo zahodili. Později začaly u jednotek vznikat knihovny, jejichž činnost byla spjata s osvětovými organizacemi.[59] Tam bylo možno přečtenou knížku odložit a půjčit si jinou. Ta vlastní pak posloužila jinému nedočkavému čtenáři. Knihovny často nepostačovaly poptávce a zájmu vojáků. Výměnu ztěžovala skutečnost, že muži nedodržovali výpůjční lhůtu a vraceli knihy se značným zpožděním. *„Prosíme opětovně bratry, aby vypůjčené knihy u sebe bez potřeby nezadržovali. Počínaje příštím číslem Dvanáctky, budeme uveřejňovati jména těch, kteří zadržují knihy déle měsíce a svojí ledabylostí olupují druhé bratry o možnost častější výměny knih.“*[60] Později, při rozmístění jednotek podél celé sibiřské magistrály, byla výpůjčka ještě víc ztížena. Obliba knih mezi *dobrovolci* stále stoupala. Ve *Druhém ročníku Dvanáctky* vyšel dokonce článek, kde autor[61] doporučoval, jak číst. *„Z knihy, ktorú prečítame za deň za dva alebo za jednu noc, nebudeme mať žiadneho užitku.“*[62] Autor

[58] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 1, září 1919, str. 1.

[59] Knihovna Osvětového odboru OČSNR (Odbočka československé národní rady) vnikla počátkem září roku 1918, v prosinci přešla pod správu I. O. O. (Informačně osvětový odbor). Ten zřídil přenosné knihovny, jež sloužily pro potřeby pluků. Spravovala je plukovní zastupitelstva, později osvětové sbory nebo kroužky. Knihy byly evidovány a podávána měsíční hlášení. V roce 1919 začaly přicházet zásilky z Ameriky a z ČSR, knihy, časopisy, brožury i hudebniny. Legionáři kritizovali naprosto nevhodný výběr knih – např. Zavařování ovoce, O umělém hnojení apod. – Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914-1920.

[60] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Dvanáctka, č. 4, květen 1919, str. 7.

[61] F. Klátik.

[62] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Druhý ročník Dvanáctky, str. 12.

doporučuje označit si informace zvláštního obsahu a častěji si je číst, nesrozumitelná místa si vypsat a přemýšlet o nich tak dlouho, dokud je čtenář nepochopí. Důležitý byl také správný výběr knihy. *„V předválečné literární nadprodukci byla taková spousta knih, s takovými nevinnými nebo zase lákavými tituly, že bylo opravdu třeba značné znalosti literatury a knižního trhu, aby se do knihovny nedostal bezcenný literární brak.“*[63] Časopis *Havlíček* zveřejnil v prosinci roku 1919 příspěvek, v němž autor doporučuje začít číst knihy lehčího slohu, povídky, romány nebo humoresky, a teprve později sáhnout po náročnějším tématu. *„Vím ze zkušenosti, že mnohé lidi nelze přiměti k další četbě, protože kdysi vzali do rukou knihu, která je neuspokojila, nelíbila se jim, a nebo jí nerozuměli, protože vyžadovala čtenáře sečtělejšího, hloubavějšího nebo vzdělanějšího.“*[64]

Vojenské knihovny vznikaly vesměs z válečné kořisti a z darů. Jen nepatrná část pocházela od vojáků či byla zakoupena v Rusku. *„Hlad vojáků po četbě byl velký a zpočátku více než skromné zásoby knihoven ho nemohly ukojit. I to byl jeden z důvodů, proč vznikalo tolik amatérských časopisů.*[65]

5.6 STOLNÍ HRY

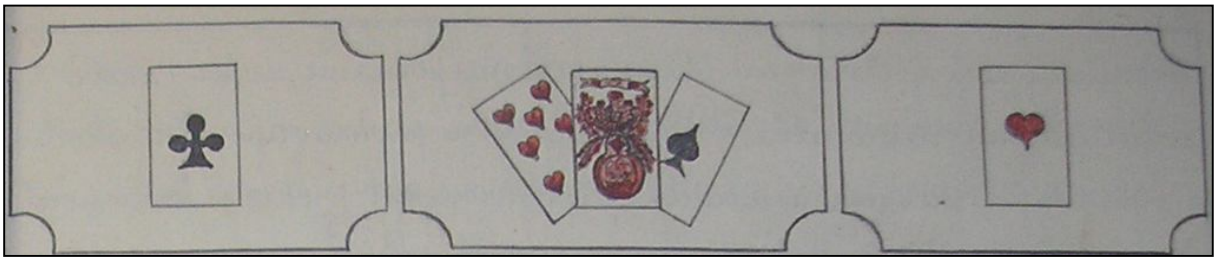

Obrázek 6: Karty. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Ječmínek, č. 3, únor 1918, str. 10

Asi nejběžnější a mezi muži nejrozšířenější zábavou bylo hraní karet. *„Jsou však též v životě chvíle, kdy člověk znaven námahou tělesnou neb duševní, potřebuje rozptýliti a obveseliti mysl, aby duše nabyla nové energie a pružnosti, a tu nemůže býti na škodu, sáhneme-li ku hře v karty neb jiné hře – ovšem nikoliv o peníze, neboť hra nám dává zapomenouti na starosti a přenáší mysl naši do jiného, veselejšího světa.“*[66] Karty jako by

[63] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 4-5, prosinec 1919, str. 6.
[64] citace: Tamtéž.
[65] citace: Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914-1920.
[66] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Ječmínek, č. 3, únor 1918, str. 13.

byly jakýmsi symbolem či atributem každého vojáka a patřily neodmyslitelně k vojenskému životu. Proč právě balíček karet? Tato hra se těšila značné oblibě. Nabízela velkou variabilitu. S kartami si voják mohl zahrát více typů her s různým počtem hráčů. Mimoto balíček karet byl malý a dobře skladný, takže se vešel téměř všude a mohl snadno cestovat se svým majitelem. Další výhodou byla snadná dostupnost. I když se nedaly karty sehnat a koupit na každém rohu, velice rychle se daly vyrobit. Stačilo opatřit si někde tvrdý papír, obstarat kreslící náčiní, pak už jen trocha zručnosti a kreslířského umu a předmět zábavy, který zaháněl nudu a sklíčenost, byl na světě. Mnohdy se hrávalo i o peníze. Především důstojníci či movitější vojáci propadali hazardu. *„Jedním z oněch mnoha hříchů proti bratrství a vzájemné důvěře jest hra v karty. Pusťme ze zřetele spory, hádky a peněžní škodu, vyplývající ze hry karetní neb zřejmou nemorálnost hráče sedajícího ku hře se zjevným úmyslem ‚oškubati' svého druha a dotkneme se pouze psychologické stránky hry v karty…Hra v karty v nás vychovává…bezohlednost, neboť nás učí nebrati ohledu na škodu a tíseň, kterou druhovi svému způsobujeme.Hra v karty o peníze je tedy úplně nemorální…"*[67]

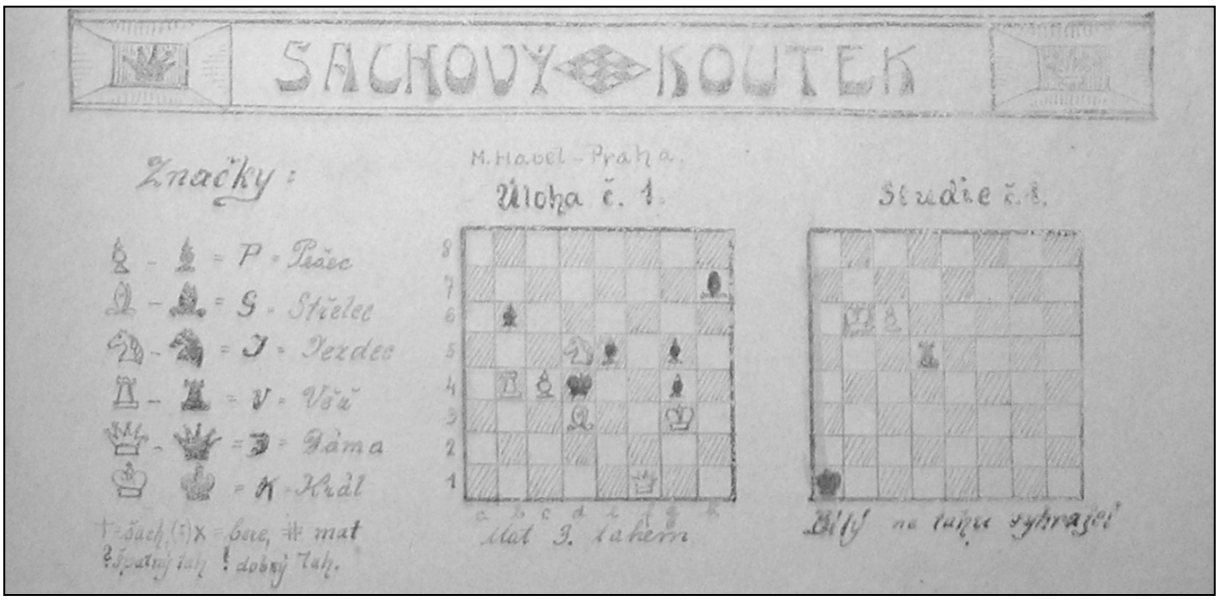

Obrázek 7: Šachový koutek. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Vrtule, č. 1, květen 1918

Mezi muži se také rozšířila hra v šachy. Často si opět museli vypomoci sami a figurky i s šachovnicí si vlastnoručně vyrobit. Někdy šlo o skutečně nádherné řezbářské výtvory. V rámci některých bojových jednotek vznikaly šachové kroužky, pořádaly se šachové turnaje navštěvované množstvím diváků, jednotlivé partie byly popisovány a rozebírány v časopisech, zveřejňovaly se i tabulky a jména vítězů.

[67] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Ječmínek, č. 3, únor 1918, str. 11-12.

5.7 UMĚLECKÉ KROUŽKY

Jako v každé větší společnosti různých lidí, i zde na frontě, platila zásada „svůj k svému“. Každý z mužů si většinou vyhledával kamarády s podobnými zájmy. Společná témata hovorů a stejné záliby položily základy mnohých přátelství. Jedním takovým pojítkem byla hudba. Muži se stejným nadáním zakládali při jednotkách kapely a hudební kroužky, ve volných chvílích zkoušeli na nějakém vhodném místě, později, především při pobytu československého vojska na Ukrajině a při přesunu přes sibiřskou magistrálu do Vladivostoku, pořádali vystoupení, nejen pro vojáky, ale i pro civilní obyvatelstvo.

Jednou z múz, která nedala spát mužům ani v zákopech světové války, byla Thalie. Časopis *Český revolucionář*[68] zveřejnil v srpnu 1917 článek Naše divadlo, který vypovídá o vzniku jednoho divadelního souboru. Jednotka pobývala v podzimních měsících roku 1916 v ruské vesnici Borispol, muži bydleli v ponurých nezdravých zemljankách, nálada mužstva nebyla nijak příznivá. *„A přec bylo něčeho třeba, aby se trochu zpestřil ten fádní život v Borispole. A aby se to stalo, bylo třeba nejen zpestření, ale i jakési vzpruhy v to zdeprimované, znervosnělé prostředí.“*[69] Z jednoho z těchto neútulných vlhkých příbytků se začalo ozývat klepání kladiv, řezání dřeva a zvuky zpěvu a hudby, hotové lidské mraveniště, od rána do pozdní noci. Vojáci měli holé ruce, ale obrovské nadšení a chuť do práce. *„Tvořili jsme z ničeho něco. Vytvořili jsme si takový originelní kouteček, jejž nelze popsati, a přilnuli jsme k němu s takovou láskou, že bylo pro nás přímo tragedií, když jsme jej museli opouštěti.“*[70] Tento chladný vlhký koutek dokázal zahřát a naplnit duši vojáka hřejivým teplem. Ochotníci sedávali dlouho do noci kolem spoře hřejících kamen, ohřívali si čaj a vymýšleli program. Venku kvílela sněhová vichřice, petrolejová lampa blikala do tmy, sem tam myška přeběhla někomu přes nohu. *„A byli dni, či lépe noci, kdy v klubko schouleni vzpomínali jsme, budovali jsme, zapomínali na přítomnost a jen bílý den dovedl nás vytrhnouti z toho světa ilusí a klamu.“*[71] Nejveseleji bývalo ve dny představení, spousta ruchu a křiku. Už dvě hodiny před začátkem se těsnaly houfy nedočkavců před vchodem do „stánku umění“. Při zvuku národní hymny se mnohé oči rozšířily a zarosily, srdce se zachvěla. *„...kolik zlomených nadějí a kolik zničených ideálů bylo tu připomenuto... Cítil jsem, že se tu v nitru těch lidí děje něco neobyčejného. Ano, zde si každý připomněl tu naši prožitou mizerii, zde každý pocítil tu konečnou touhu za každou cenu se vrátiti domů, do nového obrozeného*

[68] Český revolucionář vycházel u záložního praporu od července 1917, zanikl v dubnu 1918. Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914-1920.

[69] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Český revolucionář č. 2, srpen 1917, str. 21.

[70] citace: Tamtéž.

[71] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Český revolucionář č. 2, srpen 1917, str. 22.

života…"[72] Při divadelním souboru vznikl také divadelní orchestr. Nejprve sestával pouze ze dvou nástrojů - houslí a kytary, později se rozrostl na pětičlenný soubor. Hudebníci neměli noty, hráli z paměti, pracovali a zkoušeli, jak to jen šlo, především v noci. Nástroje a struny byly tak primitivní, že bylo uměním na nich provozovat hudbu. *Dobrovolci* prodávali chleba, z utržených peněz kupovali notový papír a dokonce i struny. Při cestě po jednotlivých městech využívali nejen sály společenských domů, ale i malé útulné místnosti ruských hostinců. Hrálo se s chutí a nadšením. Čeští *umělci* pořádali vystoupení nejen pro vojáky, ale pořádali koncerty a divadelní představení i pro širší obyvatelstvo a ruskou inteligenci. Šířili českou hudbu, vyspělost a české umění. Všude sklízeli ovace, posluchači projevovali své sympatie a uznání. *„Koncert tento se skutečně vydařil … melodický repertoir, jemný přednes … Největšího úspěchu dosáhl III. Dvořákův Slovanský tanec. Obecenstvo se usmívalo uspokojením … a proto se muselo opakovati. Tak jsme si představovali naše koncerty. Je třeba pěstovat naši hudbu českou. Což jsme zapomněli, že platíme za národ jeden z nejlepších v muzikantských národech!"*[73]

Divadelní a koncertní představení přinášela určitý zisk, nicméně pronájem sálů byl příliš vysoký, a tak se muselo upustit od hraní ve městech a soustředit se na menší sály na vesnicích. Zde nacházeli *umělci* pochopení i zájem, ekonomická situace se rovněž zlepšila, protože pronájmy místností byly o poznání nižší. Problém byl s obstaráváním ženských rolí. *„A žilo se těžce. Každý si přinesl tolik idealu a v duši nadšení, a tady byla hrozná sprcha. Místo bratře slyšel Vaše Blahorodí a místo svornosti a jednotnosti, číhal a šklebil se na Tebe z každého kouta strach, přetvářka a intrika. Viděl jsi tu honbu za karierou a všechnu tu špínu, kal, bahno a duše tolik bolela. Nic ti nezůstalo, nic ti nezbylo, než malý doutnající plamének, tam na dně duše – naděje. Viděls´ty oči ještě včera tak radostně svítící, radostí, touhou, jak pohasínaly, jak se v nich zračilo zklamání a resignace. A tam na konci, zcela v koutečku toho smutného shromaždiště, tam bylo to kouzlo, jež přitahovalo a dalo aspoň na chvíli zapomenouti – divadlo."*[74]

Při významných příležitostech, jako bylo např. připomenutí důležitých výročí či přivítání vzácných hostí, pořádali *dobrovolci* pod záštitou Osvětového odboru vojenské akademie. *„Pro nás byla akademie nejen požitkem odborných diváků, ale mravní posilou, velikou zvlášť v dnešních těžkých chvílích."*[75] Vybraný program zahrnoval jak umělecké, tak

[72] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Český revolucionář č. 2, srpen 1917, str. 22.
[73] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Český revolucionář, č. 5, prosinec 1917, str. 16.
[74] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Český revolucionář, č. 6, leden 1918, str. 15.
[75] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Hanák, č. 3, únor 1918, str. 18.

sportovní prvky. Zazněla vážná hudba, zazpíval pěvecký sbor, diváci si poslechli recitaci či zhlédli sokolské vystoupení. *„Hudba pod řízením kapelníka br. Uhlíře poskytla v pravdě uměleckého požitku. Při zvucích Smetanovy hudby vládlo sálem hrobové ticho a vzpomínky posluchačů zalétaly tam, kde před válkou tolik krásného jsme prožívali.*[76]
Pořádány byly také humoristické a taneční večírky.

5.8 SPORTOVNÍ ČINNOST

I když se zdá, že si voják na frontě rozhodně nemohl stěžovat na nedostatek pohybu, vznikaly při jednotkách sportovní kroužky. V době, kdy již byla východní fronta uzavřena, a československé vojsko pobývalo na Ukrajině, vyzval Osvětový odbor vojáky, aby zavedli v jednotkách dobrovolné sokolské cvičení. *„Nejbližší neděli byla svolána schůze roty s přednáškou o významu tělocviku, sestaven cvičitelský sbor, z roty se přihlásilo hned na 60 bratří a na druhý den již byla určena první cvičební hodina.“*[77] Ruská venkovská škola se proměnila v tělocvičnu. Muži si obstarávali nářadí ke skoku, žíněnky a tyče. *„Pak jsme získali koně, zvíře zuřivé, jak jej nazval bratr Vaníček.“*[78]I hrazdu se podařilo zhotovit. Mezi dvě břízy se připevnila tyč a jako žíněnka posloužil koberec z čerstvě napadlého sněhu. *„Za týden jsme již měli 7 družstev a zároveň také stanovy o chování se: za hrubé slovo stanovena pokuta 50 kop. Než-li se horkokrevní bratři odnaučili odlehčiti si tu a tam nějakým slovíčkem, měli jsme již kapitálek na hrazdu.“*[79] Cvičení přinášelo odreagování od každodenní tíživé reality, povzbudilo náladu, připomnělo domov a českou sokolskou tradici. Muži dělali značné pokroky, a tak u leckterých jednotek vznikala myšlenka na uspořádání sokolských slavností. Časopis *Havlíček* zveřejnil informaci o přípravě sokolské slavnosti, kdy si vojáci dokonce snažili opatřit sokolský kroj. Použili zimní spodky, které si chtěli nechat obarvit, ale bohužel neměli peníze. *„Až jeden bratr nás spasil. Prozradil, že v blízké vesnici jeho ‚sympatie‘ dovede barvit látky, ale museli bychom ji nakopati v lese potřebné kořeny. Ráno naši atleti pustili se do lesa a večer přinesli kořeny, ale i notné boule od komárů.“*[80] Jeden z *dobrovolců „pustil se však do konkurence s vesnickým průmyslem“*[81] a po dostatečném vyzvídání a zkoušení nakonec sám kalhoty obarvil. V jednotce si pak cvičenci zapůjčili košile a krejčí jim

[76] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 2, říjen 1919, str. 10.
[77] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Duch dobrovolce, č. 9, květen 1919, str. 4.
[78] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Duch dobrovolce, č. 9, květen 1919, str. 4.
[79] citace: Tamtéž.
[80] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 3, listopad 1919, str. 9.
[81] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 3, listopad 1919, str. 9.

přišil límečky a kravaty. Dokonce i boty jim jeden z *bratrů* ušil. Kroj byl hotov a rota připravena k sokolskému dni.

Také 1. kulometná rota měla svůj oddíl cvičenců. První podnět přišel o štědrovečerní slavnosti v roce 1918, kdy několik Sokolů z roty obohatilo program cvičením prostných z 6. sokolského sletu. V únoru následujícího roku probudil blízký cirkus svými siláckými zápasy touhu po cvičení a muži začali shánět nářadí. První byla činka - dřevěná tyč, dva těžké dřevěné špalíky, váha 45 kg. *„Těžkou činkou dodnes potýká se celá rota a síla vůle zdárně přemáhá hmotu.“*[82] K sokolskému cvičení neodmyslitelně patřila i hrazda. Původně dřevěná tyč, umístěná mezi dvěma stromy, byla později nahrazena tyčí železnou, potají odmontovanou z železničního vagonu. Od ruského *ešalonu*[83] se podařilo získat železnou kostru bradel, žerdi se zhotovily z břízek z nedalekého lesa a další nářadí mohlo sloužit svým příznivcům. *„Jsou od nich sice zpočátku modřiny, ale to Sokolíky neleká.“*[84] Postupně vznikl skákací můstek, místo bambusové tyče posloužila ke skoku břízka, zhotoveny byly dokonce i kruhy. Z lesa přinesli atleti břevna, z nich postavili šibenici, kovář ukul kruhy a skladník dodal provazy. *„Koně zatím nahradil živý kůň, na něhož se obstarala vhodná bradla.“*[85]

Obrázek 8: Jen výš–hyb! Drž se-nepochyb! VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 2, říjen 1919, str. 12

[82] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 2, říjen 1919, str. 5.
[83] Za války i v době poválečné označení vojenského vlaku či vojenského transportu.
[84] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 2, říjen 1919, str. 6.
[85] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 2, říjen 1919, str. 6.

5.9 KOPANÁ

Na frontu odcházeli muži různého zaměření, různých zálib a koníčků. Ne každý byl schopen napsat fejeton, hrát na housle nebo ilustrovat časopis, ale fotbal uměli všichni. Tento rozšířený a oblíbený sport jakoby boural bariéry mezi jednotlivci a přinášel radost ze hry nejen vlastním aktérům, ale i těm, co jen přihlíželi - nadšeně fandícím divákům. V mnoha jednotkách vznikala fotbalová mužstva a zápasy mezi nimi se staly vítaným zpestřením všedního vojenského života. *„Druhý den match s 12. plukem byl nejlepším sportovním požitkem ze všech utkání. Hra úplně fair, napínavá na řadě zvláštních momentů, zajímavá už tím bombardováním branky 12. pluku, kde hrál nedobytný brankář.“*[86] Pravda je, že v mnoha případech nešlo o profesionální výkony, hra často připomínala klukovský „mač“ kdesi na plácku za vsí, nicméně přinášela vítané rozptýlení. *„Soudce, sesbírav několik koleček, vypadnuvších mu ... z hodinek, odpískává konec tomuto historickému zápasu a za horečného potlesku diváků odcházejí oba teamy z hřiště, na němž podaly nezapomenutelné obrázky o tom, jak se fotbal hráti – nemá.“*[87]

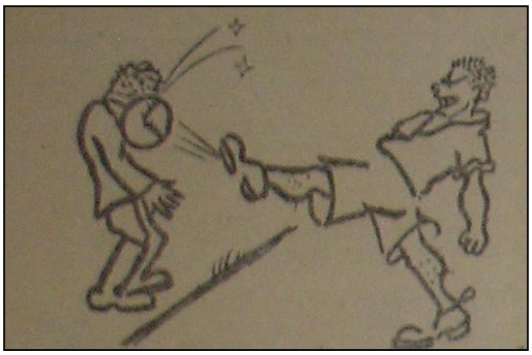

Obrázek 9: Kopaná. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Houpák, č. 1, 1919, str. 6

[86] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 2, říjen 1919, str. 9.

[87] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Houpák, č. 1, str. 7.

6 S ČERVENÝM KŘÍŽEM NA RUKÁVU

„Zvláštností, kterou mohl každý při raněných pozorovati, bylo, že žádný nenaříkal na bolesti a jaksi ještě s hrdostí díval se na svoje rány a vykládal, kterak nastupoval, kolik jich (Němců) ubil, jak byl raněný – a při vzpomínce na ránu, spojila se myšlenka na pomstu, a raněný přál si jen býti zdravým, aby mohl navrátiti zranění alespoň desíti Němcům. Jiný zase mlčky hledí kamsi v dál a vzpomíná zajisté na domov – na matičku i tatíčka, kéž by ho zde viděli, jak by ho laskali svého syna, který krvácí pro svoji vlast – pro svobodu národa!“

Ječmínek, č. 5, březen 1918

Působení zdravotní služby u československých legií v Rusku prošlo dvěma etapami. První období souviselo s organizací čsl. vojska v rámci ruské armády[88] a období druhé lze datovat od konce května 1918, kdy došlo k otevřenému vystoupení čsl. legií proti bolševikům a kdy se osamostatnila i zdravotní služba.[89]

Počátky československého vojska na Rusi jsou neodmyslitelně spojeny s Českou Družinou. S jejím vznikem současně zahajuje svou činnost i zdravotní služba, neboť bylo nutné provést lékařské prohlídky *dobrovolců*, kteří se do Družiny hlásili. Tato vyšetření nebyla nijak přísná, ani nebyla vedena systematicky, většinou stačilo, aby *dobrovolec* prohlásil, že je zdráv, a byl bez dalších průtahů přijat. Družina i s lékařem podléhala veliteli třetí armády a řídila se ruskými předpisy. K ošetřovně, která se nazývala „okolodek“, byl přidělen „felčař“[90] a dozorce ošetřovny. U jednotlivých rot pracovali ruští *felčaři.* Většinou to byli absolventi čtyřletých zdravotních škol, později se přibírali i ošetřovatelé s půlročním zdravotním kurzem. Každá rota měla ještě čtyři sanitáře a osm nosičů raněných.

Potřebné léky, obvazový materiál a ostatní lékařské vybavení byly dodávány z kyjevského polního lékárnického skladu. Majetek ošetřovny přemísťovaly dva vozy, jeden dvoukolový, druhý větší, jenž mohl v případě nutnosti naložit čtyři ležící nebo dvanáct sedících raněných či nemocných mužů. Tato kára, nazývaná vojáky „archa úmluvy“, byla těžká, nepohyblivá, obvykle tažená párem koní, v některých případech i dvěma.[91]

Z toho důvodu, že roty Družiny byly přidělovány ruským štábům a děleny na půlroty a čety, nebyla zdravotní služba koncentrována a nemocní bývali prostě předvedeni k nejbližšímu lékaři. *Felčaři* z rot[92] zasílali týdně do rukou lékaře Družiny výkazy o

[88] Týkalo se to především období do února 1918, kdy čsl. jednotky pobývaly na Ukrajině.
[89] Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924.
[90] Ošetřovatel.
[91] Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924
[92] V rotách vedli zdravotní službu, jako v ruském vojsku vůbec, lékaři, jimiž byli přirozeně Rusové.

zdravotním stavu své roty, oznamovali počet nemocných a raněných, množství mužů poslaných do nemocnice, výskyt nemocí, zasílali žádanky o doplnění medikamentů a různých potřeb apod.[93]

Ošetřovnou procházeli slabí a neduživí odeslaní z rot a rekonvalescenti přicházející z nemocnice. Mohla se rozvinout až na dvanáct lůžek, ale tohoto maxima se docílilo až tehdy, kdy sem byli přiděleni čeští medici, jinak tam bývali tak tři až čtyři nemocní. Ošetřovna totiž neměla vlastní hospodaření a dotace stačily přibližně na uvedený počet nemocných, mimoto stravování a ošetření v ruských nemocnicích bylo v té době na uspokojivé úrovni. O nemocné se staraly obyčejně různé dámské výbory.

Ošetřovna se pohybovala spolu se štábem Družiny, zřizovala se jen při několikadenním pobytu na jednom místě, jinak zůstávala sbalena na povozech. V roce 1914 byl zdravotní stav *dobrovolců* velmi dobrý, možná také z toho důvodu, že postup vpřed udržoval všechny v dobré náladě. Nemoci se v rotách objevovaly jen ojediněle, infekční choroby se nešířily, nemocnice se plnila většinou raněnými, kterých ovšem nebylo málo, neboť činnost Družiny byla bohatá a nebezpečná. Velké autority a vážnosti si získala práce českých mediků. Jejich příchodem se poměry na ošetřovně značně změnily, začalo se pracovat a myslet, zmizel nadutý tón ruských lékařů.

Obrázek 10: Dr. Rozenbaum při své lidumilné práci. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Tě hůl, č. 1, leden 1919, str.5

Za rok 1915 se zdravotní stav Družiny příliš nezměnil. Začínal se však projevovat úbytek fyzických i duševních sil celé jednotky. Služba byla vysilující, těžké boje, četné

[93] Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924.

pochody, strava nevyhovující, oděv chatrný, morálka pomalu klesala v důsledku ústupu ruských vojsk, víra v rychlou válku se ztrácela kdesi mezi zákopy širošíré Rusi. Začaly se objevovat i pohlavní nemoci, naštěstí prozatím v mizivém měřítku, přivezené z dovolených a služebních cest do nitra země.[94]

V roce 1916 se Družina přeměnila na 1. čsl. pluk a v této době obdržela ošetřovna kompletní zubní kabinet umožňující pravidelnou péči o chrup československých vojáků. Kabinet vyhovoval všem moderním požadavkům a stal se velmi důležitým oddělením.
Pluk byl dále doplňován *dobrovolci*, kteří se hlásili zpočátku z ruských Čechů, později především z českých zajatců. Potřeba lékařů a dalšího zdravotního personálu byla naléhavá. Počet lůžek na ošetřovně se zvětšil, velmi dobře se osvědčilo i nové hospodaření, jež umožnilo zařídit dobrou kuchyni s českým kuchařem, lepší a o trochu kvalitnější stravu než jen suché ryby, pravidelné to jídlo ruského vojáka, pro Čechy ovšem značně nezáživné. Muži si nemohli stěžovat na nedostatek cukru, dobré bylo solené máslo a sádlo, chléb býval však pravidelně plesnivý a téměř nepoživatelný.

Když ještě byly roty rozdělené a operovaly jako výzvědné jednotky u ruských štábů, dařilo se jim poměrně lépe, neboť zásobování ruských jednotek probíhalo výrazně lépe než jednotek českých. Činnost lékařů tedy spočívala ve stálé kontrole a neustálých a trapných hádkách s plukovním hospodářem.[95]

Se vznikem větších útvarů československých jednotek došlo k rozšíření počtu ošetřoven a nemocnic, kde se mohli lépe uplatnit i čeští lékaři. Noví *dobrovolci* si přinášeli s sebou buď následky pobytu na frontě, nebo v zajetí. V prvé řadě to byl *scorbut*, nemoc, kterou trpěli zajatci v ruských lágrech[96]. Dále se objevovala malárie,[97] poranění z rakouské fronty, špatně zhojené zlomeniny atd. Ještě v roce 1916 vstupovali do vojska muži zdraví, při masovém vstupu v roce 1917 bylo už běžné, že přicházeli *dobrovolci* v ne zcela dobrém zdravotním stavu. Venerické choroby byly v této době stále ještě velmi vzácné.[98]

V roce 1917 se zdravotní stav československého vojska jevil jako celkem uspokojivý, ovšem tedy po fyzické stránce. Nálada pluku byla pohyblivá a labilní, následky tříletého boje či zajetí si začaly vybírat svou daň. Vznikaly konflikty a projevy nespokojenosti, při jejichž řešení docházelo i na tělesné tresty či transport do zajateckých táborů. Labilita nálady se

[94] Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924.
[95] Tamtéž.
[96] Mezi příznaky patřily velké mezery chrupu, chronické záněty žaludku, kloubů, svalové dystrofie, následky přestálých epidemií skvrnitého a břišního tyfu, dysenterie ad.
[97] Ti, kdo přicházeli z krajin zamořených malárií, byli často nemocni její chronickou formou.
[98] Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924.

projevovala nedočkavostí a nesmírným nadšením před bojem, depresí a panikou v době ústupu.

Roku 1917 byla ustanovena česká lékařská kancelář, která řešila všechny závažnější otázky týkající se zdravotnictví, mimo jiné i přidělování českých lékařů k jednotlivým plukům. Většina usnesení kanceláře se předkládala k dalšímu rozhodnutí štábu brigády a výše.[99]

Obrázek 11: Není sice v prvním žáru, přivede však krev do varu, když ve vhodném okamžiku, pustí v tělo elektriku. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Těhůl, č. 3, únor 1919, str. 5

Zlom v organizaci zdravotní služby nastal v březnu 1918. Tehdy byla zahájena evakuace československých jednotek železnicí do Vladivostoku. Zdravotnická služba začala působit samostatně a nezávisle na ruské armádě a byla rozdělena v rámci čtyř bojových skupin čsl. jednotek. V této době tady působila řada velmi schopných a dobrých lékařů.[100]

Důležitým prostředkem pro přepravu raněných a nemocných se na počátku roku 1918 staly zdravotní vojenské vlaky. Využívaly se nejen pro přepravu, ale také přímo pro ošetřování a operace. Součástí sanitárního vlaku byl operační vagon, vůz pro těžce raněné, kuchyň, prádelna a vagony určené pro personál a materiál.

[99] Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924.

[100] V západní penzenské skupině řídil zdravotní službu doktor Pánek, u střední Čeljabinské působil doktor Haering, východní skupinu měl na starosti doktor Pytlík a ve Vladivostoku působil doktor Fouska.

Velmi se osvědčily i menší zdravotní vlaky, sestávající jen z několika vozů, které vykazovaly lepší mobilitu a spíše se umisťovaly na jednotlivých stanicích. Kromě tří divizních sanitních vlaků disponovaly čsl. legie ještě třemi vlaky určenými k evakuaci vojínů do Vladivostoku. Vlaky ovšem nebyly jedinými přepravními prostředky československých zdravotníků. K dispozici měli nemocniční lodě, plavící se především po Volze, a každá štábní divize vlastnila zdravotní automobil.[101]

Pro potřeby čsl. legií bylo potřeba zorganizovat fungující ošetřovatelskou službu s profesionálním zázemím. Centrem se stalo město Čeljabinsk. Tam se podařilo získat několik budov a vybudovat nemocnici s osmi set lůžky. Součástí celého komplexu byly dvě kuchyně, z nichž jednu lze považovat za velmi moderní, dvě prádelny, žehlírna, sušárna, lázně, dva operační sály, velká lékárna, asi dvanáct budov pro nemocné, zvláštní místnost pro přijímání nemocných, velká *převazárna*, kancelář, zubní kabinet i malá bakteriologická laboratoř. Zprovozněn byl rentgen. Vedle této hlavní nemocnice byla ve městě založena ještě řada menších zdravotnických zařízení.[102]

Zdravotní stav mužů se během bojů s bolševiky v roce 1918 poměrně zhoršil. Jednak bylo vojsko značně vyčerpané neustálými boji, projevil se i nedostatek teplého a kvalitního jídla, nedostatek spánku[103] a naprostá absence osobní hygieny. Objevil se svrab, lišeje a zavšivení. Zároveň se ve větší míře šířily pohlavní choroby. Proti nim se organizoval boj spočívající především v přednáškách, poučování vojáků, ale také zákazech a trestech.[104]

Po celé délce magistrály využívaly československé jednotky i další nemocnice a zdravotnické instituce, zároveň byly zřizovány i čsl. lazarety, které podporovalo místní obyvatelstvo. Od roku 1919 se čsl. jednotky posunuly blíže na východ a zdravotní služba se nové situaci musela operativně přizpůsobit. Došlo ke zrušení hlavní nemocnice v Čeljabinsku a personál, materiál a veškeré vybavení se přesunulo do Krasnojarska. Nemocnice v Jekatěrinburku byla zrušena a přemístěna do Irkutska. Hlavní zdravotní instituce sídlily v Irkutsku, Omsku a Krasnojarsku, při nemocnici v Tomsku vzniklo oddělení pro choromyslné, v Irkutsku působila velká venerologická ambulatoř, v Jenisejsku venerologická nemocnice spojená s bakteriologickým a serologickým institutem. Primárním úkolem nemocnice ve Vladivostoku bylo shromáždit všechny raněné a nemocné Čechoslováky,

[101] Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924.
[102] Tamtéž.
[103] Boje často trvaly dny i noci, muži byli natolik unaveni, že usínali kdekoli a kdykoli to jen trochu bylo možné.
[104] Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924.

vychovávat mediky a nižší zdravotní personál pro cestu na moři a pro službu ve Francii a převezení transportu schopných nemocniční lodí do Francie.[105]

V zimě roku 1919 začala evakuace a návrat vojáků do vlasti. Muži byli po fyzické stránce v pořádku. Syté a dobré stravy měli dokonce takové množství, že ji házeli pod vagony, kde se z ní živily smečky psů, nebo ji rozdávali místnímu obyvatelstvu. Objevila se však únava psychická a v důsledku nervového vyčerpání i nechuť k boji.[106]

„A tak vidíme, že tato mohutná armáda, za celou dobu svého trvání poprvé řádně semknutá, v každém ohledu dokonale vybavená a opatřená, je celkem boje neschopna.“[107]

6.1 INFEKČNÍ ONEMOCNĚNÍ

Velkým nebezpečím pro každou armádu byla infekční onemocnění. Šířila se nezadržitelným tempem a v konečném důsledku byla schopna vyřadit z boje celé jednotky a zásadním způsobem oslabit vojsko. *„Naše vojsko zde v Sibiři žije ve velice nezdravých poměrech. Při nejlepší vůli a snaze těch, kteří se o nás dle své povinnosti a ochotně starají, často přece obydlí jsou špatná, šat nedostatečný a. j. v. Nejvíce však jsme ohrožováni zde nakažlivými nemocemi, které pohřbily v Sibiři mnohem více synů našeho národa než nepřátelské zbraně se všemi nemocemi ostatními dohromady.“*[108] Možnému šíření nákazy šlo předejít jedině očkováním a přísnými hygienickými opatřeními. *„Infekční čili nakažlivou nemocí nazýváme onemocnění vyvolané specifickou (určitou) nakažlivinou, která snadno se přenáší z nemocného na zdravého, ať již cestou přímou (dotekem atd.), nebo nepřímou (prádlem, hmyzem, výkaly atd.) Původci těchto nemocí jsou malé, jednobuněčné organismy z říše rostlinné a živočišné, stojící ve vývojové řadě rostlin a živočichů nejníže.“*[109] Hrozbou byla především infekční průjmová onemocnění doprovázená horečkami. Jednalo se o tyfus, úplavici, choleru a různé střevní a žaludeční katary. Pokud se některá z těchto nemocí objevila v jednotce, okamžitě byla dána do karantény a vyřazena z boje.[110]

Zdrojem nákazy mohla být kontaminovaná voda a zkažené nebo jinak závadné potraviny. Z tohoto důvodu měli vojáci přísně nařízeno nepít nepřevařenou vodu z potoků či jiných přírodních zdrojů. Zákazy se však většinou nedodržovaly, především v létě, kdy nebyla

[105] Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924.
[106] Tamtéž.
[107] citace: Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924, str. 73.
[108] citace: Epidemiol., bakteriolog. a výzkumný ústav Česlovojsk, Čeljabinsk 17. ledna 1919, č. 143.
[109] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 3, str. 5.
[110] Tejkalová, Jana: Paměti z první světové války, haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády, Diplomová práce, Praha 2000.

jiná možnost, jak zahnat žízeň. Pravděpodobně tedy nebylo vojáka, který by nebyl během své služby postižen střevními problémy. Pokud se nejednalo o nějaké vážné infekční onemocnění, většinou dostal postižený několik dní klidu a držel dietu. Vážnější nemoci se léčily podáváním opia na cukr.[111] *„Každý doktor má nějakou svoji manýru. Naši sanitáři měli též svoje speciality: jódová tinktura a aspirin. Komu bylo zle, dostal aspirin, bylo-li hůř, namazali jej jódovou tinkturou a ať dříve, ať později, nemocný se pozdravil. Byl-li úplně tvrdošíjný a neuzdravil se, vstrčil mu Mahala teploměr obráceně pod paži – to však jen u nejtěžších marodů.“*[112] Není se čemu divit, vojenští lékaři či sanitáři rozhodně neměli k dispozici lékařské vybavení ani léky, které jsou dnes běžně dostupné v každé lékárně. *„Lékárna – totiž veliký travní košík – v němž stála v řezance ¨živá voda¨, jódová tinktura a ještě asi deset jiných lahví s nejrůznějšími vodami s latinskými nápisy (ty dal Mahalovi doktor Janda v nemocnici, ale těm Mahala nevěřil a nikdy na ně nesáhl) - …“*[113]

6.1.1 OSOBNÍ HYGIENA

V nestandardních poměrech, v jakých muži na frontě pobývali, bylo neobyčejně těžké bránit se nákazám. Jedním z možných způsobů prevence byla snaha o tělesnou čistotu a čistotu bezprostředního okolí. Vojáci ustanovili ve svých řadách „organizaci tělesné a duševní čistoty“. Každá jednotka měla svého „organizátora čistoty“, jehož hlavním úkolem bylo dbát na to, aby se každý muž alespoň dvakrát týdně celý umyl a převlékl do čistého prádla. O provedení tohoto nařízení se vedl podrobný výkaz, který se jednou týdně předkládal k podpisu lékaři. *„Umývání těla se provádí tak, že každý bratr svléknuv se vystoupí na plechové podium, kdež se mydlí a myje oblévaje se občas vlažnou čistou vodou, kterou nabírá malou nádobkou z nádoby na podiu stojící. Mýti se přímo v oné nádobě s čistou vodou je bezvýminečně nepřípustné. Po umytí dostane každý čisté prádlo v umývárně.“*[114]

Špinavé prádlo muselo být ihned vyvařeno, vypráno a vyžehleno. Pokud nebylo možné prádlo okamžitě vyprat, máčelo se na několik hodin do mýdlového roztoku s přídavkem lysolu,[115] čímž se usmrcení vší zkrátilo asi na pět hodin. V pouhém mýdlovém roztoku hynuly spolehlivě až po patnácti hodinách. Hnidy se ničily až vylíhlé při druhém praní. K sušení bylo

[111] Tejkalová, Jana: Paměti z první světové války, haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády, Diplomová práce, Praha 2000.

[112] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 72.

[113] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 73.

[114] citace: Epidemiol.,bakteriolog. a výzkumný ústav Československ, Škola o tělesné čistotě a čistotě vůbec v částech a o boji proti nakažlivým nemocem, Čeljabinsk 17. ledna 1919, č. 143, str. 1.

[115] Dezinfekční prostředek.

možno v případě nutnosti použít na noc místnosti určené k praní, kde se za tímto účelem hodně topilo a současně větralo. Prádlo se dělilo na tři hromady: pro prostřední, malé a velké postavy. Takto roztříděné se ukládalo do umývárny, muži si ale nesměli vybírat, brali si prádlo po řadě podle své velikosti.[116]

6.1.2 ČISTOTA V OBYTNÝCH MÍSTNOSTECH

Další možností, jak se bránit před šířením infekčních chorob, bylo udržovat čistotu v obytných místnostech či vagonech. Prioritou se stala snaha očistit příbytky od možného hmyzu a všelijaké havěti. Nejsilnějším a nejvydatnějším prostředkem bylo *„ ... neúmorné, pravidelné, časté odstraňování nečistoty ze všech, zejména z nejzazších, nejtemnějších a nejnepřístupnějších koutuv a štěrbin, …*“[117] Plynné chemické prostředky[118] neměly patřičnou účinnost, lépe bylo uklízet, vytírat a zalévat štěrbiny mýdelným roztokem smíchaným se surovou karbonovou kyselinou. Alespoň jednou týdně měla být každá místnost *„úplně obrácena na ruby až do posledních koutův a štěrbin a k tomu cíli vše pohyblivé odstraněno na čas čistění…*“[119]

Doporučeno bylo také větrání *„důkladným otevřením všech otvorů na krátkou dobu*“,[120] v kterémkoli ročním období, za každého počasí, několikrát denně (ráno v sedm, ihned po obědě a v devět večer).

Další opatření se týkala mytí rukou před každým jídlem, především v době epidemie cholery, břišního tyfu a dysenterie[121]. Zakázáno bylo pít nepřevařenou vodu či mléko, doporučoval se čaj a mléko svařené. Zejména při epidemii se rovnalo porušení tohoto zákazu sebevraždě.[122]

---

[116] Epidemiolo., bakteriolog. a výzkumný ústav Českovojsk, Škola o tělesné čistotě a čistotě vůbec v částech a o boji proti nakažlivým nemocem, Čeljabinsk 17. ledna 1919, č. 143.

[117] citace: Epidemiol.,bekteriolog. a výzkumný ústav Českovojsk, Škola o tělesné čistotě a čistotě vůbec v částech a o boji proti nakažlivým nemocem, Čeljabinsk 17. ledna 1919, č. 143, str. 2.

[118] Vysířování, formalin.

[119] citace: Epidemiol.,bekteriolog. a výzkumný ústav Českovojsk, Škola o tělesné čistotě a čistotě vůbec v částech a o boji proti nakažlivým nemocem, Čeljabinsk 17. ledna 1919, č. 143, str. 2.

[120] citace: : Epidemiol.,bekteriolog. a výzkumný ústav Českovojsk, Škola o tělesné čistotě a čistotě vůbec v částech a o boji proti nakažlivým nemocem, Čeljabinsk 17. ledna 1919, č. 143, str. 3.

[121] Červenka, nebo také úplavice červená. Je to bakteriální onemocnění prasat přenosné na člověka. Nakažení hrozí zejména u osob, které přijdou do přímého kontaktu s kontaminovaným masem (kuchaři, řezníci), nakazit se je možné i jeho konzumací.

[122] Epidemiolo., bakteriolog. a výzkumný ústav Českovojsk, Škola o tělesné čistotě a čistotě vůbec v částech a o boji proti nakažlivým nemocem, Čeljabinsk 17. ledna 1919, č. 143.

S nadsázkou a humorem jim vlastním se vojáci stavěli ke všem závažným problémům, nemoci nevyjímaje. Humoristická příloha druhého čísla časopisu *Ječmínek* zveřejnila článek popisující nové, velmi závažné, nakažlivé nemoci. Jednou z nich bylo „kachnalítandum“, kdy nakažený po dotazu „co je nového?“ *„vyblafne nějakou vymyšlenou kachnu, a ta již letí dál. Někdy na tento bacil přilepí se velké množství bratří, a tak nákaza zachvátí velkou část jindy zdravé roty!“*.[123] Nemoc se dala vyléčit vědrem studené vody z řeky, kterou se měl nakažený hlouček řádně pokropit. Další nemocí bylo „ulejvandum“ projevující se bolestmi v páteři *„…takový nemocný nejraději leží aneb naopak, stále někde běhá.“*[124] Léčila se klasicky – prací. Jiná nemoc se nazývala „málozpívanzis“, šířila se nezvyklou rychlostí a mnohdy zachvátila celou rotu cestou z nebo na cvičiště. Projevovala se sevřením rtů a šepotem. *„Dle receptu … máme vzít trochu společné chuti … vypít dvě syrová vajíčka a zapít butylkou piva! Píseň musí někdo začít a ostatní se přidají!“*[125]

6.2 POHLAVNÍ NEMOCI

Jiným nebezpečným onemocněním byly venerické choroby. Velitelé měli povinnost starat se o rozumné a ušlechtilé zabavování vojáků ve volném čase, zejména večer, a omezovat večerní dovolené přes čas. Velký důraz byl kladen na osvětu. Probíhaly přednášky, šířily se letáky, v novinách se neustále psalo o zdrženlivosti a zvýšené mravní povinnosti k sobě i národu. Vycházela různá nařízení o povinné dezinfekci po pohlavním styku. Týkala se především doporučení po aktu se vymočit a důkladně se omýt vodou či močí, nejpozději do hodiny a půl si vyžádat dezinfekci a vlastnoručně se zapsat do měsíčního zvláštního seznamu. *„Kdo v části onemocní pohl. nemocí a ukáže se nezapsaným v seznamu, bude přísně potrestán, že nepoužil ochrany jemu nabízené.“*[126] Každý takový seznam se ukládal na dva měsíce, a pak ho *sanitár* v přítomnosti dvou svědků spálil a učinil o tom zápis s podpisy oněch svědků. I přes všechna takováto opatření se pohlavní choroby šířily velmi rychle. *„České pluky ušetřené větších epidemií nakažlivých nemocí, stiženy jsou neutichající epidemií pohlavních nemocí. Marná jsou dobrá slova, hrozby, nepomáhají články, přednášky, epidemie zuří a šíří se.“*[127] Časopis *Havlíček* otiskl v září roku 1919 zajímavou statistiku.[128]

[123] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Humoristická příloha časopisu Ječmínek, č. 2, rok 1918, str. 15.
[124] citace: Tamtéž.
[125] citace: Tamtéž.
[126] citace: Epidemiolo., bakteriolog. a výzkumný ústav Českovojsk, Škola o tělesné čistotě a čistotě vůbec v částech a o boji proti nakažlivým nemocem, Čeljabinsk 17. ledna 1919, č. 143, str. 3.
[127] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, časopis Havlíček, č. 1, září 1919, str. 6.

Rok 1918	Kapavka	Měkký vřed	Syphilis	Celkem
Červenec	15	3	18	36
Srpen	15	1	9	25
Září	12	2	14	28
Říjen	9	-	5	14
Listopad	11	1	10	22
Prosinec	9	-	6	15
Rok 1919	Kapavka	Měkký vřed	Syphilis	Celkem
Leden	21	1	6	28
Únor	16	-	9	25
Březen	29	1	5	35
Duben	8	1	11	20
Květen	9	-	8	17
Červen	8	-	6	14
Přibylo v červenci	17	-	13	30
Přibylo v srpnu	18	-	7	25
Celkem	197	10	127	334

Tabulka 1: Přehled výskytu pohlavních nemocí 9. pluku od července 1918 do srpna 1919.

Stav pluku	Pohlavně nemocných
1. července 2.255 (dle seznamu)	279 (za rok) čili 12,37%
1. září 1.964 (dle seznamu)	334 (za rok) čili 17,--%

Tabulka 2: Poměrné srovnání stavu pluku ke stavu pohlavně nemocných.

Z počtu všech nemocných ležících v plukovní ošetřovně činil počet veneriků 50 - 60%, což bylo číslo nutící k zamyšlení. Pohlavní nemoci nacházely ve vojsku vždy úrodnou půdu, nicméně tato čísla byla opravdu alarmující.

6.3 ALKOHOLISMUS

Československý voják často pohlížel s opovržením na ruského člověka, který měl k alkoholu vždy velmi blízký vztah. Utápěl v něm své utrpení, alkohol mu dodávala sílu

[128] tabulka: VÚA/VHA, Sbírka tisku, časopis Havlíček, č. 1, září 1919, str. 6 a 7.

alespoň na čas zapomenout a odpoutat se od tíživé reality. Jednou z nejděsivějších realit, jakou mohl kdy člověk poznat, byly zákopy světové války, není tedy divu, že mnohý z bojujících mužů chtěl na chvíli uniknout z té hrůzy, zbavit se nesnesitelné tíhy a na dně láhve nalézt trochu klidu a zapomnění. Otázka opilosti mužstva se stávala čím dál naléhavější. *„Nemine snad dne, ba ani hodiny, abychom neviděli některého bratra opilého.“*[129]

Obrázek 12: Po službě. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Humoristická příloha časopisu Ječmínek, č. 2, 1918, str. 13

Český kulturně vyspělý národ si liboval v tomto zlu jako Rusové a v řadě případů je v mnohém předčil. Výkvět národa, československé legie, jejichž jméno se šířilo po celém světě, bojoval s démonem alkoholu. *„Opije-li se prostý muž a udělá-li nějakou výtržnost, může mu to býti spíše prominuto nežli inteligentu…Ale poklesne-li náš představený tak dalece, že pod vlivem lihových nápojů zapomíná na svůj mateřský jazyk a přímo s nadšením zpívá německé písně, nevím, co bych již na toto měl odpověděti.*“[130] Agitátoři a vyšší důstojníci vyzývali všechny, aby působili mezi svými a snažili se ochránit dobré jméno československého *dobrovolce*.

[129] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, časopis Havlíček, č. 3, str. 2.

[130] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, časopis Havlíček, č. 3, str. 2.

7 LISTY, LÍSTKY, BALÍČKY ….

„…snahou nás, sibiřských pošťáků, bylo, posloužiti svým bratřím co možná nejlépe: podle celkového výsledku mohu napsati, že se nám to podařilo a že v historii poštovnictví jsme si také místečko zajistili.“

Antonín Novotný

Jen těžko si lze v dnešní mediální době, kdy je člověk v každou denní hodinu a doslova na každém kroku zaplavován informacemi, představit, že na počátku 20. století, během první světové války, byla jakákoli zpráva netrpělivě očekávána a hlad po vědění byl neobyčejný. Světová vojna jen potvrdila již známou skutečnost, že poštovní služba patří k nepostradatelným institucím. Muži mezi zákopy toužili nejen po zprávách od svých milých, ale i po časopisech, ze kterých čerpali informace o událostech na různých frontách i v týlu.

Polní pošty měly již dávno před vypuknutím války zřízeny poštovní úřady, různé třídírny, směnárny apod., od nichž veškerý zpracovaný poštovní materiál dodávaly různým částem vojska. Do přímého styku s bojujícími tyto pošty nepřišly. Poštovní materiál převzatý od jednotek úřady polní pošty předávaly většinou nezpracovaný týlovým poštovním úřadům k další dopravě.[131]

Československé vojsko bylo až do bolševického převratu částí ruské armády a pracovala pro něj tedy ruská polní pošta. Časopisy si jednotky obstarávaly všelijak. Po změnách, které nastaly v Rusku v roce 1918, zůstala čsl. armáda bez pošty a ani se o jejím zřízení neuvažovalo. Po celou dobu cesty vojska z Ukrajiny přes Sibiř do Vladivostoku měli obstarávat doručování časopisů a korespondence poslové. Rychlost a spolehlivost rozvozu zásilek závisela na schopnostech jednotlivých „kurýrů“ a brzy již objemu poštovních zásilek nestačila.[132]

Na sjezdu čsl. vojsk v Čeljabinsku padlo tedy rozhodnutí zřídit polní poštu. Tohoto nelehkého úkolu se zhostil kapitán Antonín Novotný. Během krátké doby se mu podařilo otevřít linii sedmi poštovních úřadů a čtyři poselné jízdy. Poštovních ambulancí[133] mělo jezdit devět až deset, v každé z nich sloužili dva *dobrovolci* téměř nepřetržitě 48 hodin, stejná doba pak odpovídala odpočinku. Každý *pošťák* obdržel stravní knížku, na kterou mu v jednotlivých jednotkách ležících podle trati vydávali jídlo. Jelikož se nedalo předem určit, jestli skutečně dojede ambulance do určitých míst v době podávání oběda či večeře, byly všechny vozy

[131] Novotný, Antonín: Polní pošta československých a spojeneckých vojsk na Rusi a její poštovní známky, Brno 1923.
[132] Tamtéž.
[133] Poštovní ambulance byly patřičně upravené a k poštovní službě vybavené nákladní vagony.

vybaveny i zásobami masových konzerv a chlebem. Poslové museli být nejen *pošťáky*, ale také především vojáky, protože neustále hrozilo nebezpečí přepadení. Po trati Čeljabinsk-Jekatěrinburk nebylo možno posílat ambulance, jelikož tam jezdily vlaky přetížené vojskem a válečným materiálem, poslové měli tedy vyhrazeno malé kupé v osobním vlaku. Pošta se vozila v tlumocích, pytlích a balících. Jediný poštovní úřad, který se nacházel v budově, byl v Jekatěrinburku, ostatní se nalézaly v železničních vagonech, jež si přednostové museli opatřit sami. Kancelářských potřeb byl značný nedostatek, v podstatě záviselo na každém úřadu, co a jak si dokázal opatřit. Lampy téměř nebyly k sehnání, svítilo se většinou svíčkami a neobvyklým jevem nebylo ani úřadování při světle z otevřených kamínek. *„Kancelářských potřeb byl takový nedostatek, až neuvěřitelno. Stal se případ, že přednosta úřadu psal mi raport křídou na stěnu ambulančního vozu*“[134] Veškerá listovní pošta se předávala pomocí jednoduchých seznamů, úřední dopisy, které se rovnaly doporučeným, pomocí dodací knihy, do které se zapisovala exhibitní čísla (úřední, jednací) a adresát.[135]

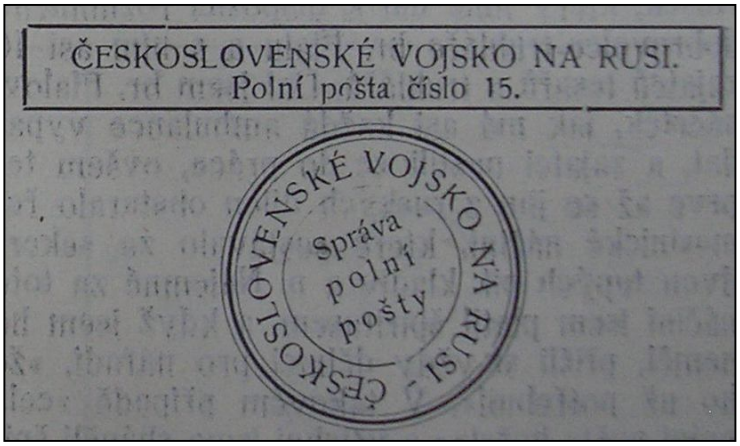

Obrázek 13: Kulaté razítko polní pošty. Novotný, Antonín: Polní pošta československcý a spojeneckých vojsk na Rusi a její poštovní známky, Brno 1923, str. 7

Každý odjezd byl telegraficky oznámen po celé trase a zároveň byli vyzváni muži, zplnomocnění k přijímání pošty, aby očekávali vlak na nádraží, převzali balíky a poštu nashromážděnou od svých jednotek naopak odevzdali. V místech, kde byl zřízen poštovní úřad, převzal poštu jeho zaměstnanec a dál pak korespondenci roznášeli listonoši.[136]

[134] citace: Novotný, Antonín: Polní pošta československých a spojeneckých vojsk na Rusi a její poštovní známky, Brno 1923, str. 15.
[135] Novotný, Antonín: Polní pošta československých a spojeneckých vojsk na Rusi a její poštovní známky, Brno 1923.
[136] Tamtéž.

Velký obrat u polní pošty nastal, když byla přidělena přímo ke štábu čs. vojska, pod pravomoc V. V. Klecandy, později generála a velitele 1. brigády. Ten žádal předložit návrh na zavedení poštovního spojení z Čeljabinsku do Vladivostoku. Cestu do Vladivostoku, dlouhou přes 7000 km, urazily ambulantní vozy za rekordních 10-14 dnů, bez výměny jednotlivých vozů, bez střídání personálu, jen o chlebu, čaji a masových konzervách. *„Myslím, že tento rekord nám nikdy nikdo nepřekoná. Byl to výkon nás, československých pošťáků, kteří jsme v době zavedení polní pošty byli ještě všichni rakouskými vlastizrádci – my byli prvními pošťáky budoucí české republiky.*“[137] Postupně, jak se čsl. vojsko přesouvalo ze západu na východ, byly západní poštovní úřady rušeny a východním směrem zakládány nové.

Od listopadu 1918 se začaly polní poštou přepravovat i poštovní balíčky a peněžní dopisy, na jaře 1919 došla první pošta i do vlasti. Dopravovala se na lodích, na nichž se posílali domů invalidé.

Při evakuaci legií pracovala na každé lodi polní poštovní expositura vedená lodním pošmistrem a faktem je, že ze všech dopravovaných balíčků a peněžních dopisů, se během lodní přepravy žádný neztratil, tedy až na dva balíky spadlé do moře, které nebylo možno vylovit.[138]

Malé popsané lístky byly jediným spojením s domovem. Každý voják netrpělivě očekával příjezd pošty s nadějí, že se doví něco o svých blízkých. Často to byla jediná radost, jediný styk se světem tam venku. Při čtení korespondence se alespoň na chvíli podařilo zapomenout na svět kolem sebe a zklidnit obavy o svých blízkých.

Při nejbližší příležitosti se vojáci snažili na obdržené lístky odpovědět. Někteří psali téměř denně, jiní zasedali k psacímu náčiní jen velmi zřídka. Délka dopisů byla různá, od několikařádkových sdělení, že je pisatel v pořádku a zdráv, až po mnohastránková psaní popisující každodenní podrobnou činnost autora.

Obsahem se mnohé listy velmi podobaly. Vojáci se snažili zmírnit strach a obavy svých blízkých, proto většinou psali, že jsou zdrávi, ač to nemusela být pravda. Nezmiňovali žádné děsivé a hrůzné zážitky z bojů, svá zranění ani nemoci, popisovali, co měli k jídlu, kde jsou právě ubytováni, co dělají ve volném čase, psali o svých kamarádech a o každodenních

[137] citace: Novotný, Antonín: Polní pošta československých a spojeneckých vojsk na Rusi a její poštovní známky, Brno 1923, str. 18.

[138] Novotný, Antonín: Polní pošta československých a spojeneckých vojsk na Rusi a její poštovní známky, Brno 1923.

běžných událostech. Na druhou stranu se zajímali o život doma, o svou rodinu, potomky, ptali se na jejich zdraví a práci.

K psaní usedali muži v době svého osobního volna, většinou při pobytu v záloze. Ve dne bylo odepisování jednodušší kvůli světlu, večer musela stačit mihotavá záře svíčky, petrolejky nebo dokonce ohně. Na psaní se zpravidla používala tužka, pero jen zřídka.

Doba doručení korespondence závisela na mnoha faktorech. Důležitá byla např. vzdálenost od železnice, situace na frontě, pohyb vojsk apod. Putování pošty ovlivňovaly také přírodní podmínky – špatně sjízdné a zničené cesty, bažiny, v zimě vichřice, závěje. Mnohdy se stávalo, že přišlo několik listů najednou, nebo později psaný dopis „předběhl“ a přišel dříve, než jeho starší kolega. Proto se dobře osvědčila zkušenost lístky číslovat. Dalo se pak velmi dobře vysledovat, jestli se nějaká korespondence zpozdila či dokonce ztratila.[139]

Polní poštou nechodily vojákům pouze dopisy od blízkých. Nedočkavě očekávali všechny možné tiskoviny, letáky počínaje, novinami a časopisy konče, které přinášely nejen čerstvé informace, ale i pobavení a rozptýlení. Denní tisk přicházel s několikadenním zpožděním a nové zprávy se často stávaly předmětem mnohých dlouhých diskusí.

Velmi příjemným dárkem byl balíček od příbuzných. I když rodiny doma neměly potravin zrovna přebytek, a samy dost často trpěly nouzí, přesto se snažily poslat na frontu něco na přilepšenou. Obsah balíku většinou odpovídal ročnímu období a majetnosti odesílatele. Převážně v něm byly trvanlivé potraviny,[140]ale často ženy napekly svým synům, mužům a bratrům i buchty, vánočku nebo cukroví. Posílaly se i cigarety, věci osobní potřeby a oblečení, to se stávalo součástí balíčku hlavně v chladném období podzimu a zimy. Takové rukavice, teplé spodky či ponožky přinášely adresátovi nejen radost a užitek, ale zároveň i kousek vzdáleného a tolik vzpomínaného domova.[141]

[139] Tejkalová, Jana: Paměti z první světové války. Haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády, Praha 2000, diplomová práce.

[140] Čokoláda, káva, cukr, salám apod.

[141] Tejkalová, Jana: Paměti z první světové války. Haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády, Praha 2000, diplomová práce.

8 SIBIŘSKÁ PRÁČATA

„Zní to jako pohádka, když čteme, že česká obecná trojtřídní škola se z čista jasna objeví na Sibiři u českého korpusu a nechce se nám ani věřiti, čteme-li dále, jací že jsou její školáci, kolika různým národům patří, a jak se do školy dostali. A řeknu-li, že se přestěhovala škola do vagónů, projela v nich přes tři tisíce verst dlouhou cestu a přitom, že se ve vagónech učilo – zpívalo, četlo, počítalo, orientovalo se na mapě, poslouchalo o Žižkovi uprostřed Mandžurie, jak on před pěti sty lety také se svými vojáky jezdil málem jako my na vozech světem, nebude již snad nikdo míti chuť mně vše to věřiti.“

Václav Valenta-Alfa

Myšlenka o založení obecné školy na Sibiři spadá zhruba do roku 1918, kdy československé vojenské jednotky obsadily sibiřskou dráhu od Čeljabinsku až k Bajkalu a měly pod kontrolou téměř každou stanici po celé délce tohoto úseku magistrály.

Možná je s podivem, proč bylo třeba založit právě školu? Pro koho? Bojiště světové války je přece doménou mužů, nikoli dětí.

Ve škole se měli učit nezletilí *dobrovolci*, chlapci, sotva odrostlí dětským střevíčkům[142] a vržení do víru nebezpečí a smrti. Nebyli to Čechoslováci, ale potomci všech v Rusku žijících národů, většinou sirotci nebo děti nezvěstných rodičů, ztracených kdesi uprostřed nekonečné Rusi. Neměli tedy nikoho, živili se krádežemi či žebrotou. Přicházeli k legiím, dostávali jídlo, čisté ošacení, nacházeli relativní bezpečí a často zůstávali. Hochů přibývalo, a tak měla časem každá jednotka svého oblíbence, svého miláčka, kterého měl na starosti jeden muž, staral se o něj a příležitostně ho i učil. Většinou se užívalo těchto chlapců jako poslíčků, vyřizovali různé pomocné práce, někteří chodili i na frontu. Muži si je oblíbili, měli je rádi, tito chlapci jim nahrazovali jejich vlastní syny.[143]

V době, kdy se boje zastavily, začala se řešit otázka, kam s chlapci. Vojenské prostředí jim rozhodně nesvědčilo, potřebovali výchovu a vzdělání, opustit svět dospělých a naučit se kázni a morálce.

Všichni hoši byli svoláni do Irkutska a ve staré poschoďové dřevěné budově bez oken pro ně byla zřízena škola.[144] *„Byli jsme tedy již hotová škola: Velitel, správce školy a čtyři*

[142] Jednalo se o chlapce ve věku od 7 do 18 let úředně zvané „nezletilí dobrovolci čsl. vojska na Rusi“.

[143] Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924.

[144] Původně to byla stará kasárna na Zvězdočce na levém břehu řeky Ankary. V přízemí se nacházely dvě místnosti s palandami sloužící jako ložnice chlapců, nahoře v patře ve dvou prázdných sálech měly být učebny. V celé budově nebylo jediné nerozbité okno.

světnice s vylámanými okny.“[145] Noví žáci přišli do školy v plné zbroji. *„Byl tedy hned začátek rozdílný od začátků v našich obecných školách, kam se scházejí kluci vyzbrojeni pouze krajícem pomazánky.“*[146] U jednotek se vědělo, že budou kluci ve škole, ale předpokládalo se, že to bude nějaký typ poddůstojnické školy, a tak je poslali i s výzbrojí. Zároveň museli hoši předložit své papíry, což bylo povinností každého vojáka přecházejícího z jedné jednotky do druhé. Jednak to byl „Armaturní spisek“, kde byly zaznamenány jednotlivé části výzbroje a výstroje, a pak „Atestáty“ s informacemi, do kterého dne v měsíci dostal voják žold, mýdlo, cukr, čaj a tabák.[147]

Na každém z hochů se odrážela společnost, ve které se do této doby pohyboval a prostředí, kterým prošel. Za svého pobytu mezi vojáky stačili kluci pochytit všechny možné nešvary, jejich chování bylo hrubé, klackovité a neohrabané. Kývavá chůze, otřepané fráze,[148] většina kluků, i těch malých, běžně kouřila, všichni se tvářili velmi důležitě, ti větší se chovali přece jen už trochu vojensky, malí byli stádo bez disciplíny. Většina hochů neměla vůbec nikoho na světě, někteří měli „snad“ rodiče, ale už dlouho o nich nic neslyšeli. Ztratili je buď při útěku před Němci, nebo během revoluce. Jiní rodiče zůstali na území obsazeném bolševiky a hochy sami poslali k Čechoslovákům. *„Michajlovský Dmitrij našel cestou do školy svého mladšího bratra žebrajícího v Nižně Udinsku na nádraží a vzal jej s sebou. Sliboval a prosil, bychom i jeho bratra Sigmunda vzali do školy. Ztratili prý rodiče a zůstala jim jediná sestra. U té žil mladší, ale před týdnem prý ji jeden ruský důstojník zastřelil. Byl přijat.“*[149]

Denní rozvrh vypadal následovně: vstávalo se ráno v sedm hodin, do osmi si kluci vypili čaj[150], myli se a uklízeli, od osmi do dvanácti probíhalo vyučování, mezi polednem a třetí hodinou byla pauza na oběd a odpočinek.[151] Odpoledne probíhala tělesná výchova, důraz byl kladen na sokolská cvičení, vyučovaly se různé typy sportu, hrály se hry. Pravidelně každý den museli kluci absolvovat jednu hodinu vojenská cvičení. Večeři (chléb, sýr nebo máslo) vozil vůz z Glaskova. *„Dělení másla k večeři mezi 106 hochů působí neustálé*

[145] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 14.
[146] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 15.
[147]Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924.
[148] Fráze typu: „Do bot“ – výraz úplného zatracení, „Má na nás chlupy“ – něco v tom smyslu „Můžete se opovážit na nás sáhnout“, nebo „Máš ho vidět“ – pro tuto frázi není vůbec žádný překlad.
[149] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 17.
[150] Ranní i večerní čaj jim vařili ve věznici na Zvězdočce spíš z laskavosti, jejich povinnost to nebyla.
[151] Během této pauzy se chodilo do Glazkova na oběd, cesta tam i zpět trvala hodinu a půl, zhruba půl hodiny trval oběd, půl hodiny mytí koflíků, na odpočinek zbyla tudíž necelá půlhodinka. Pochod k obědu byl nejnáviděnější školní předmět.

nepříjemnosti. Od oka není možno správně děliti a vah nemáme. Zavedena tedy po způsobu „těpluškovém" komuna. Máslo necháno v sudu a každý má právo namazati si jeden krajíc chleba. Má to však zase nevýhodu, že tím trpí učitel mající službu, který musí státi u sudu, dokud není máslo rozebráno, aby jedni nešli několikrát a druzí nejedli suchý chléb."[152] Postupně byla zavedena i komuna chlebová a čajová. Obojí zůstalo v učitelském bytě a tam si každý přišel ukrojit chléb, namazat si ho máslem a nasypat si sušený čaj do kotlíku. Hoši jsou na takové žití zvyklí z *těplušek.* Ve „vybydlených" kasárnách nebyla žádná světla, chodilo se tedy spát za soumraku. *„Nám se začlo zdáti sotva jsme ulehli, ale jen, že nás kousají štěnice, žel bohu, byla to příšerná skutečnost. – Jako pomůcka k přírodopisu by těch živočichů stačilo několiksetkrát méně ..."*[153]

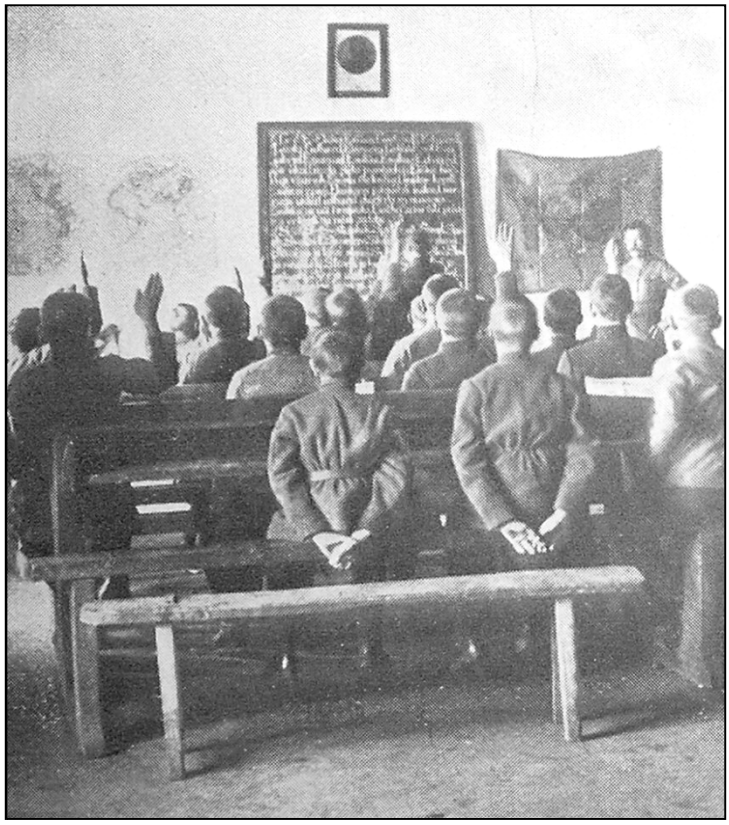

Obrázek 14: I. třída školy ve Vladivostoku. Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, Praha 1924

Vzhledem ke skutečnosti, že počet dětí rostl a tak velkou skupinu nebylo možno zásobovat z Glaskova, rozhodl štáb, aby bylo zřízeno samostatné hospodaření. Škola byla postavena na roveň roty, dostala svou vlastní kancelář, ševce, krejčí i kuchyň, při stěhování jí měl být přidělen i zvláštní vlak. Z irkutské nemocnice přišli dva sanitáři. Mezi jejich povinnosti patřilo sepsat každé ráno nemocné žáky a odvézt je k lékaři do Glazkova. Alespoň jeden z nich byl také vždy přítomen při odpoledním tělocviku a středečních a sobotních vycházkách či koupání.[154]

Pokud měla mít škola vlastní hospodaření, jako samostatná školní rota, musela mít nutně pár koní s vozem na přivážení produktů z intendantstva. Ke starostem o děti tedy ještě

[152] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 24.
[153] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 16.
[154] Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924.

přibyla starost o koně. Zvířata krmili dva starší hoši a ti mladší museli vždy po škole do lesa koním na trávu.

Chlapce bylo nutné rozdělit do dvou oddělení podle dosavadních znalostí a schopností. Do první skupiny patřili žáci negramotní a ostatní byli zařazeni do skupiny druhé. Později vznikla i třetí třída, kam byli přesunuti hoši, kteří chodili nějakou dobu i do střední školy a jejich znalosti, oproti ostatním, byly o mnoho větší. Učitelé sestavili provizorní rozvrh, jenž zahrnoval čtení, počty, ruštinu, mravouku, přírodopis, přírodozpyt, zeměpis, dějepis, zpěv a již zmiňovanou tělesnou výchovu. Problém byl v tom, že škola měla tři třídy dětí, učebny ale pouze dvě. V učebnách se tedy učily ty dvě třídy, které měly právě čtení nebo počty, třetí třída musela mít v tu dobu reálie, a to dole v ložnici.[155]

V neděli dopoledne se všichni museli zúčastnit pravidelné lékařské prohlídky a kontroly prádla,[156] odpoledne mohli na vycházku, ovšem jen s dovolenkou.[157] Žáci museli nosit všechny vojenské odznaky jako dospělí *dobrovolci*, na levém rukávu štítek s nášivkami značícími hodnost, na pravém červené pásky značící dobrovolnická léta, český znak a bílo-červenou stužku (lentočku) na čapce a řemen kolem pasu.[158]

Zájem o obecnou sibiřskou školu byl mezi pluky obrovský. *Dobrovolci* sháněli vše, co by učitelům při vyučování pomohlo a posílali to do Irkutska. Tak přišlo např. 60 různých ruských čítanek, zeměpisů i přírodopisů, 50 přírodopisných obrazů, 4 tělovědné, 12 zeměpisných. Od polní pošty došla jedna zeměpisná mapa Evropy a jedna nástěnná mapa polokoulí. Dále přicházelo množství knih, většinou zábavných, takže učitelé mohli brzy zřídit žákovskou knihovnu.[159] Místnosti nahoře v patře začaly mít vzhled tříd, v každé stála tabule, na stěnách visely obrazy a mapy, žáci seděli na třech dlouhých lavicích a poslední, aby viděli, seděli na dlouhém stole.[160]

Na Sibiři se nedaly sehnat vůbec žádné učební knihy,[161] proto se učitelé pokusili sestavit slabikář, aby měli alespoň nějakou pomůcku při vyučování čtení a psaní, ovšem psaní se zatím učit nedalo. Jednak nebyly stoly, na kterých by se mohlo psát, a především nebyl

[155] Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924..

[156] Košile si kluci prali sami v řece Ankaře, později bylo prádlo posíláno do Glazkova, do prádelny čsl. vojska.

[157] Vojenské hlídky v Irkutsku dovolenky prohlížely, a ty, kteří je neměli, vracely zpět.

[158] Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924.

[159] Až na několik výjimek měla knihovna především ruské knihy.

[160] Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924.

[161] Jediné, čeho se v Rusku tiskly stohy, byly propagační brožury sociální revoluce a komunismu.

žádný papír. Čekalo se, až Informačně osvětový odbor přiveze tento nedostatkový materiál z Japonska. [162]

Vyučovat žáky patnácti národností nebyla jednoduchá věc. Školní obec sahala od oceánu k oceánu – od Jaderského moře až po Vladivostok. Zájem o učení byl kupodivu velký. Kluci měli velké životní zkušenosti, věděli také mnoho o přírodě, která byla jejich domovem. Vyučovalo se česky, nové pojmy byly vysvětlovány rusky. Národnostní spory se nijak neprojevovaly, spíš spory náboženské.[163] Bitky mezi hochy byli na denním pořádku, nejčastěji používali způsob „na kulaky“, což byl vlastně ruský pěstní zápas.

V polovině září roku 1919 udeřily mrazy. Situace se v budově školy, která stále ještě neměla žádná okna ani dveře, stala kritickou. Bylo tedy rozhodnuto přemístit celou školu do vlakových vagonů a přestěhovat ji, stejně jako ostatní jednotky, do Vladivostoku. Školní vlak měl čtrnáct vagonů, každá třída po dvou, v jednom voze jela kuchyň, v jednom dílny (krejčovna a ševcovna), dále pak skladiště, kancelář, zajatci, koně s vozem a senem, dále holič – šikovatel, ruský učitel a prádelna. Každý vagon měl dvoje palandy nad sebou, uprostřed stála kamna, vědra s vodou, velký čajník, bedna s uhlím, pod spodní palandou bylo složeno dříví. *„Kluci začínají těplušku upravovati. Vědí, kam co patří, žili v těpluškách s námi již druhý rok. Vědí také, kam zatlouci hřeby na zavěšení kotlíků na jídlo, znají, že plášť se skládá pod hlavu a boty pod spodní palandu. Vše jde rychle, nikde nic nepřekáží, viděti, že kluci umějí zde žíti, tady že je pravý jejich i náš domov.“*[164]

Chlapci si začali hned po vzoru svých starších kolegů své *těplušky* vyzdobovat. Nešlo jen o parádu, ale především o velmi praktickou záležitost. Jeden vlakový vůz byl téměř k nerozeznání od druhého, a tak každý voják díky ozdobám velmi rychle našel vagon, který hledal. Bez ozdob byla orientace opravdu těžká. *„Mnohé obrazy bývaly velmi dovedné, umělecké, a nápisy povídaly, nač český dobrovolec na Sibiři myslí, po čem touží, co jej tíží. Jedna část vojska závodila ve výzdobě s druhou, bratři jednoho vagónu chtěli míti těplušku nádhernější než druzí.“*[165] Tak např. byla na jedněch vratech složená z jehličí a kůry vesnička s kostelíčkem a za ní vrchy, jinde obraz tatíčka Masaryka, nebo namalované polokoule, vyznačen Vladivostok a Paříž a napříč nápis *„Z dálky do dálky – z války do války“*.

[162] Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924.

[163] Vedle pravoslavných Rusů patřili mezi žáky i katoličtí Poláci, mohamedánští Tataři a řecko-katoličtí Řekové. Někteří z hochů byli bezvěrci a několik jich vůbec nevědělo, ke kterému náboženství náleží.

[164] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 48.

[165] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 49.

Samozřejmě nechyběl ani humor, nápis na kanceláři *„Věrnou stráž, vlasti máš, je nás plná kancelář!“*[166] mluví za vše.

Školní vlak měl několik dní čekat na zásoby potravin, šaty, boty a prádlo. Kluci z dlouhé chvíle popadli košťata a začali uklízet kolem vozů. Tak se to vždycky u českých vlaků-ešalonů dělávalo. Dalším nepsaným zákonem bylo pravidlo chodit vykonávat potřebu velmi daleko od vlaku. Některé vlaky stávaly na nádraží i mnoho týdnů a přesto kolem nich byla naprostá čistota.[167]

Při stěhování do vagonů nikdo nepomyslel na to, že by se dalo za jízdy vyučovat. Jednou, za dlouhé chvíle, byl učiněn pokus a ono to vyšlo. Žáci si s učitelem sesedli kolem roztopených kamen uprostřed *těplušky* a vyučování mohlo začít. Tajemnost dodával hodině nějaký příběh z dějepisu. Při jízdě byla ve vozech zima, bez neustálého topení by se v nich nedalo vydržet, proto museli hoši přikládat do kamen celou noc. Při této činnosti se střídali a drželi u ohně nepřetržitou stráž.[168]

Obrázek 15: Ve zborovských zákopech. Venta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, Praha 1924

Před příjezdem do Vladivostoku dostali kluci nové šaty, boty, prádlo, čepice a pláště. Vypadali velmi pěkně a budili senzaci. Škola byla umístěna na Ruském ostrově v jedněch pevnostních kasárnách. K moři měli hoši sotva sto kroků a mimoto se mohli kochat nádherným výhledem na Japonské moře, obdivovat nádherné východy slunce a sledovat příjezdy lodí. Do Vladivostoku se dalo jet dvakrát denně parníkem. Místností byl v kasárnách dostatek, každá třída měla svou oddělenou ložnici a hned naproti ní světlou prostornou učebnu.[169] Kromě těchto šesti místností zbyly ještě dvě veliké, jež se daly využít jako tělocvičny. Budova měla i kuchyň a vždy čtyři učitelé měli jeden společný byt.[170]

[166] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 49.
[167] Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924.
[168] Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924.
[169] V každé třídě bylo dvanáct lavic, dvě školní tabule a nástěnné školní mapy. Za lavicemi stály dva stoly, kolem nich další lavice a nad nimi lampy. Tam se večer četlo, psalo, hrály se šachy a dáma.
[170] Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924.

Příchodem do Vladivostoku se škola ocitla u nového štábu ve sféře východního intendantstva. Intendant byl přesvědčen, že škola nepatří do vojenské části, ovšem civilní také nebyla. Neustálé dohady ztěžovaly chod celé instituce.

Zaměstnanost hochů a především jejich vytržení z vojenského prostředí mělo blahodárný vliv na jejich myšlení a chování. Ve škole dělali značné pokroky, chuť k učení se zvětšovala. Dříve se museli kluci ke vzdělávání nutit a ty, kteří někam utekli, bylo třeba trestat odepřením večeře, což byl nejpůsobivější trest. Nyní stačilo zazvonění[171] a do jednoho seděli všichni ve třídě.[172]

Čtení se v první třídě vyučovalo z tabule. Občas však na ní bylo namalováno něco k přírodopisu nebo jiným předmětům. V tomto případě velice dobře posloužila pec stojící před lavicemi v rohu učebny, která byla z jedné strany opatřena černou deskou. Na tu učitel nalinkoval řádky a do nich vpisoval písmenka, slabiky a slova.

Pro druhou a třetí třídu se hledaly vhodné tiskoviny pro výuku čtení. Politické články z novin byly pro začátečníky velmi těžké a nesrozumitelné, ani zpěvníčky se neosvědčily. Nakonec se jako nejlepší četba ukázalo evangelium sv. Matouše. *„Bratři, kteří nás chodívali navštěvovati, dělali na to mnoho povedených i nepovedených vtipů, ale žádný nepřinesl aspoň dvacet českých čítanek.“*[173]

Pro výuku psaní nastaly ve Vladivostoku úplně jiné podmínky. Z Japonska byly přivezeny velké zásoby sešitů, per a tužek, a tak mohli malí válečníci zkoušet bojovat i na této frontě. Zbytky novinářského papíru, ze kterých se dříve dělaly sešity, mohly nyní posloužit pro výuku kreslení, velmi oblíbeného to předmětu, rýsování a taky pro ruční práce, jež si také získaly přízeň žáků. *„Také jednou prozradil Brychta klukům, že možno z rozkousaného chleba modelovati, a ta epidemie se tak rozšířila, že jsme potom div hladem nevymřeli. Jak kluci dostali chléb, nalepili z něho prapodivných figurek a potvůrek a pak chodili naříkati, že mají hlad.“*[174]

Velmi dobře se vyučoval zeměpis. Učitelé měli k dispozici poměrně dostačující množství map (kromě Československé republiky, o které ještě nikdo nevěděl, jak bude vypadat), některé přišly od pluků, jiné byly nalezeny v pevnostech. Mnohými obrázky, objevenými na různých místech Ruska, byly pobyty vnitřky *těplušek* nebo jejich okna. *„A tak tu opice, sloni, velbloudi, kůň s krávou a vnitřnosti člověka chránili oči člověka magistrálce*

[171] Kluci přinesli odkudsi zvonek a nástěnné hodiny, zavěsili je na chodbě před učitelským bytem a žák, který měl službu, chodil pravidelně zvonit.

[172] Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924.

[173] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 74.

[174] citace: Tamtéž.

prachu.“[175] Když se vojáci dověděli o obecné škole na Sibiři, rádi ozdobu svých příbytků oželeli ve prospěch vyšších cílů. *„Měli jsme již v Irkutsku Severní Ameriku. Když jednou kráčím mimo štáb 1. dělostř. divise, vidím, že jedno okno je zakryto Jižní Amerikou. Vnikl jsem tam ihned a žádal o darování Jižní Ameriky. Písař, chránící se Jižní Amerikou před slunečními paprsky, nechtěl o připojení Jižní Ameriky k Severní ani slyšeti. Spíše by se tahle věc projednala na mírové konferenci, než s ním. Konečně povolil, ale žádal na mně výměnou kus plátna ve výměře Jižní Ameriky, aby prý si mohl zas to okno zakrýti.“*[176]

Dějepis patřil k nejvíce oblíbeným předmětům, bohužel ho nebylo z čeho vyučovat. Chyběly jak učebnice, tak obrázky, musela tedy vypomoci fantazie a kreslířské umění učitele. Oproti tomu, materiálu k výuce přírodopisu byl dostatek – knihy, obrázky, vycpaniny, různé sbírky a především příroda kolem, ta sama byla tou nejlepší a nejzajímavější učebnicí.

Koncem prosince přišel rozkaz připravit se na evakuaci. Škola se proměnila v truhlárnu, každý si musel zhotovit bednu na přepravu svých osobních věcí a urychleně se sbalit. Zároveň všichni podepisovali „lodní průkazy“, což byly legitimace opravňující majitele ke vstupu na očekávanou japonskou loď. Ta odrazila 24. prosince 1919 od asijských břehů a během několikatýdenní plavby dopravila školu nezletilých do Terstu, kde všichni s nadšením zaměnili stále se houpající plavidlo za vagony vlaků a 17. února roku 1920 s nevyslovitelným pocitem radosti překročili hranice vlasti.

Další osudy žáků sibiřské obecné školy nepatří na stránky této práce. Přesto si dovolím ještě alespoň stručně poznamenat, jakým způsobem byli hoši přijati v nové republice. V Praze bylo rozhodnuto rozdělit kluky na dvě skupiny: starší čtrnácti let, těch bylo 83, vstoupili do učení k řemeslnickým mistrům či rolníkům, mladší, v počtu 21, měli dále chodit do školy. Než se podařilo úřadům umístit děti do nových rodin, našly ubytování v „Dětské osadě“ v Německém Brodě. Všechny hochy, kteří vstupovali do učení, oblékl a obul Červený kříž, náklady spojené s šacením, živením a učením mladších dětí hradilo ministerstvo sociální péče.[177]

[175] citace: Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 75.
[176] citace: Tamtéž.
[177] Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924, str. 75.

9 NA CESTU MOŘEM

„Rusko máme za sebou. Konečně po dlouhém čekání, mnohém utrpení a trpkém zklamání dočkali jsme se dne, kdy nastoupením cesty vyplněna naše nezměrná touha po cestě domů, kdy opouštěli jsme Rusko, v němž okolnostmi nuceni jsme byli tak dlouho žít.“

časopis Domů!, č. 2, květen 1920

Po absolvování náročného přesunu přes území Ruska na východ dorazili českoslovenští *dobrovolci* do Vladivostoku. Zde se jednotky shromažďovaly a připravovaly se na další náročnou pouť, tentokrát na kolébajících se plavidlech. Většina mužů viděla moře poprvé a se zájmem se seznamovala s tímto novým prostředím. *Časopis „Druhý ročník Dvanáctky“* zveřejnil článek, ve kterém autor popsal, jak si vojáci krátili dlouhé čekání na příjezd lodí. Zkoušeli např. jestli krab dokáže „přecvaknout“ křídlo vrabce. Ryby, které se na vzduchu nadýmaly jako měchýře, pokládali na kámen, *„dupali na ně těžkou americkou botou a třísnili rozlétnuvšími se vnitřnostmi celé okolí.“*[178] Bavili se i tím, že jeden k sobě lákal psa a další ho pak přetáhl prutem, či po něm házel kameny. *„… hoši se smrtelně nudí, z nedostatku užitečného zaměstnání a ušlechtilejší zábavy nacházejí zalíbení v klackovitosti. Kdo se zúčastnil světové války, která zvláště v Rusku dostihla rekordu v surovosti, nelidskosti a bestiálnosti, nemůže být příliš útlocitným, jemným …“*[179]

Osvětový odbor dostal za úkol vyplnit čas vojáků příjemným a ušlechtilejším zaměstnáním, vytrhnout je z polního divokého života a pomoci jim vstoupit do života mírového. Při nudném očekávání lodi se mohli schopní a aktivní muži zapojit do osvětové činnosti, bohužel jen málokdo této příležitosti využil. Většina byla unavena chronickou nečinností a nenacházela síly k nějaké práci. Přesto se podařilo uspořádat několik představení, přednášky, symfonické koncerty či pravidelné taneční večery.[180]

Do Vladivostoku mohly s vojáky dojet pouze zákonné manželky nebo děvčata, jež byla oficiálně označena jako nevěsty. Velmi často bylo tedy možno vidět obrázek smutného loučení a srdceryvného opouštění lásek a jejich hrdinů. I když tyto chvíle byly těžké a neradostné, přesto občas docházelo i k veselým příhodám.

V Petropavlovsku na nádraží objevila hlídka milice zvláštní bagáž. Ve třech pytlích tam byly zašity příslušnice něžného pohlaví. Když byly vysvobozeny, vyprávěly, jak byly obelstěny

[178] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Druhý ročník Dvanáctky, 1920, str. 9.
[179] citace: Tamtéž.
[180] VÚA/VHA, Sbírka tisku, Druhý ročník Dvanáctky, 1920.

Čechoslováky. Každá z nich milovala ne jednoho, ale celou řadu československých vojáků a tak se děvčata rozhodla ujet s milovanými muži na východ. Bohužel bylo zakázáno brát k jednotkám ženy, poslechly tedy rady svých milých a nechaly se zašít do pytlů s vědomím, že budou přepraveny na východ jako „bagáž“. Naneštěstí Čechoslováci „bagáž“ na nádraží, jistě velmi neradi, zapomněli.[181]

9.1 POKYNY NA CESTU

Chystaná plavba po širém oceánu měla být téměř pro všechny legionáře premiérou, proto se na ni museli řádně připravit. Vzhledem k tomu, že na lodích bylo málo místa, měl si každý z mužů prohlédnout své věci, zbytečné vyhodit nebo prodat, nakoupit si věci potřebné na cestu, případně dárky svým blízkým doma. Do bedničky nebo kufříku si každý sbalil prádlo, šaty a boty, někdo nakoupil i zboží, které se doma příliš nevyskytovalo.[182] Zavazadlo bylo nutno označit, napsat na něj osobní číslo a adresu, a pak odevzdat skladníkovi transportu. U sebe měl každý nechat plášť, pokrývku a ranec, v němž měl toaletní potřeby, kartáč na boty, šaty, krém, dopisní papír, psací potřeby, zápisník a knížky. Přibližně dva dny před naloděním musel každý voják absolvovat lékařskou prohlídku, po té se ostříhal, vykoupal, vzal si čisté prádlo a přesunul se podle určeného pořadí na loď. Tam dostal číslo na své místo, z něhož se nesměl vzdalovat, aby nepřekážel ostatním.[183]

Na lodi bylo málo prostoru a také málo sladké vody. Nakažlivé nemoci, požár nebo jiná neštěstí tam měly mnohem ničivější důsledky než jinde. Z toho důvodu bylo nutné bezpodmínečně plnit všechna předepsaná nařízení obsažená v lodním řádu, vydaném velitelem transportu v době vyplutí.

Během plavby se musel přesně dodržovat denní režim, lodní řád stanovoval hodinu vstávání, mytí, vydávání jídla, mytí nádobí, prohlídky nemocných, kouření, koupání apod. Každý pasažér byl povinen maximálně šetřit pitnou vodou a dodržovat čistotu a pořádek. *„Každý uklízí hned po sobě každý papírek. Neběhá sem tam – navyká si klidu. Nekřičí, nemluví nahlas zbytečně.“*[184]

Noční můrou všech námořníků je a vždycky byl požár. Z tohoto důvodu bylo naprosto nepřípustné kouřit v podpalubí, rozdělávat otevřený oheň, dokonce se nesměly při sobě nosit

[181] VÚA/VHA, Sbírka tisku, Frontovik č. 15, listopad 1918.

[182] Vojáci si kupovali kávu, čaj, koření, hedvábí, kůže, nitě apod. Mohli si i zakoupit balíčky, které pak obdrželi v Singapuru. Každý měl nárok na tři po pěti kilech, cena za ně jim byla stržena z platu.

[183] VÚA/VHA, Sbírka tisku, Dělostřelec, č. 15, listopad 1919.

[184] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Dělostřelec, č. 15, listopad 1919, str. 3.

ani sirky. Ke kouření bylo na palubě přesně vyhrazeno místo a oznámen čas, kdy mohl každý tuto činnost vykonávat. [185]

Jakýkoli zdravotní problém museli pasažéři okamžitě hlásit lékaři. Výskyt infekční choroby mohl mít na tak malém prostoru nedozírné následky, z toho důvodu bylo nepřípustné přecházet či dokonce úmyslně zatajovat zdravotní potíže. Nemoc jednotlivce ohrožovala všechny ostatní.

Trochu jiné to bylo s mořskou nemocí. Ta samozřejmě nakažlivá nebyla, nicméně postihla vždy téměř většinu cestujících. Zkušení námořníci doporučovali méně jíst i pít, vyhýbat se alkoholu, něčím se zaměstnat, nemluvit o nemoci a pokud možno na ni nemyslet. Někomu spíš prospěl odpočinek uvnitř lodi, jinému se ulevilo venku na čerstvém vzduchu.[186]

Kupodivu jedním ze závažných problémů pobytu na lodi byla nuda. Nikdo z cestujících nemohl po dlouhé týdny plavidlo opustit a trávit takto dlouhý čas v nečinnosti vyvolávalo u jednotlivců těžké psychické deprese. Nudu se snažili všichni zahnat prací a zábavou. Podstatné bylo udržovat dobrou náladu, pokud člověk nechtěl říci nic veselého či nadějného, měl raději mlčet a nekazit náladu ostatním naříkáním a nadáváním. Starostí měl každý dost, nebylo potřeba je ještě přidělávat ostatním. *„Nejlépe je rozdělit si den a dodržovati přísně toto rozdělení. Služba, tělocvik, učení, pozorování moře, četba a rozumný rozhovor, odpočinek, šachy a poslechnutí zpěvu, hudby a přednášky, to zažene nudu a zkrátí cestu.“*[187]

Putování mořem vedlo i oblastmi nacházejícími se v tropickém podnebném pásu. Na takto vysoké teploty nebyli pasažéři zvyklí, a tak hrozilo nebezpečí přehřátí či dehydratace. Proto bylo nezbytné dodržovat pravidelný pitný režim, chránit se před slunce a co nejméně se pohybovat.

V přístavu mohl voják vystoupit na pevninu pouze s dovolenkou. Každý jedinec reprezentoval svůj národ a svou zemi a měl podle toho také vypadat – čistě oblečen, oholen a ostříhán, měl být zdvořilý, nepít alkohol, vyhýbat se ženám, vycházky využít k poučení a poznání nových míst.[188]

[185] VÚA/VHA, Sbírka tisku, Dělostřelec, č. 15, listopad 1919.

[186] Tamtéž.

[187] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Dělostřelec, č. 15, listopad 1919, str. 4.

[188] VÚA/VHA, Sbírka tisku, Dělostřelec, č. 15, listopad 1919.

9.2 ŽIVOT NA LODI

Kromě vojáků cestovaly přes moře i civilní osoby, někdy i ženy. Ty se ale objevovaly na palubě jen zřídka při ojedinělých příležitostech. V důsledku přísných rozkazů byly vzácným jevem i pro své muže. Mezi pasažéry se tu a tam objevili i zástupci jiné etnické rasy setkání s muži černé pleti bylo pro vojáky zajímavé. *„Obdivujeme samozřejmě v prvé řadě jejich sytou černou pleť, jejíž odstín se nedá ani komisním mořským mýdlem smýti. Neméně zajímavé jsou jejich velké oči, tlusté masité rty, kryjící bělostné zuby, a nos s široce rozevřeným chřípím.“*[189]

Některé lodě, převážející vojsko, sloužily původně jako nákladní, později byly uzpůsobeny pro pobyt většího množství lidí. V podpalubí, ve velmi stísněném prostoru, dostal každý muž svou postel. *„… bydlím v podpalubí, v prvním patře, v prostředním šuplíku, na horní pryčně. Byt můj je 30 cm šir., 60 dl. a 80 vysoký. Tento prostor sdílejí se mnou všechna moje i erární zavazadla. Myslím, že Diogenes ve svém sudě žil pohodlněji.“*[190] *„Každý máme v lodi postel – vždy tři nad sebou, postel nad postelí tak nízko, že se na ní může jen spáti a ti větší musí spáti skrčení, aby jim nohy netrčely do uličky.“*[191]

Jídla nedostávali muži mnoho a ještě bylo nevalného vzhledu a chuti. *„K snídani máme prazvláštní tekutinu. Již několik odborníků analyzovalo tento mok, ale úplně bezvýsledně. Není to káva, není to čaj ani kakao. Říkáme tomu ‚babí hněv‘ … Přineseme něco jako polívku, ale je to příliš husté, vypadá to jako kaše, na kaši je to však řídké,…O vůni nebudu vykládati.“*[192] Jako všechny strasti a trápení, i jídlo se brzy stalo předmětem břitkého humoru legionářů. *„Bratře, jedls´tu kaši? – Ne, já s ní zalepil jen žaludek, aby tam nemoh´ hlad.“*[193]
„A: Toníku, to je divné, že se k naší lodi nepřiblížil ještě ani jeden žralok.
B: Nediv se, lodní kuchyň je asi drží v úctyhodné vzdálenosti.“[194]

9.3 ZVÍŘÁTKA

Velice zajímavý vztah měli vojáci ke zvířatům. Bylo mnoho takových, kteří se snažili ochočit si nějaké „zvířátko“, mít společnost a potěšení z jeho přítomnosti. Zároveň téměř každá jednotka vlastnila nějakého svého „mazlíčka“, který s ní putoval dlouhou sibiřskou

[189] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Domů, č. 2, květen 1920, str. 2.
[190] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Tak už jedem, č. 1 a 2, červen 1920, str. 12.
[191] citace: Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři. Od 4. července 1919 do 1. března 1920, str. 78-79.
[192] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Tak už jedem, č. 1 a 2, červen 1920, str. 12 – 13.
[193] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Tak už jedem, str. 11.
[194] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Domů č. 3, str. 2.

cestou, přešel nedozírné ruské pláně a dorazil až do Vladivostoku. *„Medvěd byl jako štěně milý, nemotorný a laškovný… Rota odešla a s ní medvěd Míša, hopsaje na provaze vedle desátníka Pepka…“*[195] *„V našem vlaku měli vojáci mladého medvěda… Říkali mu Honza… Honza bydlel v bedně pod naší těpluškou, kterou mu tam vojáci připevnili.“*[196]

Nebyli to jen medvědi, mezi vojáky našli svůj domov psi, kočky, lišky, veverky a další a další příslušníci živočišné říše. Po příjezdu do Vladivostoku nastal problém - kam s nimi? Na lodě měli povolený vstup pouze lidé, zvířata nikoli. Menší z nich pouštěli vojáci na svobodu, s ochočenými medvědy to však bylo horší. Většinou je bylo třeba zastřelit. I přes přísná opatření se občas podařilo některé „miláčky“ na plavidlo propašovat. Časopis *Amerika* v květnu roku 1920 zveřejnil článek pod názvem „Tajemství redakce. Nevyzradit!!!“, kde uvádí, že navzdory zákazům je loď plná „černých pasažérů“. *„Na lodi nachází se ne toliko ptactvo, jako: čápi, vrány, kohouti, skřivani, slepice, sokoli, poštolky, straky atd., ale i množství savců. Bylo zjištěno, že jsou tu: 3 kocourci, 2 kocouři, 1 koza, 9 kozlů a 4 kozlíci, 1 beran, koníček s kobylkou, 3 kuny a dvě lišky, 1 tchoř, 5 syslů, 6 veverek, 4 zajíčci, 2 zajíci, 1 vepřík, 1 bejček a volek, 2 zajíci a 4 zajíčci malí, 12 vlků a 3 vlčci, 5 medvědů a 1 medvídek, a 4.tý pluk dokonce propašoval i mladého slona.“*[197]

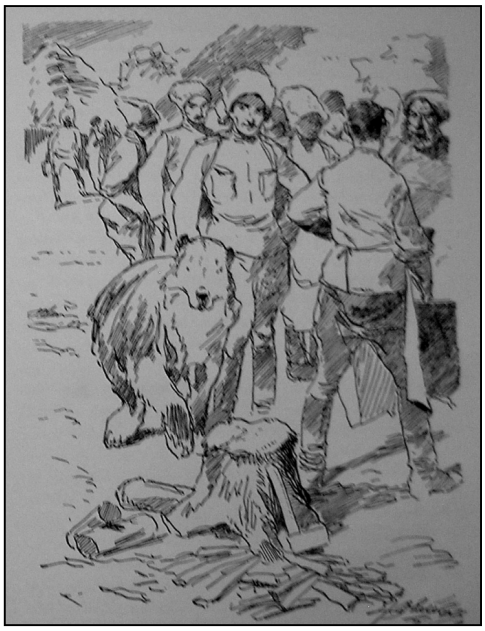

Obrázek 16: Medvěd, společník na cestách. Medek, Rudolf: O našich legiích, dětech a zvířátkách v Sibiři. Praha 1921

[195] citace: Medek, Rudolf: O našich legiích, dětech a zvířátkách v Sibiři. Praha 1921, str. 168.
[196] Valenta-Alfa, Václav: Do legie. Povídky našich na Sibiři, Praha 1924, str.175.
[197] citace: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Amerika, č. 5, květen 1920, str. 5.

10 ZÁVĚR

Zahraniční odbojové časopisy vznikající na východní frontě během první světové války jsou unikátním a naprosto ojedinělým pramenem pro poznání všedního života československého legionáře. Jsou zrcadlem odrážejícím nálady, pocity a smýšlení řadového vojáka, který se povznesl nad malichernost politických sporů a se zbraní v ruce šel osvobodit svou vlast. Faktické shromáždění všech v Rusku vydávaných tiskovin je samozřejmě nemožné, většina z nich se ztratila kdesi v Asii, nicméně jejich dochovaný zlomek nám umožňuje alespoň částečně poznat a pochopit velikost ducha českého vojáka.

Pokud člověk listuje zažloutlými stránkami a pročítá věty, které psala čísi ruka téměř před sto lety, nemůže si nevšimnout, že ač každý z těchto časopisů je úplně jiný, jedno mají společné – jsou prostoupeny hlubokým národním cítěním a touhou po svobodě a vyzývají ke sjednocení a odboji proti tyranům.

Vojáci československých legií se hrdě hlásili ke svým předkům a brali si příklad z jejich skutků a obětavosti. Věřili, že jim v žilách koluje „táboritská krev“ a byli ochotni ji prolít na oltáři vlasti. V mnohých listech se připomíná nejen odkaz Jana Husa, Jana Žižky a Prokopa Velikého, ale i Jana Sladkého Koziny či Karla Havlíčka Borovského. Ikonou pro všechny bojující byl Tomáš Garrique Masaryk, považovaný za neotřesitelnou autoritu.

Přesto je jistý rozdíl mezi listy vznikajícími mezi zákopy, listy vydávanými během sibiřské anabáze a těmi, které přicházely na svět v podpalubí zámořských lodí.

Časopisy vydávané za války a v době bojů s ruskými bolševiky obsahují řadu informací týkajících se válečného řemesla. Najdeme zde modely a typy jednotlivých zbraní, vysvětlení postupu zacházení s nimi a obrany proti nim. Jedná se nejen o ruční zbraně, ale i bojová vozidla, tanky či letadla. Zajímavé jsou informace ohledně stavby zákopů a různých spojovacích chodeb mezi jednotlivými pozicemi, vysvětlení rozdílu mezi zákopy jedné a druhé strany a upřesnění slabých míst, kudy vést ofenzívu. Objevují se i články popisující typy plynových zbraní a návody, jak se ochránit při plynovém útoku, články ukazující, jak číst mapy, dobře se orientovat v terénu apod. Další praktické zprávy informují o situaci na frontě, o pohybu jednotlivých armád, podávají přehled celkového vývoje války, politických a diplomatických jednání.

Listy tištěné během pohybu vojska směrem na východ se také zabývají politickou situací a zmiňují jednání o evakuaci československého vojska do Francie, ale vzhledem k tomu, že vojáci procházejí jednotlivými ruskými městy a dostávají se do úzkého kontaktu

s místními obyvateli, je ráz těchto časopisů trochu jiný. Všímají si vnitřních poměrů v Rusku, krajiny této země a jejích obyvatel. Často získané postřehy srovnávají s poměry v Čechách a při té příležitosti vzpomínají na domov. Muži popisují své zážitky z jednotlivých bojových střetnutí, dojmy z cesty a zajímavé příhody, jež prožili. Objevují se vzpomínky na Zborov a připomínky čeljabinských událostí, připomínají se jména těch, kteří se už nedočkali návratu domů a jejichž hroby jsou rozsety na březích Volhy, v nehostinných horách Uralu či v divoké sibiřské tajze. Na stránkách novin se také řeší vnitřní záležitosti vojska, nespokojenost či vztahy mezi vojáky a důstojníky. Velmi často se zmiňuje i otázka počasí, v létě horka a invaze nepříjemných komárů, v zimě kruté ledové vichřice a mrazy.

Další praktické zprávy se týkají zdravotnictví. Články informují o výskytu infekčních nemocí, popisují jejich příčiny a průběh, případně možnost, jak se chránit, s nelibostí se zmiňují i o stoupajícím alkoholismu v jednotkách. Téměř každý časopis referuje o činnosti Osvětového odboru, o uměleckých, šachových či sportovních kroužcích, sokolských jednotách, knihovnách apod. Vzhledem k tomu, že tiskoviny mají nejen informovat a přinášet aktuální zprávy, ale i pobavit, objevují se v listech i různé povídky, fejetony a básně přispívajících dopisovatelů, karikatury, vtipy, rébusy, křížovky, hádanky, humorné inzeráty ad.

Součástí některých listů jsou humoristické přílohy. Dá se říci, že legionářská satira srší jiskřivým dobrým humorem a zasahuje všechny oblasti vojenského života. Tyto přílohy jsou téměř vždy velmi pěkně ilustrovány a jejich přínos ve chvílích oddechu byl pro vojáky neocenitelný. Také vánoční přílohy se svou formou odlišují od běžných čísel časopisů. Jsou plné nostalgie, básniček, povídek a vzpomínek na domov.

O poznání jiné jsou transportní časopisy. Vycházejí v době, kdy muži nemusí už plnit svou válečnou povinnost, odpočívají a vrací se domů. Během pobytu ve Vladivostoku zveřejňují různá periodika pokyny k evakuaci, po nalodění a vyplutí se zprávy zaměřují na život na lodi, ubytování, stravu, dodržování předpisů a využití volného času. Často přinášejí informace o krajinách a zemích, kolem kterých se plulo, popisují faunu i floru, seznamují s obyvatelstvem a jeho zvyky. Mnoho článků se týká zdravotních opatření – vyrovnání se s mořskou nemocí, jinou stravou a žhavým tropickým sluncem. Stále častěji se objevují i příspěvky týkající se radostného návratu a přijetí v nově vybudované zemi.

Celý svět s údivem sledoval boje československých jednotek v Rusku a nikdo nevěřil, že tak nepatrný hlouček odvážlivců se dokáže udržet v takovém chaosu a v takové výhni válečného orkánu, který proletěl celým světem. Dokázali to, vybojovali své zemi svobodu a

se ctí se vrátili zpět. Mnohé publikace se zabývají jejich válečnými úspěchy, jejich hrdinskými skutky a důležitou rolí, kterou sehráli při vzniku naší republiky. Mým záměrem a cílem této práce bylo ukázat, jak tito muži prožívali své dny ve víru světového běsnění, oprášit a vynést na světlo jejich slova a myšlenky a oživit věty již dávno zapomenuté.

Domnívám se, že jsem zdaleka nepodala vyčerpávající informace ohledně každodenního života československých vojáků. Tiskoviny uložené v archivech mohou ještě k tomuto tématu podávat další a další svědectví, proto bych se všednímu životu legionářů ráda věnovala i v diplomové práci. Jsem přesvědčena, že další badatelskou činností je možné osvětlit např. zásobování vojska na Rusi, jeho financování, ubytování jednotek, vztahy mezi vojíny a důstojníky, mezi legionáři a ženami ad. Neméně zajímavá byla činnost vojáků během plavby, jejich umělecká vystoupení v přístavech, koncertní a divadelní představení a sportovní utkání.

Dnes si již jen těžko dokážeme představit, jaké hrůzy legionáři během svého působení v Rusku prožívali, a s čím se potýkali, přesto se však můžeme pokusit alespoň se přiblížit a nahlédnout do doby dávno minulé.

„*Chceme, aby list náš aspoň částečně charakterizoval vnitřní život v našem vojsku, jeho názory, bolesti, tužby. A to jde nejlépe vtipem, který neraní, a satirou, která nejitří .... Po rocích budou řádky, jež jsme psali, a obrázky, které jsme malovali, milou vzpomínkou na léta, jež se nevrací a jež jsou obyčejně jedinečnými v životě národů.*“[198]

[198] VÚA/VHA, Sbírka tisku, Frontovik, č. 16, březen 1919, str. 4

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Seznam pramenů

Vojenský ústřední archiv a Vojenský historický archiv: fond Sbírka tisku, zahraniční odbojové časopisy: Amerika, Blesk, Bodlák, Brk, Brus, Cestou, Cestovní zpravodaj, Cíl, Cvrček, Čechie, Čekan, Černá hodinka, Český revolucionář, Český zajatec, Duch dobrovolce, Dělostřelec, Divinstvo, Domů, Druhý ročník Dvanáctky, Dvanáctka, Emigrant, Frontovik, Frkačka, Hanák, Havlíček, Hlas hlubin, Houpák, Hoblík, Choďa, Ječmínek, Jiskry, Jitřenka, Kalich, Karabáč, Kartáč, Klasobraní, Klín, Kolem světa, Kudla, Kulometčík, Kypjatok, Lípa, Maják, Medusa, Mladá Čechie, Mořem a souší, Na cestu domů mořem, Na vodě, Na vlnách, Náš hlas, Palcát, Panorama, Pelyněk, Pětka, Pinzeta, Pulomet, Radio, Rarášek, Rozvědčík, Répač, Rotný časopis, Rozhledy, Salva, Samovar, Semafor, Sirotek, Slovan, Smazčík, Svistok, Šíp, Šlehy, Šrapák, Tak už jedem, Tě hůl, Tylint, Trní, Trny, Tulák, Úderňák, Veselá Dvanáctka, Veselý rozvědčík, Větroplach, Vlny, Voják, Volná chvíle, Volnost, Vrtule, Zdar, Žatva

Instrukce pro organizátora čistoty v části, Čeljabinsk, leden 1919, č. 148

Pavel, Antonín Ing.: Naše tiskárna. Československý denník, č. 356

Věstník Epidemiol., bakteriolog. a výzkumný ústav Československých vojsk, Čeljabinsk leden 1919, č. 143

Věstník zdravotní, Čeljabinsk, únor 1919

Seznam literatury

Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924

Galandauer, Jan: Bitva u Zborova – česká legenda, Praha 2002

Haering, Vladimír MUDr.: Zdravotnictví v čsl. vojsku na Rusi, Praha 1924

Holečková-Seidlová, Božena: Rok sestrou. Zápisky z Kyšiněvské nemocnice, Praha 1925

Klepáč, Jan: Ach, ty ženské, Vladivostok 1920

Kudela, Josef Dr.: O ruském zlatém pokladě a československých legiích, Praha 1922

Muška, Jiří: K úloze československých legií v Rusku, Praha 1954

Novotný, Antonín: Polní pošta československých a spojeneckých vojsk na Rusi a její poštovní známky, Brno 1923

Pichlík, Karel: Bojovali proti válce, Praha 1953

Pichlík, Karel - Klípa, Bohumír – Zabloudilová, Jitka: Československí legionáři (1914 – 1920), Praha 1996

Pichlík, Karel: Čeští vojáci proti válce, Praha 1961

Polák, Josef: Peněžnictví v ruských legiích, Praha 1924

Prášek, Vojtěch: Česká Družina, Praha 1934

Raše, Rudolf Dr.: Na cestu domů mořem. Několik rad a pokynů evakuovaným, Charbin 1920

Šedivý, Ivan: Češi, České země a Velká válka, Praha 2001

Šíp, František: Několik kapitol o hospodářství naší armády, Praha 1926

Tejkalová, Jana: Paměti z první světové války, haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády, Diplomová práce, Praha 2000

Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, od 4. července 1919 do 1. března 1920, Praha 1924

Vavroch, I. J. – Hájek, I. J.: Zásobování čs. vojska na Rusi, Praha 1928

Vlasák, Rudolf: Houpačky na magistrále, Praha 1929

Zabloudilová, Jitka: Přehled tisku Čechů a Slováků v Rusku 1914 – 1920

Odborné články

Galandauer, Jan: O struktuře české historické paměti. Zamyšlení nad vzpomínkou čes. vojáka a zajatce. HaV 1996, č. 1, str. 132 – 136

Pichlík, Karel: Sabotáž válečných půjček a česká politika 1914 – 1915, ČsČH 1967, č. 4, str. 561 – 576

Šedivý, Ivan: Rakousko-Uherská branná moc a problém čs. legionářů 1914 – 1918. In.: Moderní dějiny 1, Praha 1993, str. 99 – 119

Vácha, Dalibor: Čsl. legionáři na Rusi a jejich pohled na ženy v letech 1914 – 1920, Moderní dějiny 17, 2009, č. 1, str. 35 – 66

Beletrie

Medek, Rudolf: O našich legiích, dětech a zvířátkách v Sibiři. Praha 1921

Valenta-Alfa, Václav: Do legie. Povídky našich na Sibiři, Praha 1924

Vlasák, Rudolf: Z těplušky do těplušky a jiné houpačky, Praha 1929

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Litografie v Irkutsku. Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924, str. 26.....21

Obrázek 2: Knihárna v Irkutsku. Dostál, Emil: Pochodová tiskárna Informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924, str. 30.....23

Obrázek 3: Cesta pochodové tiskárny Informačně osvětového odboru. Dostál, Emil: Pochodová tiskárna informačně osvětového odboru na Rusi. Typografie 1924, str. 23.....27

Obrázek 4: Těpluška. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Hanák, č. 1, březen 1919, str. 21.....29

Obrázek 5: Knihou k vzdělání! VÚA/VHA, Sbírka tisku, Choďa, č. 1, červen 1919.....32

Obrázek 6: Karty. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Ječmínek, č. 3, únor 1918, str. 10.....33

Obrázek 7: Šachový koutek. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Vrtule, č. 1, květen 1918.....34

Obrázek 8: Jen výš–hyb! Drž se-nepochyb! VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 2, říjen 1919, str. 12 38

Obrázek 9: Kopaná. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Houpák, č. 1, 1919, str.6…… ...……39

Obrázek 10: Dr. Rozenbaum při své lidumilné práci. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Tě hůl, č. 1, leden 1919, str.5……41

Obrázek 11: Není sice v prvním žáru, přivede však krev do varu, když ve vhodném okamžiku, pustí v tělo elektriku. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Tě hůl, č. 3, únor 1919, str. 5……..….43

Obrázek 12: Po službě. VÚA/VHA, Sbírka tisku, Humoristická příloha časopisu Ječmínek, č. 2, 1918, str. 13……..….50

Obrázek 13: Kulaté razítko polní pošty. Novotný, Antonín: Polní pošta československých a spojeneckých vojsk na Rusi a její poštovní známky, Brno 1923, str. 7.....52

Obrázek 14: I. třída školy ve Vladivostoku. Valenta-Alfa, Václav: Česká škola na Sibiři, Praha 1924……57

Obrázek 15: Ve zborovských zákopech. Valenta-Alfa, Václav:Česká škola na Sibiři, Praha 1924……..…….60

Obrázek 16: Medvěd, společník na cestách. Medek, Rudolf: O našich legiích, dětech a zvířátkách v Sibiři. Praha 1921……..……...……67

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Dělostřelec, č. 5, červenec 1919……76

Příloha 2: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Frontovik, č. 16, březen 1919……77

Příloha 3: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 2, říjen 1919……78

Příloha 4: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Houby, květen 1917……79

Příloha 5: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Houpák, č. ……80

Příloha 6: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Ječmínek, č. 3, únor 1918…...……81

Příloha 7: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Kartáč, sešit IV……...……...….82

Příloha 8: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Kulometčík, č. 1, březen 1918……83

Příloha 9: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Kypjatok, č. 1, leden 1917……..84

Příloha 10: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Český revolucionář, č. 2, srpen 1917……85

Příloha 11: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Kudla, č. 1, leden 1919……86

Příloha 12: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Sibiřská záloha, č. 4, listopad 1918…… 87

Příloha 13: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Tak už jedem, č. 1 a 2, červen 1920……88

Příloha 14: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Tě hůl, č. 2, únor 1919……..89

Příloha 15: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Vojak, č. 3, březen 1919……...90

DĚLOSTŘELEC

ČASOPIS
2. baterie
1. pluku lehkého dělostřelectva.
1919.

Ročník I.
Číslo 5.
Jlanskaja
(Pomocná tráť)
dne 6. července
1919.

Husovo číslo.

Jan Hus

První český revolucionář.
(K 6. červenci.)

Loňského roku, kdy nezměli jsme tolik času vzpomínati tohoto dne na Husovu mučednickou smrt, napsal „Věstník mist. výk. výboru československ. revol. vojsk" povalžské skupiny v 34. čísle: „Mistr Jan Hus byl „muž, který první neposlechl", byl první revolucionář. Bez Husa nebyla by české reformace, bez Husa nebylo by husitství, bez něho nebylo by dnešní české revoluce. Od Husa až k dneš-

Příloha 1: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Dělostřelec, č. 5, červenec 1919

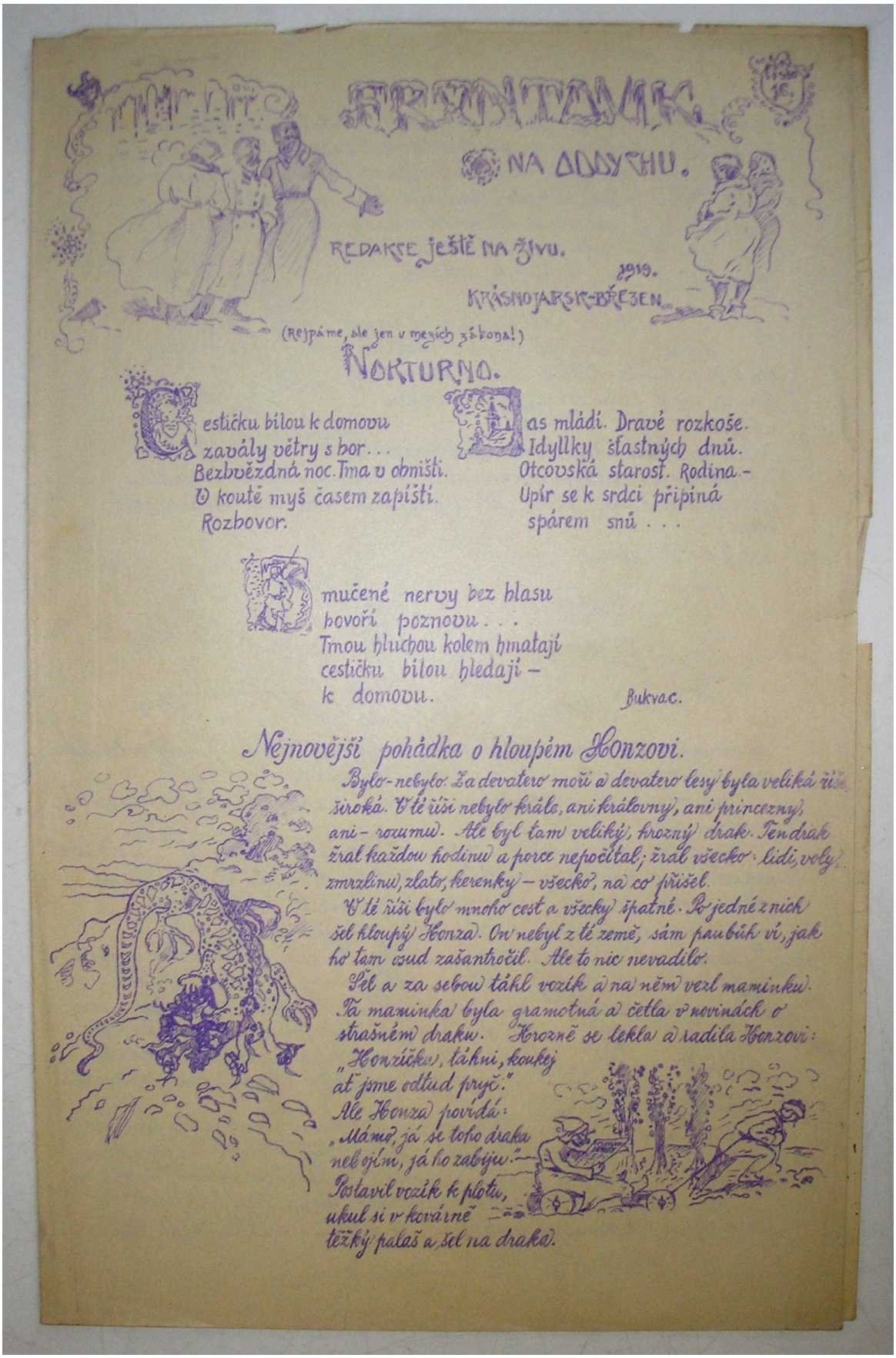

FRONTOVIK

NA ODDYCHU.

REDAKCE JEŠTĚ NA ŽIVU.

1919.

KRÁSNOJARSK-BŘEZEN.

(Nejpáme, ale jen v mezích zákona!)

NOKTURNO.

Cestičku bílou k domovu
zavály větry s hor...
Bezhvězdná noc. Tma v obmští.
V koutě myš časem zapíští.
Rozbovor.

Jas mládí. Dravé rozkoše.
Idyllky šťastných dnů.
Otcovská starost. Rodina.-
Upír se k srdci připíná
spárem snů . . .

Smučené nervy bez hlasu
bovoří poznovu . . .
Tmou hluchou kolem hmatají
cestičku bílou hledají –
k domovu.

Bukvac.

Nejnovější pohádka o hloupém Honzovi.

Bylo-nebylo. Za devatero moři a devatero lesy byla veliká říše široká. V té říši nebylo krále, ani královny, ani princezny, ani – rozumu. Ale byl tam veliký, hrozný drak. Ten drak žral každou hodinu a porce nepočítal; žrál všecko: lidi, voly, zmrzlinu, zlato, kerenky – všecko, na co přišel.

V té říši bylo mnoho cest a všecky špatné. Po jedné z nich šel hloupý Honza. On nebyl z té země, sám paubůh ví, jak ho tam osud zašantročil. Ale to nic nevadilo.

Šel a za sebou táhl vozík a na něm vezl maminku. Ta maminka byla gramotná a četla v novinách o strašném draku. Hrozně se lekla a radila Honzovi:

„Honzíčku, táhni, koukej
ať jsme odtud pryč."
Ale Honza povídá:
„Mámo, já se toho draka
nebojím, já ho zabiju."
Postavil vozík k plotu,
ukul si v kovárně
těžký palaš a šel na draka.

Příloha 2: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Frontovik, č. 16, březen 1919

Příloha 3: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Havlíček, č. 2, říjen 1919

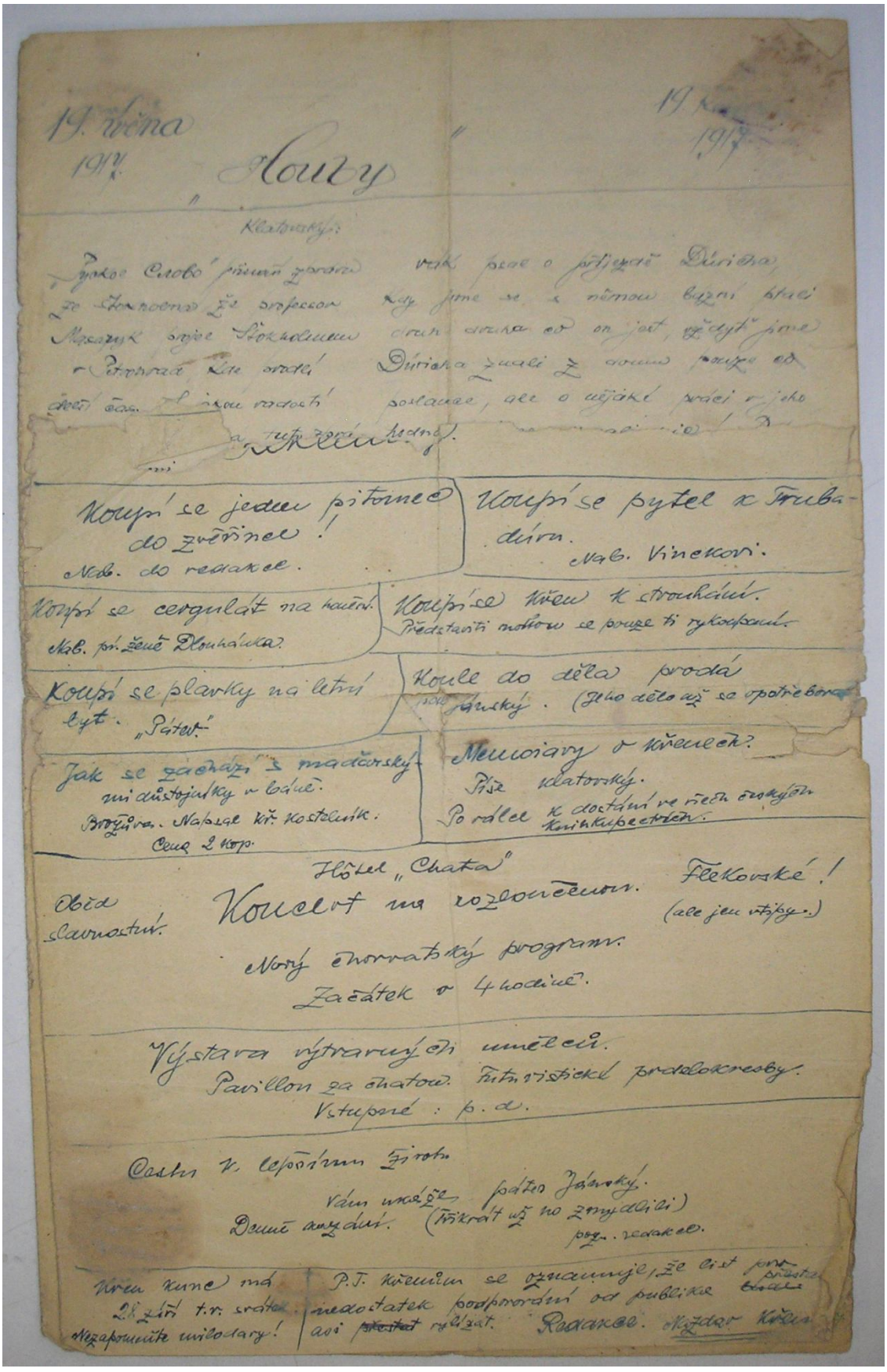

Příloha 4: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Houby, květen 1917

Příloha 5: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Houpák, č. 3

Příloha 6: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Ječmínek, č. 3, únor 1918

Příloha 7: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Kartáč, sešit IV

Příloha 8: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Kulometčík, č. 1, březen 1918

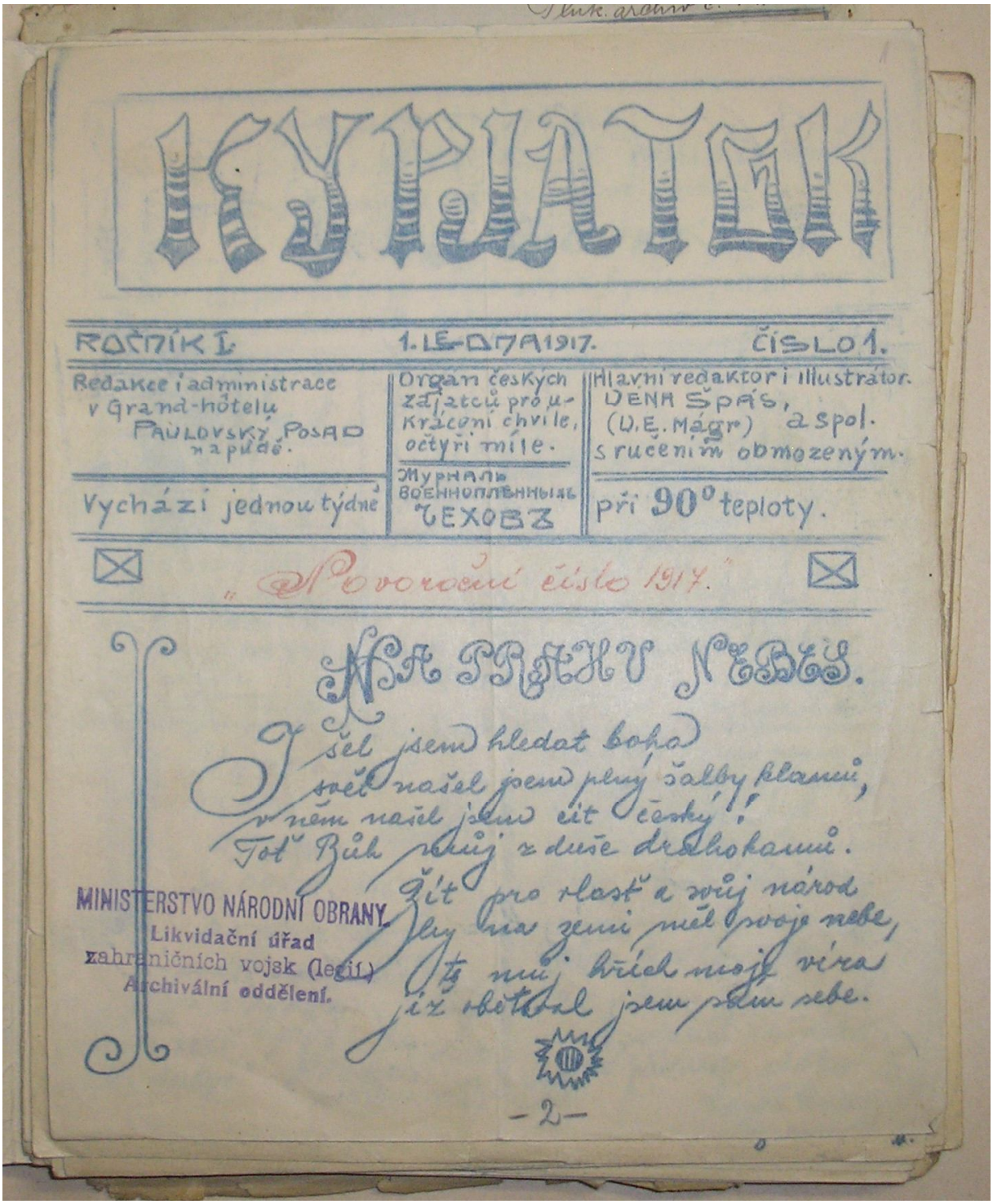

KYPJATOK

ROČNÍK I. 1. LEDNA 1917. ČÍSLO 1.

Redakce i administrace v Grand-hôtelu PAULOVSKÝ POSAD na půdě.

Orgán českých zajatců pro ukrácení chvíle, očtyři míle.

Hlavní redaktor i illustrátor. DENA ŠPÁS, (U.E. Mágr) a spol. s ručením obmezeným.

Vychází jednou týdně

Журналъ военнопленныхъ ЧЕХОВЪ

při 90° teploty.

„Novoroční číslo 1917."

NA PRAHU NEBES.

I šel jsem hledat boha
I svět našel jsem plný šalby klamů,
v něm našel jsem cit český!
Toť Bůh můj z duše drahokamů.
Žít pro vlasť a svůj národ
by na zemi měl svoje nebe,
tě můj hřích moje víra
již obětoval jsem sám sebe.

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY
Likvidační úřad
zahraničních vojsk (legií)
Archivální oddělení.

-2-

Příloha 9: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Kypjatok, č. 1, leden 1917

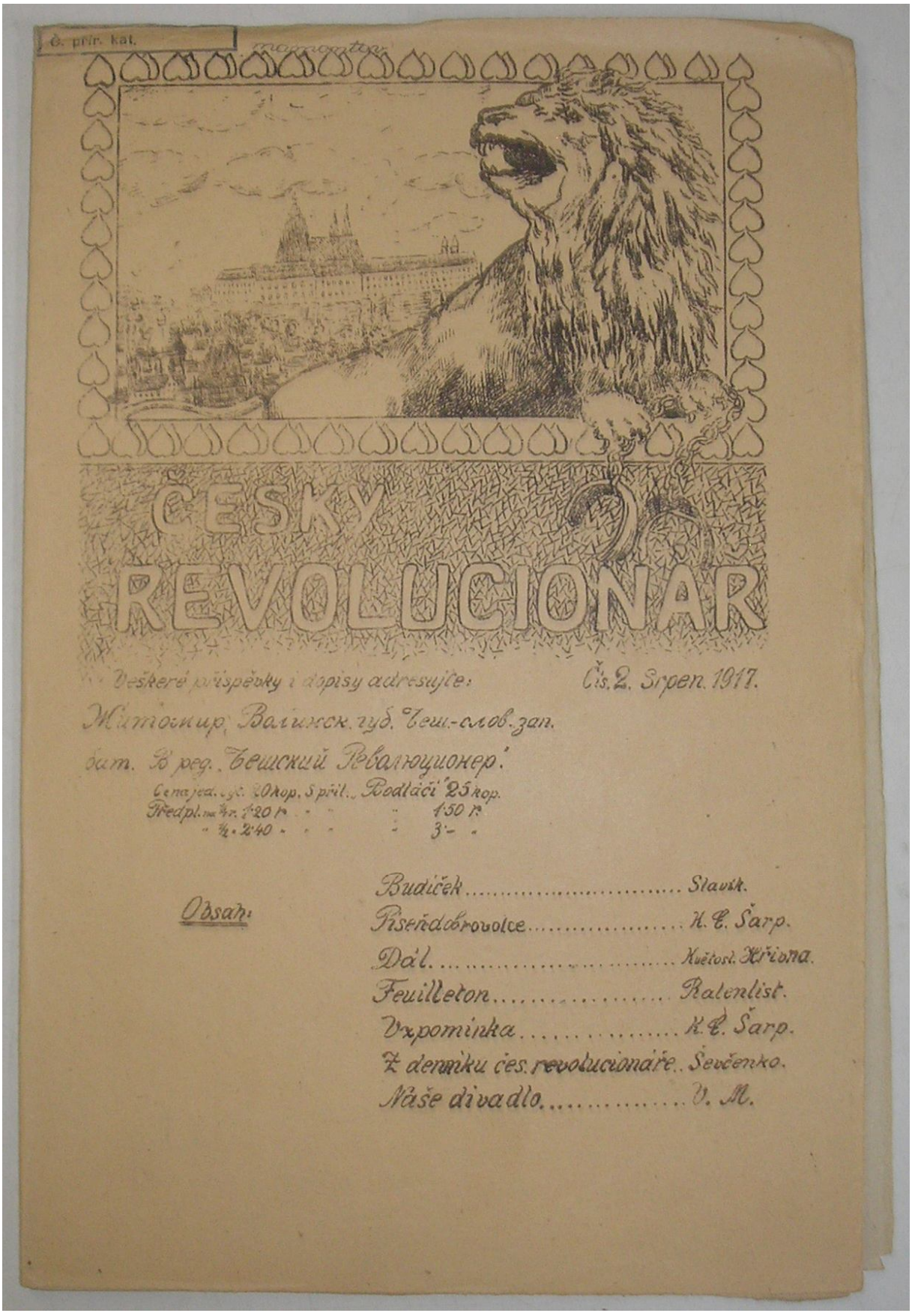

Příloha 10: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Český revolucionář, č. 2, srpen 1917

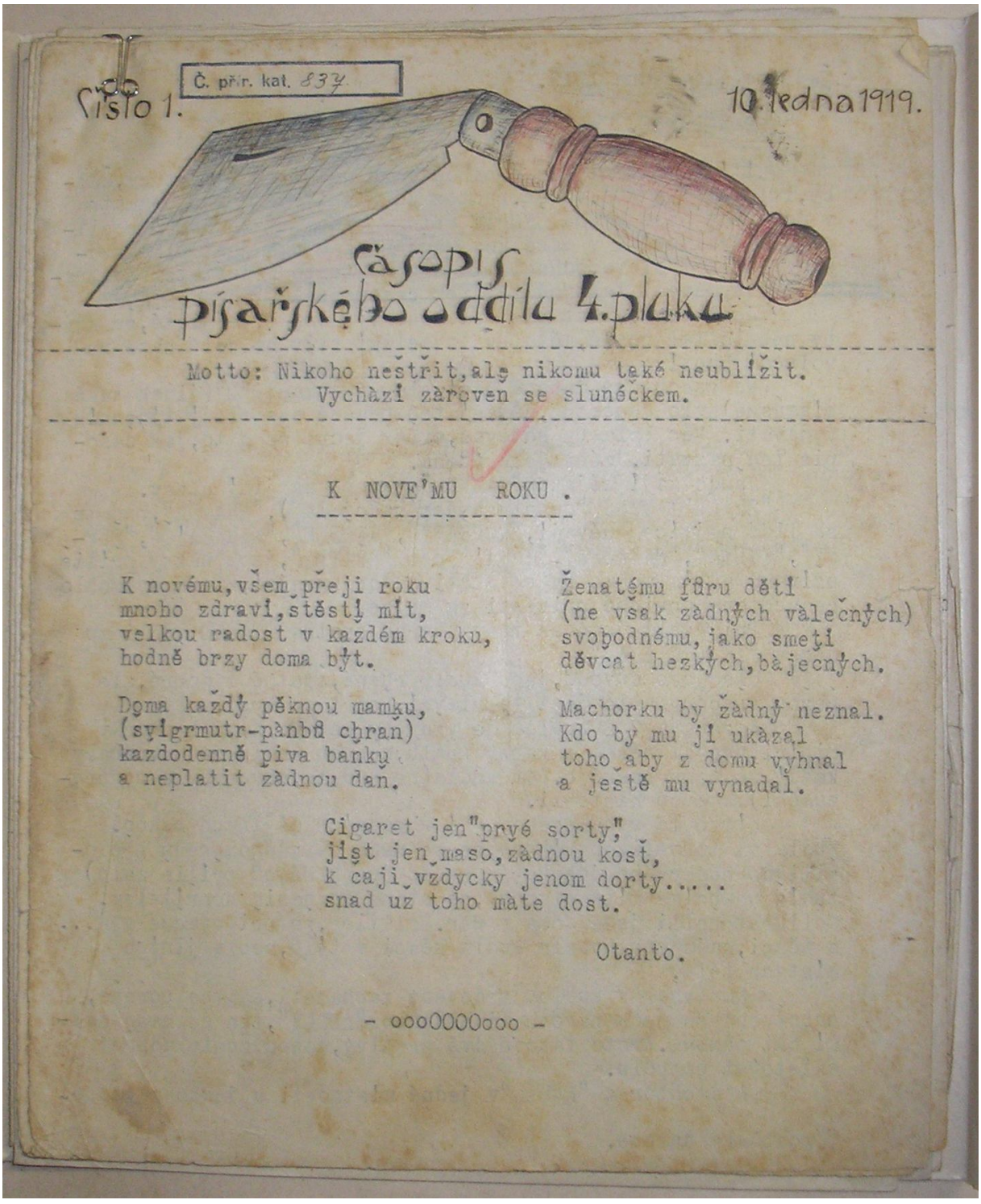

Číslo 1. Č. přír. kat. 837. 10. ledna 1919.

Časopis písařského oddílu 4. pluku

Motto: Nikoho neštřit, ale nikomu také neublížit.
Vychází zároveň se slunéckem.

K NOVÉ'MU ROKU .

K novému, všem přeji roku
mnoho zdraví, štěstí mít,
velkou radost v každém kroku,
hodně brzy doma být.

Doma každý pěknou mamku,
(svigrmutr-pánbů chran)
kazdodenně piva banku
a neplatit žádnou dan.

Ženatému fůru dětí
(ne však žádných válečných)
svobodnému, jako smetí
děvcat hezkých, bájecných.

Machorku by žádný neznal.
Kdo by mu ji ukázal
toho, aby z domu vyhnal
a ještě mu vynadal.

Cigaret jen "prvé sorty,"
jíst jen maso, žádnou kost,
k caji vzdycky jenom dorty.....
snad už toho máte dost.

Otanto.

- oooOOOooo -

Příloha 11: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Kudla, č. 1, leden 1919

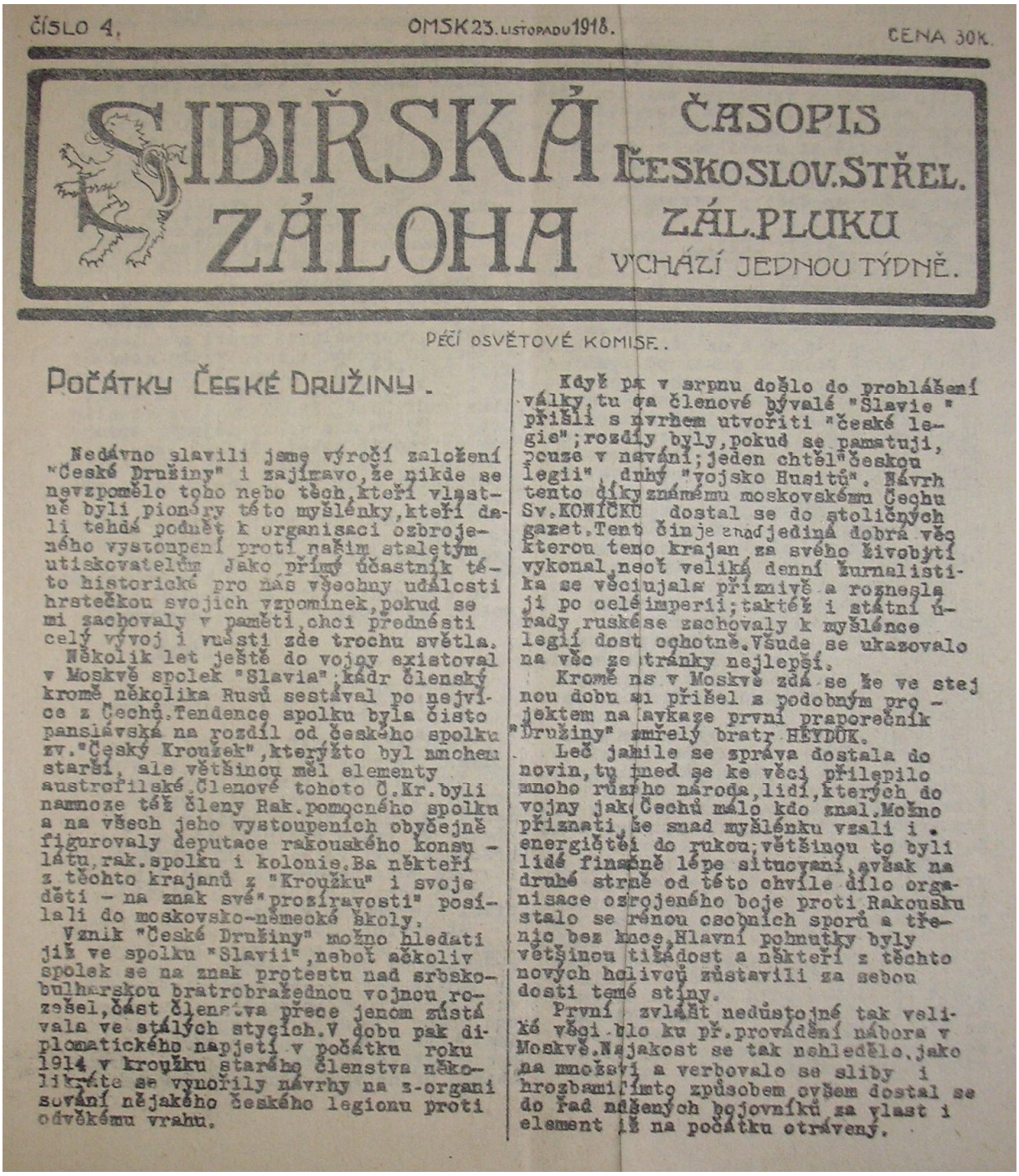

ČÍSLO 4. OMSK 23. LISTOPADU 1918. CENA 30K.

SIBIŘSKÁ ZÁLOHA

ČASOPIS ČESKOSLOV. STŘEL. ZÁL. PLUKU

VYCHÁZÍ JEDNOU TÝDNĚ.

PÉČÍ OSVĚTOVÉ KOMISE.

Počátky České Družiny.

Nedávno slavili jsme výročí založení "České Družiny" i zajímavo, že nikde se nevzpomělo toho neb těch, kteří vlastně byli pionýry této myšlénky, kteří dali tehdá podnět k organisaci ozbrojeného vystoupení proti našim staletým utiskovatelům. Jako přímý účastník této historické pro nás všechny událostí hrstečkou svojich vzpomínek, pokud se mi zachovaly v paměti, chci přednésti celý vývoj i vnésti zde trochu světla.

Několik let ještě do vojny existoval v Moskvě spolek "Slavia" kádr členský kromě několika Rusů sestával po nejvíce z Čechů. Tendence spolku byla čisto panslávská na rozdíl od českého spolku zv. "Český Kroužek", kterýžto byl mnohem starší, ale většinou měl elementy austrofilské. Členové tohoto Č. Kr. byli namnoze též členy Rak. pomocného spolku a na všech jeho vystoupeních obyčejně figurovaly deputace rakouského konsulátu, rak. spolku i kolonie. Ba někteří z těchto krajanů z "Kroužku" i svoje děti - na znak své "prozíravosti" posílali do moskovsko-německé školy.

Vznik "České Družiny" možno hledati již ve spolku "Slavii", neboť ačkoliv spolek se na znak protestu nad srbsko-bulharskou bratrobrannou vojnou rozešel, část členstva přece jenom zůstávala ve stálých stycích. V době pak diplomatického napjetí v počátku roku 1914 v kroužku starého členstva několikráte se vynořily návrhy na z-organisování nějakého českého legionu proti odvěkému vrahu.

Když pak v srpnu došlo do prohlášení války, tu ca členové bývalé "Slavie" přišli s návrhem utvořiti "české legie"; rozdíly byly, pokud se pamatuji, pouze v názvu; jeden chtěl "českou legii", druhý "vojsko Husitů". Návrh tento díky známému moskovskému Čechu Sv. KONIČKU dostal se do stoličných gazet. Tento činje snadjediná dobrá věc kterou tento krajan za svého živobytí vykonal, neboť velká denní žurnalistika se věcijala přímivě a roznesla ji po celé imperii; taktéž i státní úřady ruské se zachovaly k myšlénce legií dosti ochotně. Všude se ukazovalo na věc ze stránky nejlepší.

Kromě ns v Moskvě zdá se že ve stejnou dobu si přišel s podobným projektem na avkaze první praporečník "Družiny" zmřelý bratr HEYDUK.

Leč jakmile se zpráva dostala do novin, tu jmed se ke věci přilepilo mnoho různého národa, lidí, kterých do vojny jak Čechů málo kdo znal. Možno přiznati, že snad myšlénku vzali i energičtěji do rukou; většinou to byli lidé finančně lépe situovaní, avšak na druhé straně od této chvíle dílo organisace ozbrojeného boje proti Rakousku stalo se ránou osobních sporů a tření bez konce. Hlavní pohnutky byly většinou tužádost a někteří z těchto nových hrdinů zůstavili za sebou dosti temé stíny.

První zvlášť nedůstojné tak veliké věci dílo ku př. provádění náboru v Moskvě. Najakost se tak nehledělo, jako na množství a verbovalo se sliby i hrozbami. Tímto způsobem ovšem dostal se do řad nadšených bojovníků za vlast i element již na počátku otrávený.

Příloha 12: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Sibiřská záloha, č. 4, listopad 1918

Příloha 13: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Tak už jedem, č. 1 a 2, červen 1920

Čís. 2. Roč. I.

1919.

JRKUTSK DNE 10. ÚNORA.

„TĚ HŮL"!

OBRÁZKOVÝ ČASOPIS

PRO ZÁBAVU A POUČENÍ

NEMOCNÝCH.

VYCHÁZÍ KDYŽ JE HOTOV.

REDAKCE A ADMINISTRACE

V PALATĚ

ČÍS. 30.

REVOLUCE V NAŠEM STÁTĚ.
ZASAHNUTÍ CIZÍ MOCNOSTI.
MNOHO OBĚTÍ.

STKF. 9 února 1919.

Dle kusých radio-telegr. zpráv přes Peking únorová revoluce měla asi násl. průběh.

Již v lednu objevily se příznaky nespokojenosti ve formě volání za re-

solucí ku vládě.

Aby uklidnila obyvatelstvo, vyslala vláda do krajů v nichž se objevily nepokoje, komisaře aby věc vyšetřili. Na tom i zůstalo. Kolyž však nepokoje rozšířily se i na sousedním kraje a požár hrozil nabýti znač. rozměrů, tu samo

Příloha 14: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Tě hůl, č. 2, únor 1919

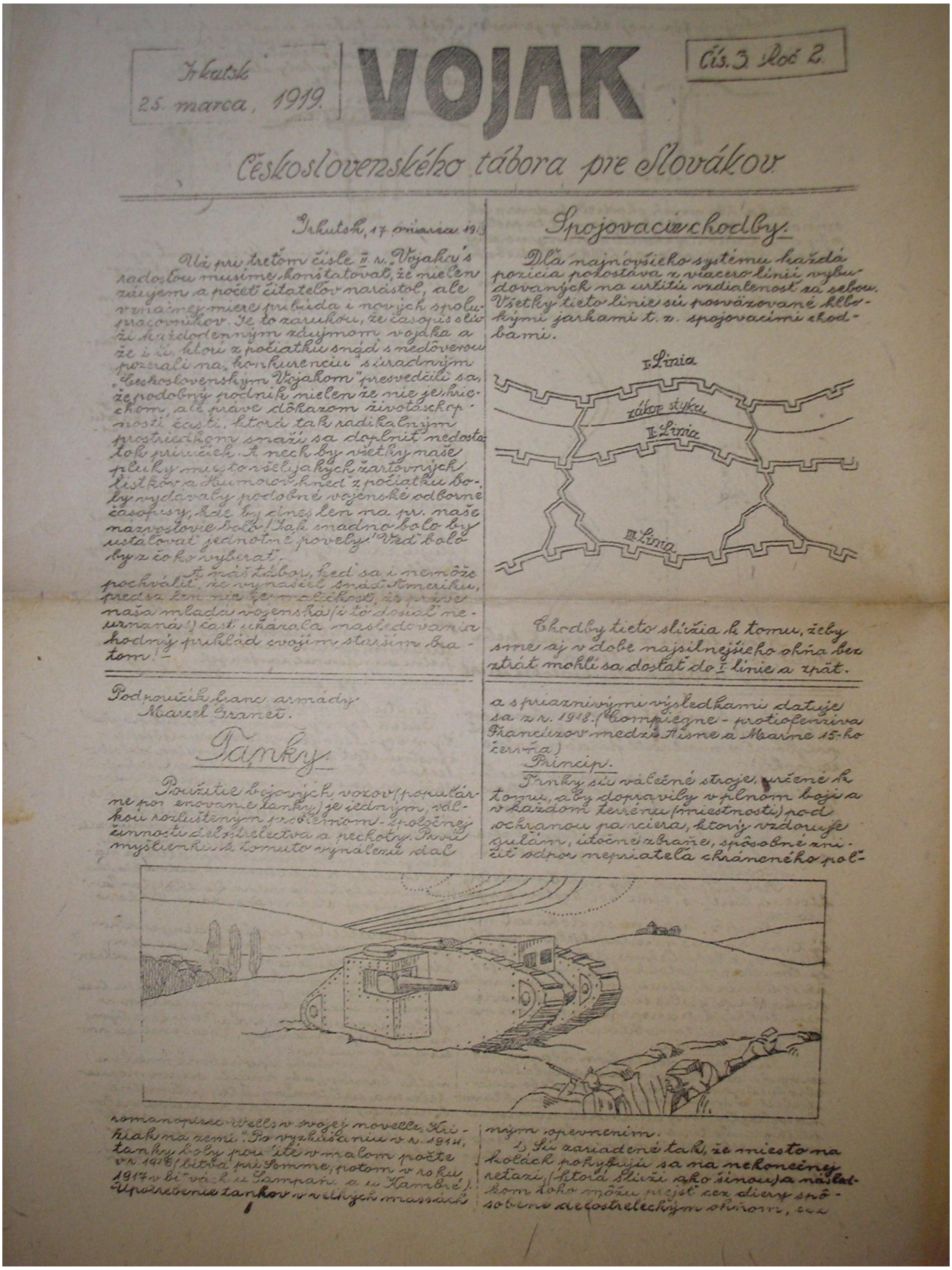

Irkutsk 25. marca, 1919.

VOJAK

Čís. 3 Roč. 2.

Československého tábora pre Slovákov

Irkutsk, 17 [illegible] 1919

Už pri treťom čísle II. r. „Vojaka“ s radosťou musíme konštatovať, že nielen záujem a počet čitateľov narástol, ale v značnej miere pribúda i nových spolupracovníkov. Je to zárukou, že časopis slúži každodenným záujmom vojaka a že i tí, ktorí z počiatku snáď s nedôverou pozerali na „konkurenciu“ s úradným „Československým Vojakom“ presvedčili sa, že podobný podnik nielen že nie je hriechom, ale práve dôkazom životaschopnosti časti, ktorá tak radikalnym prostriedkom snaží sa doplniť nedostatok príručiek. A nech by všetky naše pluky miesto všelijakých žartovných listkov a humorov hneď z počiatku boly vydávaly podobné vojenské odborné časopisy, kde by dnes len na pr. naše názvoslovie bolo! Tak snadno bolo by ustalovať jednotné povely! Veď bolo by z čoho vyberať.

A náš tábor, keď sa i nemôže pochváliť, že vynašiel snáď Ameriku, predsa len nie je maličkosť, že práve naša mladá vojenská (i tô dosiaľ neuznaná!) časť ukázala nasledovania hodný príklad svojim starším bratom! –

Spojovacie chodby.

Dľa najnovšieho systému každá pozícia pozostáva z viacero linii vybudovaných na určitú vzdialenosť za sebou. Všetky tieto linie sú posväzované hlbokými jarkami t. z. spojovacími chodbami.

I. Linia

zákop styku

II. Linia

III. Linia

Chodby tieto slúžia k tomu, žeby sme aj v dobe najsilnejšieho ohňa bez ztrát mohli sa dostať do I. linie a zpät.

Podporučík franc. armády Marcel Granet.

Ťanky.

Použitie bojových vozov (populárne pomenované tanky) je jedným, veľkou rozlušteným problémom – společnej činnosti delostrelectva a pechoty. Prvú myšlienku k tomuto vynálezu dal romanopisec Wells v svojej novelle „Kriak na zemi“. Po vyzkúšaniu v r. 1914, tanky boly použité v malom počte v r. 1916 (bitva pri Somme, potom v roku 1917 v bitvách u Šampaň a u Kambré). Upotrebenie tankov v velkých massách a s priaznivými výsledkami datuje sa z r. 1918. (Compiegne – protiofenziva Francúzov medzi Aisne a Marne 15-ho červňa)

Princip.

Ťanky sú válečné stroje, určené k tomu, aby dopravily v plnom boji a v každom teréne (miestnosti) pod ochranou panciera, ktorý vzdoruje guliam, útočné zbrane, spôsobné zničiť odpor nepriateľa chráneného poľným opevnením.

1) Sú zariadené tak, že miesto na kolách pohybujú sa na nekonečnej retazi, (ktorá slúži ako šinou) a následkom toho môžu prejsť cez diery spôsobené delostreleckým ohňom, cez

Příloha 15: VÚA/VHA, Sbírka tisku, Vojak, č. 3, březen 1919